

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ
ВАЗИРЛИГИ**

С.И. ИНДИАМИНОВ

ВРАЧ ФАОЛИЯТИНИНГ ХУКУКИЙ АСОСЛАРИ
(ўқув қўлланма)

ТОШКЕНТ-2014

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ
ВАЗИРЛИГИ**

С.И. ИНДИАМИНОВ

ВРАЧ ФАОЛИЯТИНИНГ ХУКУКИЙ АСОСЛАРИ
(ўқув қўлланма)

Таълим соҳаси – Соғлиқни сақлаш - 511000

**5510100 - даволаш иши, 5511100 - касбий таълим (5510100-даволаш иши),
5510200 - педиатрия иши ва 5511100 - касбий таълим (5510200 - педиатрия иши)**

ТОШКЕНТ-2014

Индиаминов С.И. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари: (уқув қўлланма), Тошкент: 2014..с.146

Тақризчилар:

Искандаров А.И. – Тошкент педиатрия тиббиёт институти суд тиббиёти ва тиббиёт ҳуқуқи (патологик анатомия ва секцион биопсия курси билан) кафедраси мудири, тиббиёт фанлари доктори, профессор.

Гиёсов З.А. – Тошкент тиббиёт академияси суд тиббиёти ва тиббиёт ҳуқуқи кафедраси профессори, тиббиёт фанлари доктори.

Ўқув қўлланмада врач фаолиятининг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар, Конституцияда белгиланган фуқароларнинг ижтимоий ва иқтисодий ҳуқуқлари, эркинликлари ва уларнинг қафолатлари, шунингдек, фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги Қонун таркиби ва мазмуни, Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурлари ва уларнинг асосий босқичлари, тиббий этика ва биоэтиканинг асосий тамойиллари, тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар, унинг сабаблари ва оқибатлари, тиббий ходимлар касбий ҳуқуқбузарликлари ва уларга оид суд-тиббий экспертиза масалалари ҳамда меҳнат қонунчилигига оид маълумотлар баён қилинган.

Ўқув қўлланма талабаларда тиббий-ҳуқуқий билимни шакллантириш, врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари фанини талаб даражасида ўзлаштиришлари учун муҳим дастур бўлиб, соҳа педагог-ўқитувчилари учун ҳам фойдали манба ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

Кириш

I.Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунчилик асослари. Соғликни сақлаш соҳаси қонунчилик асослари. Ўзбекистон Республикаси фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун. Соғликни сақлаш соҳасига оид қабул қилинган қонунчилик ҳужжатлари. Ўзбекистон Республикаси Соғликни Сақлаш тизимини ислох қилиш босқичлари (ҳар бир босқичнинг мақсад ва вазифалари) соғликни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури.

II.Тиббий этика ва деонтология, биоэтика. тиббий ходимларнинг ҳуқуқий ҳолатлари. Тиббий этика ва деонтология, биоэтиканинг асосий тамойиллари, врачлик сирини қонуний ошқор қилиш ҳолатлари тиббий биологик эксперимент, утказиш қоидалари тартиби, клонлаштириш масалалари, тиббий ҳуқуқий асослари. Трансплантация унинг турлари, утказиш тартиби, эвтаназия тушунчаси, мохияти, турлари, куллаш тартиби. Тиббий ёрдам турлари бирламчи, шошилиш, тез, ихтисослашган. Бемор ҳуқуқлари, тиббий ва фармацевтика фаолияти билан шугулланиш ҳуқуқлари.

III.Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар. Тиббий ёрдам курсатишдаги нуқсонлар тушунчаси, таснифи, нуқсонларнинг мохияти, келиб чиқиш сабаблари. Тиббий ёрдам нуқсонларининг оқибати. Тиббий хизмат сифатини оширишда тиббий ёрдам нуқсонларининг урганишнинг аҳамияти.

IV.Тиббий ходимларнинг қилмишлари (айб-хатолари). соғлиқга етказилган зарар. Тиббий ходимларнинг ноҳуқуқ хатти-ҳаракатлари, турлари, врач хатолари турлари келиб чиқиши сабаблари. Тиббий амалиётда бахтсиз ҳодисалар. Ятроген касалликлар ва шикастлар. Тиббий ходимларнинг фуқаролик-процессуал жавобгарлиги. Соғлиқга етказилган зарар, уни аниқлаш, ундириш тартиби ва воситалари.

V.Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари. Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларининг суд тиббий экспертизаси. Комиссион суд тиббий экспертизаси утказиш тартиби ва қоидалари, тиббий ходимларнинг жиноий жавобгарлиги. Тиббий ходимларнинг касбий жиноятлари уларни аниқлаш тартиби ва қоидалари.

VI.Тиббий фаолиятда меҳнат қонунчилиги. Ишга қирувчи ва иш берувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, уриндошлик, уринбосарлик. Жамоа ва меҳнат шартномаси. Иш вақти. Меҳнат муҳофазаси. Тиббий сугурта. Интизомий жазо ва уни куллаш тартиби. Тиббий

хотимларнинг маъмурий жавобгарлиги, унинг турлари, маъмурий жазо куллаш тартиби. _____

Адабиётлар . _____

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик жамиятнинг барпо этилиши, фуқаролар соғлиғини сақлашга эътиборнинг кучайиши, жумладан, соғлиқни сақлаш тизимининг ислоҳ этилиши тиббиёт ходимлари фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан аниқ тарзда меъёрлашни тақозо этади. Тиббиёт ходимининг касбий фаолияти билан боғлиқ вазифалари адо этиш жараёнидаги ноўринли хатти- ҳаракати, уларнинг нафақат ахлоқий-маънавий ёки маъмурий ва интизомий айбланишига, балки аксарият ҳолатларда жиноий жавобгарликка тортилишга асос бўлади.

Шу нуқтаи назардан, тиббий фаолиятнинг, жумладан врач фаолиятининг ҳуқуқий асосларига оид қонунлар, меъёрий ҳужжатлар ва бошқа маълумотларни ўрганиш ва уларга амал қилиш, аввало тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини яхшиланишида, қолаверса тиббий фаолиятдаги касбий ҳуқуқбузарликларини олдини олиш ва бартараф этишда шубҳасиз муҳим аҳамиятга эгадир.

Тиббиёт олий ўқув юртлари талабалари томонидан врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари бўйича билим ва кўникмаларни эгаллаш, уларнинг келгусидаги умумамалиёт врачлари ёки тегишли соҳа врач мутахассислари сифатида фаолият кўрсатишларида муҳим аҳамият касб этади. Бундан ташқари, талабалар томонидан врач фаолиятнинг ҳуқуқий асосларига оид маълумотларни ўрганиш тиббий ёрдам сифатининг яхшиланиши билан бир қаторда, тиббиёт амалиётида кузатилаётган тиббий ёрдам нуқсонлари ва уларнинг салбий оқибатларини бартараф қилинишида ҳамда битирувчиларнинг умумамалиёт врачлари ёки врач мутахассис сифатидаги фаолиятига масъулият билан ёндашишида муҳим омил ҳисобланади. Шу сабабли тиббиёт олий ўқув юртлари талабаларидан врач фаолиятига тегишли ҳуқуқий-меъёрий асосларни мукамал даражада билиши талаб қилинади.

Мазкур ўқув қўлланма 5510100 - даволаш иши, 5511100 - касбий таълим (5510100-даволаш иши), 5510200 - педиатрия иши ва 5511100 - касбий таълим (5510200 - педиатрия иши) таълим йўналишларида врач фаолиятнинг ҳуқуқий асослари фанини инновацион технологиялар асосида ўқитиш учун мўлжалланган.

Ўқув қўлланманинг мазмуни фан дастурида режалаштирилган амалий машғулотлар, жумладан талабалар мустақил ишига тегишли бўлган мавзуларга оид бўлиб, уларда врач фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар, Конституцияда белгиланган фуқароларнинг ижтимоий ва иқтисодий ҳуқуқлари, эркинликлари ва уларнинг кафолатлари, шунингдек, фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги Қонун таркиби ва мазмуни, Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурлари ва уларнинг асосий босқичлари, тиббий этика ва биоэтиканинг асосий тамойиллари, тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар, унинг сабаблари ва оқибатлари, тиббий ходимлар касбий ҳуқуқбузарликлари ва уларга оид суд-тиббий экспертиза масалалари ҳамда меҳнат қонунчилигига оид маълумотлар баён қилинган. Ўқув қўлланма талабаларда тиббий-ҳуқуқий билимни шакллантириш, врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари фанини талаб даражасида ўзлаштиришлари учун муҳим дастур бўлиб, соҳа педагог-ўқитувчилари учун ҳам фойдали манба ҳисобланади.

1- МАВЗУ	<p>Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунчилик асослари. Соғликни сақлаш соҳаси қонунчилик асослари. Ўзбекистон Республикаси фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун. Соғликни сақлаш соҳасига оид қабул қилинган қонунчилик ҳужжатлари. Ўзбекистон Республикаси Соғликни Сақлаш тизимини ислох қилиш босқичлари (ҳар бир босқичнинг мақсад ва вазифалари) соғликни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури.</p>
---------------------	---

Ўқитишнинг технологияси

Вақти	-5-6 Талабалар сони: 8-9 нафар	
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.	
Амалий машғулотнинг шилиши	<ul style="list-style-type: none"> - Конституцияда белгиланган инсонларнинг ижтимоий, иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликлари; - Соғликни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунлар; - «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонуннинг таркиби ва мазмуни; - Суд экспертизаси тўғрисидаги қонун таркиби ва мазмуни; - Соғликни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури; - Тиббий ёрдам турлари. 	
<p>Ўқув машғулотининг мақсади: Тиббиёт ҳуқуқи соҳасида назарий билим ва амалий кўникма, тиббий фаолиятдаги юридик меъёрларни ўзлаштириш, билим ва кўникмаларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш. Соғликни сақлашнинг қонунчилик асослари ўрганиш.</p>		
<i>Педагогик вазифалар:</i>	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Талаба:	
<ul style="list-style-type: none"> - Фуқароларнинг соғлигини сақлашнинг қонунчилик асосларини ўргатиш; - Ўз Р Конституциясида белгиланган инсонларнинг ижтимоий, иқтисодий ҳуқуқлари, ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатларини ўргатиш; - соғликни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунлар билан таништириш; - суд экспертизаси тўғрисидаги қонун таркиби ва мазмуни билан таништириш; - «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонун, таркиби ва мазмуни билан таништириш; - соғликни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури, ислох қилиш сабаблари ва босқичларини ўргатиш. 	<ul style="list-style-type: none"> -Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқ ва эркинликларини назарий ўзлаштиради; -соғликни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунларни ўрганади; -суд экспертизаси тўғрисидаги қонун таркиби ва мазмунини ўрганади; - фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг таркибини ўрганади; -фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг вазифаси, принципларига тавсиф беради; -ЎзР соғликни сақлаш тизимини изоҳлайди; -ногиронлар, вояга етмаганлар, беморлар, пенсионерлар, ҳарбийларнинг тиббиёт соҳасида ҳуқуқларини ўзлаштиради; -тиббий аралашувга розилик бериш ва рад этишга кўрсатмаларни билиб олади; -тиббий ёрдам турларига тавсиф беради. 	
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	<i>Билиш-сўров, биргаликда ўқиймиз, органайзерлардан фойдаланиш, баҳс- мунозара.</i>	
<i>Ўқитиш воситалари</i>	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска, компьютер мультимедия дарсликлари, ЎЗР</i>	
<i>Ўқитиш шакли</i>	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.</i>	
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ</i>	

Амалий машғулотнинг технологик картаси (1-машғулот)

Босқичлар вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин)	<p>1.1. Мавзу: Фуқаролар соғлигини сақлашнинг қонунчилик асослари. Мақсад: Тиббиёт ҳуқуқи соҳасида назарий билим ва кўникма, тиббий фаолиятдаги юридик меъёрларни ўзлаштириш, билим ва кўникмаларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш. Соғлиқни сақлашнинг қонунчилик асослари ўрганиш. Режа: - Фуқароларнинг соғлигини сақлаш қонунчилик асосларини ўргатади; - УзР Конституциясида белгиланган инсонларнинг ижтимоий, иқтисодий ҳуқуқлари, ҳуқуқ ва эркинликлари қафолатларини ўргатади; - соғлиқни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунлар билан таништиради; - «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонун, таркиби ва мазмунини таништириб беради; - суд экспертизаси тўғрисидаги қонун таркиби ва мазмуни билан таништиради; - соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури, ислоҳ қилиш сабаблари ва босқичларини ўргатади. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерлардан фойдаланиб) ўқишни маълум қилади (жадвал 1).</p> <p>1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббиёт соҳасида қабул қилинган қонунларни биласизми?» «Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг?» Мавзунинг муҳокамаси гуруҳларда давом этишини эълон қилади.</p>	<p>1.1. Мавзунини ёздади ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб, органайзерларни мустақил тузади, ўзаро такқослайди, тўлдирди, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ижодий ёндашади.</p>
2-босқич Асосий қисм (70 мин)	<p>2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради: (саволларга жавоб бериш - топшириқ, органайзер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнгида кутилаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): - Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунчилик асосларини; - Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва унинг таркибини; - конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари қафолатлари; - конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг қафолатлари; - тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгилловчи қонунларни; - суд экспертизаси тўғрисидаги қонун таркиби ва мазмунини; - «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонун таркиби ва мазмунини; - Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурлари, унинг асосий босқичлари, мақсад ва вазифаларини; 2.2. Гуруҳда ишлаш қондаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади (2-илова). 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонун ва Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурлари...) ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни тақлиф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади (<i>топшириқлар қўйида келтирилган</i>). 2.5. Талабалар қонунчилик тамойилларини шарҳлайди, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга 1-жадвал бўйича фойдаланган органайзерлардан намуна намойиш қилади ва шундай чизмалар тайёрлашни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қилади. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдирди. 2.4. Жадвал устунларини ва муҳоқамада иштирок этади.</p>
3-босқич Яқуний қисм (10 мин)	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди (2-илова) ва фаол иштирокчиларни рағбатлантади. 3.2. Мустақил иш сифатида «Фуқароларнинг тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқлари» мавзусида «реферат» ёзишни топширади.</p>	<p>3.1. Эшитадилар. 3.2. Топшириқни оладилар.</p>

Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунчилик асослари

Республикаимиз мустақилликка эришганидан сўнг социалистик қонунчилик негизида ишлаб чиқилган собиқ қонунлар мамлакатнинг янги давр стратегияси учун яроқсиз бўлиб қолди. Шу боисдан 1992 йил 8-декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинди ва Конституция асосида халқ ҳўжалигининг барча тармоқларида қатор қонунлар қабул қилинди. Бу қонунлар Республиканинг бош стратегик мақсади – бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий эркин демократик давлатнинг асосий тамойилларидан бири, яъни ҳар бир фуқаронинг, жумладан, барча соҳа мутахассисларининг ҳуқуқий саводхонлигини тақозо этган ҳолда жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини чуқурлаштириши, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаб беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва фуқароларнинг иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлари ва инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари кафолатлари

(Конституция VI бўлим, 26 боб, 128 моддадан иборат)

I бўлим. Асосий принциплар, яъни давлат суверинитети, халқ ҳокимиятчилиги, Конституция ва қонуннинг устуворлиги, ташқи сиёсат масалалари юзасидан Ўзбекистон Республикасининг позицияси белгилаб қўйилган.

II бўлим. Фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари кўрсатилган.

IV бўлим. Жамият ва шахс деб номланади. Бу бўлимда иқтисодиёт негизлари, жамоат бирлашмалари, оила ҳамда оммавий ахборот воситаларининг ўрни, эркинликлари, ҳуқуқ ва бурчлари кафолатланган.

V бўлим. Ўзбекистон Республикаси маъмурий, ҳуқуқий ва давлат тузилиши белгилаб қўйилган.

VI бўлим. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш, Олий Мажлис, Республика Президенти, Вазирлар Маҳкамаси, маҳаллий давлат

хокимияти, мудофаа ва хавфсизлик органлари, суд хокимияти, прокуратура, молия ва кредит муассасаларининг ваколатлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикасида сайлов тизими акс эттирилган.

VII бўлим. Конституцияга ўзгартириш киритиш тартиби ифодаланган.

Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатлари:

- ✓ 36-моддада ҳар бир шахснинг хусусий мулкка эгалик ҳуқуқи кафолатланган;
- ✓ 37-моддада фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кўрсатилган;
- ✓ 38-моддада ишчи ва хизматчиларнинг дам олиши, меҳнат таътилидан баҳраманд бўлиш ҳуқуқлари акс эттирилган;
- ✓ 39-моддада ҳар бир шахснинг давлат томонидан ижтимоий муҳофазаланиш ҳуқуқлари кўрсатилган;
- ✓ 40-моддада фуқароларнинг малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи белгилаб қўйилган;
- ✓ 42-моддада ҳар бир кишининг илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқлари кўрсатилган.

Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари:

- 43-моддада фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларининг давлат томонидан кафолатланганлиги кўрсатилган;
- 44-моддада ҳар бир шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари суд орқали ҳимоя қилиниши белгиланган;
- 45-моддада вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги қайд этилган;
- 46-моддада хотин-қизларнинг эркаклар билан бир хил ҳуқуқларга эга эканлиги кўрсатилган.

Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар

- «Давлат санитария назорати тўғрисида», 1992 йил;
- «Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун», 1996 йил;
- «Одам иммунтанқислиги вируси (ОИВ) билан касалланишнинг олдини олиш тўғрисида», 1999 йил;
- «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тўғрисида», 1999 йил;
- «Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тўғрисида», 2001 йил;
- «Психиатрия ёрдами тўғрисида», 2002 йил;
- «Қон ва унинг таркибий қисмлари донорлиги тўғрисида», 2002 йил;
- «Йод етишмовчилиги билан боғлиқ касалликлар профилактикаси тўғрисида» 2007 йил.

«Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисида» ги қонун таркиби ва мазмуни

Ушбу қонун 1996 йил 29 августда қабул қилинган, **VI** бўлим, 47 моддадан иборат.

I-бўлим. Умумий қоидалар. Бу бўлимда фуқаролар соғлигини сақлаш - бу ҳар бир инсоннинг соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий, маданий, илмий, санитария-гигиеник ва эпидемияга қарши тадбирлар мажмуаси эканлиги кўрсатилган.

II-бўлим. Фуқаронинг соғлигини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқлари. Бу ҳуқуқлар тиббий муассасалар, бирлашмалар ва ташкилотлар, шунингдек, хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланувчи шифокорлар томонидан таъминланади.

III-бўлим. Фуқароларга тиббий, ижтимоий ёрдам кўрсатиш. Ушбу бўлимда тиббий ёрдам турлари ва ҳар бир фуқаронинг тиббий ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқлари кафолатланган.

IV-бўлим. Тиббий экспертиза. Мазкур бўлимда тиббиётда мавжуд экспертизалар, уларнинг вазифалари ва фуқароларнинг бу борадаги ҳуқуқлари ақс эттирилган.

V-бўлим. Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари. Бу бўлимда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқи профессионал тиббиёт ва фармацевтика уюшмалари, уларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликлари кафолатлари белгилаб қўйилган.

VI-бўлим. Яқунловчи қоидалар. Ушбу бўлимда Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди, шифокор сири, сирни ошкор этишга йўл қўядиган ҳолатлар, фуқаролар соғлигига зарар етказилган ҳолларда зарар ўрнини қоплаш тартиби ифодаланган.

Қонуннинг бўлимлари ва моддалари мазмуни

1-модда. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ҳамда бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг соғлигини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатлар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади. Башарти халқаро шартномада фуқароларнинг соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома қоидалари қўлланади.

2-модда. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари

Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- фуқароларнинг соғлиқни сақлашга доир ҳуқуқлари давлат томонидан кафолатланишини таъминлаш;

- фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш;
- давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш.

3-модда. Фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий принциплари.

Фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши;
- аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши;
- профилактика чора-тадбирларининг устунлиги;
- соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниши;
- тиббиёт фанининг амалиёт билан бирлиги.

4-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги давлат сиёсатини;
- соғлиқни сақлаш ва тиббиёт фанини ривожлантириш дастурлари тасдиқланиши ва маблағ билан таъминланишини;
- соғлиқни сақлаш давлат тизимини бошқаришни;
- санитария-эпидемиология хотиржамлигини таъминлаш устидан назоратни;
- фавқулодда вазиятларда одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш ва уларнинг соғлигини муҳофаза этиш чора-тадбирлари кўрилишини, фуқароларни фавқулодда вазият зонасидаги аҳвол ва кўрилаётган чора-тадбирлардан хабардор қилишни;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида статистика ҳисоби ва ҳисоботнинг ягона тизими ўрнатилишини;

- Ўзбекистон Республикаси фуқаролари тиббий суғуртасининг таянч дастурларини тасдиқлашни;
- фуқароларнинг айрим гуруҳларига тиббий ёрдам кўрсатишда ва уларни дори-дармон билан таъминлашда имтиёзлар белгилашни;
- давлат бошқарув органлари, хўжалик юритувчи субъектларнинг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги, оилани, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш борасидаги фаолиятларини мувофиқлаштириб боришни ва назорат қилиб туришни;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

5-модда. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ваколатлари

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги:

- соғлиқни сақлаш ва тиббий суғуртанинг норматив базасини, тиббий ёрдам сифати ва ҳажми давлат стандартларини ишлаб чиқишда иштирок этади;
- барча тиббий муассасаларнинг фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этиши устидан назоратни амалга оширади;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида мақсадли давлат дастурларини амалга оширади;
- давлат томонидан кафолатланган ҳажм доирасида аҳолига бирламчи тиббий-санитария ёрдами кўрсатилишини ташкил этади;
- тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини лицензиялашни белгиланган тартибда амалга оширади;
- давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида тиббий хизматлар тарифлари даражасини тартибга солади;
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўлланилишига рухсат этилган дори воситалари ва препаратларини стандартлаштириш ҳамда сертификатлаштиришни амалга оширади;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ўз ваколатлари доирасида даволаш-профилактика, санитария, эпидемияга қарши, радиация, экология масалалари юзасидан чиқарадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ҳамда жисмоний шахслар томонидан бажарилиши мажбурийдир.

6-модда. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг тасарруфига куйидагилар киради:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги қонун ҳужжатлари бажарилишини таъминлаш;
- соғлиқни сақлаш тизимининг бошқарув органларини шакллантириш, унинг муассасалари тармоғини ривожлантириш;
- бирламчи тиббий-санитария ва тиббий-ижтимоий ёрдамни ташкил этиш, улардан ҳамманинг баҳраманд бўла олишини таъминлаш, тиббий ёрдам сифатининг клиник-статистик стандартларига риоя этилишини назорат қилиш, тасарруфдаги ҳудудда фуқароларни дори-дармонлар ва тиббиёт маҳсулотлари билан таъминлаш;
- соғлиқни сақлаш ҳаражатларини молиявий таъминлашнинг ўз манбаларини шакллантириш;
- фуқароларнинг санитария-эпидемиология жихатидан хотиржамлигини таъминлаш, профилактика, санитария-гигиена, эпидемияга қарши ва табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошириш;
- атроф - муҳитни муҳофаза этиш ва экологик хавфсизликни таъминлаш;
- фавқулодда вазиятларда одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш ва уларнинг соғлигини муҳофаза этиш чора-тадбирларини кўриш, фуқароларни

фавқулдда вазият зонасидаги аҳвол ва кўрилаётган чора-тадбирлардан хабардор қилиш;

- соғлиқни сақлаш тизими органлари, муассасалари ва корхоналари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда назорат қилиш, соғлиқни сақлаш муассасаларида кўрсатилаётган тиббий-ижтимоий ёрдам сифатини назорат қилиб бориш;

- ногиронлар ва тиббий-ижтимоий ҳимояга муҳтож шахсларнинг куч-қувватини тиклайдиган муассасалар ташкил этиш ва улар фаолиятини таъминлаш;

- оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини амалга ошириш;

- фуқароларга санитария-гигиена ва экология таълими беришни ташкил этиш;

- соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларини ривожлантиришни рағбатлантирувчи шароитлар яратиш;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга ошириш.

7-модда. Соғлиқни сақлаш тизими.

Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашнинг давлат, хусусий ва бошқа тизимлари йиғиндисидан иборат ягона соғлиқни сақлаш тизими амал қилади.

8-модда. Давлат соғлиқни сақлаш тизими.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар соғлиқни сақлашни бошқариш органлари, уларнинг шаҳар ва туман бўлинмалари киради. Давлат соғлиқни сақлаш тизимида давлат мулки бўлган ва давлат соғлиқни сақлаш тизимининг бошқарув органларига бўйсунувчи даволаш-профилактика ва илмий-тадқиқот муассасалари, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари тайёрлайдиган ҳамда уларни қайта тайёргарликдан ўтказадиган

ўқув юртлари, фармацевтика корхоналари ва ташкилотлари, санитария-профилактика муассасалари, суд-тиббий экспертиза муассасалари, тиббий дори-дармонлар ва тиббиёт техникаси ишлаб чиқарадиган корхоналар ҳамда асосий фаолияти фуқаролар соғлигини сақлаш билан боғлиқ бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар киради.

Илмий-тадқиқот институтларининг клиникалари, вазирликлар, идоралар, давлат корхоналари, муассаса ва ташкилотлари барпо этадиган даволаш-профилактика ва дорихона муассасалари давлат соғлиқни сақлаш тизимига киради.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволаш-профилактика муассасалари аҳолига давлат томонидан кафолатланган бепул тиббий ёрдам кўрсатади. Бепул тиббий ёрдам кўрасатиш ҳажми ва тартиби қонун ҳужжатлар билан белгиланади.

Давлат томонидан кафолатланган тиббий ёрдам ҳажмининг белгилангандан ортиқча тиббий ва бошқа хил хизматлар кўрсатиш қўшимча хизматлар бўлиб, аҳоли томонидан белгиланган тартибда ҳақ тўланади.

9-модда. Давлат соғлиқни сақлаш тизимини маблағ билан таъминлаш

Давлат соғлиқни сақлаш тизимини маблағ билан таъминлаш манбалари қуйидагилардан иборат:

- давлат бюджети маблағлари;
- тиббий суғурта маблағлари;
- фуқароларнинг соғлигини сақлашга мўлжалланган мақсадли фондларнинг маблағлари;
- даволаш-профилактика муассасаларининг давлат томонидан кафолатланган ҳажмидан ортиқча тиббий ёрдам кўрсатганлик учун ва пуллик хизматлар кўрсатганлик учун олинган маблағлари;

- корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ҳамда жисмоний шахсларнинг соғлиқни сақлаш муассасаларига ихтиёрий ва хайрия бадаллари;
- банкларнинг кредитлари;
- қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар.

10-модда. Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари жумласига хусусий тиббиёт амалиёти ёки хусусий фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар, ўз маблағлари ва жалб этилган маблағлар, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган даволаш-профилактика, дорихона муассасалари ҳамда тиббиёт ва фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган корхоналар киради.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларига тааллуқли даволаш-профилактика муассасалари фуқароларнинг айрим гуруҳларига бепул тиббий хизмат кўрсатадилар. Бундай хизматларнинг ҳажми, рўйхати, уларни кўрсатиш тартиби ҳамда компенсацияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланилишига рухсат этилган профилактика, ташхис қўйиш ҳамда даволаш воситаларидан фойдаланилади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари белгиланган тартибда тиббий ҳужжатларни юритиши ҳамда статистика маълумотларини тақдим этиши шарт.

11-модда. Тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини лицензиялаш

Соғлиқни сақлаш корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари, шунингдек жисмоний шахслар лицензияга эга бўлган тақдирдагина тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиши мумкин.

Тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини амалга ошириш учун лицензиялар бериш тартиби ҳамда шартлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

12-модда. Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги

Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги қонун ҳужжатларига мувофиқ давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар томонидан санитария-гигиена йўсинидаги ҳамда эпидемияга қарши тадбирлар ўтказилиши орқали таъминланади.

13-модда. Фуқароларнинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқи

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлиғини сақлаш борасида дахлсиз ҳуқуққа эгадирлар. Давлат ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар фуқароларнинг соғлиғи сақланишини таъминлайди. Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллари борлигидан қатъи назар, уларнинг камситишлардан ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу қонунда бузишда айбдор бўлган шахслар қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

14-модда. Ажнабий фуқаролар, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқи

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ажнабий фуқароларнинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқи Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ кафолатланади.

Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқаролиги бўлмаган шахслар, соғлиқни сақлашда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари билан тенг ҳуқуқдан фойдаланадилар.

Ушбу модданинг биринчи ва иккинчи қисмларида кўрсатиб ўтилган шахсларга тиббий ёрдам кўрсатиш тартибини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилайди.

15-модда. Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи

Фуқаролар соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида, шу жумладан яшаш ҳудудининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги тўғрисида, овқатланишнинг оқилона нормалари хусусида, товарлар, ишлар, хизматлар, уларнинг хавфсизлиги, санитария нормалари ва қоидаларига мувофиқлиги тўғрисида ўз вақтида ва аниқ ахборот олиш ҳуқуқига эга.

16-модда. Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи

Касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, ташхис қўйиш-даволаш, куч-қувватни тиклаш, санаторий-курорт, протез-ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни, меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш-парваришlash юзасидан ижтимоий чора-тадбирларни, шу жумладан, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббий-ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта қилдириш асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари, ўз шахсий маблағлари ҳамда қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг айрим тоифалари протезлар, ортопедик ва мослама буюмлар, эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳуқуққа эга бўлган фуқароларнинг тоифаларини, шунингдек, уларни таъминлаш шартлари ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Фуқаролар ихтисослашган соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларида тиббий экспертизадан ўтиш ҳуқуқига эга.

17-модда. Айрим турдаги касб-кор билан шуғулланувчи фуқароларнинг соғлигини сақлаш.

Фуқароларнинг соғлигини сақлаш, юқумли ва касб касалликларининг олдини олиш мақсадида рўйхатини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тасдиқлайдиган ишлаб чиқаришлар ҳамда айрим касбларнинг ходимлари ишга кириш вақтида дастлабки мажбурий тиббий кўриқдан ҳамда кейинчалик вақти-вақти билан тиббий кўриқдан ўтадилар.

Соғлигининг ҳолатига кўра фуқаро айрим турдаги касб-кор ҳамда юқори даражали хавф манбаи бўлган фаолият билан шуғулланишга вақтинча ёки доимий лаёқатсиз деб топилиши мумкин. Бундай қарор тиббиёт нуқтаи назаридан шуғулланиш номақбул деб топилган фаолиятлар рўйхатига мувофиқ ҳолда тиббий комиссиялар чиқарган хулоса асосида қабул қилинади ва унинг устидан судга шикоят қилиниши мумкин.

Тиббиёт нуқтаи назаридан шуғулланиш номақбул деб топилган айрим турдаги касб-кор ва юқори даражада хавфли манба билан боғлиқ фаолиятлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳамда Ўзбекистон касаба

уюшмалари Федерацияси Кенгаши билан биргаликда белгиланади ҳамда беш йилда камида бир марта қайта кўриб чиқилади.

Иш берувчилар ўз ходимларининг мажбурий тиббий кўриқдан ўз вақтида ўтиши учун ва мажбурий тиббий кўриқдан ўтмаган шахсларни ишга қўйиш натижасида фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарли оқибатлар учун жавобгар бўладилар.

18-модда. Оила соғлигини сақлаш.

Ҳар бир фуқаро давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида оилага тааллуқли масалалар, ўзида ижтимоий аҳамиятли касалликлар ва атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликлар бор-йўқлиги юзасидан, никоҳ ва оила муносабатларининг тиббий-руҳий жиҳатлари юзасидан бепул маслаҳатлар олиш, шунингдек тиббий-ирсий ҳамда бошқа масалалар юзасидан маслаҳатлар олиш ва текширувдан ўтиш ҳуқуқига эга.

Ҳар бир оила ўзига оилавий шифокор танлаш ҳуқуқига эга. Болали оилалар фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёзлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Уч ёшга тўлмаган болалар, шунингдек, шифокорларнинг хулосасига кўра қўшимча қаровга муҳтож бўлган катта ёшдаги касали оғир болалар стационар шифохонада даволанаётганида уларнинг отаси ёки онасига ёхуд оиланинг болани бевосита парваришлаётган бошқа аъзосига даволаш муассасасида унинг ёнида бирга бўлиши учун имконият яратилади ва меҳнатга лаёқатсизлик варақаси берилади.

19-модда. Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари.

Давлат вояга етмаганларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқларини уларнинг жисмоний, маънавий ривожланиши учун, касалликларнинг олдини олиш учун энг қулай шароит яратиш, шунингдек, мактабгача тарбия муассасалари, мактаблар ва бошқа муассасаларда тиббий хизматни йўлга қўйиш орқали таъминлайди.

Вояга етмаганлар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда диспансер назоратида бўлиш ҳамда болалар ва ўсмирларнинг даволаш-профилактика муассасаларида даволаниш;
- санитария-гигиена таълимини олиш, ўқиш ҳамда ўзларининг физиологик хусусиятлари ва соғлигига мос шароитларда меҳнат қилиш;
- касбга яроқлилигини аниқлаш чоғида бюджет маблағлари ҳисобидан бепул тиббий маслаҳатлар олиш;
- соғлиқлари тўғрисида ўзлари учун қулай тарзда зарур ахборот олиш;
- ўн тўрт ёшдан ошган вояга етмаганлар маълумотларни билган ҳолда тиббий аралашувга ихтиёрий равишда розилик бериш ёки уни рад этиш ҳуқуқига эга;
- жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсон бор вояга етмаганлар ота-оналарининг ёки улар ўрнини босувчи шахсларнинг аризасига кўра бюджет маблағлари, хайрия жамғармалари ва бошқа фондларнинг маблағлари, шунингдек, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг маблағлари ҳисобидан ижтимоий ҳимоя тизими муассасаларида яшашлари мумкин.

Ота-оналар ёки бошқа шахсларнинг ўз тарбиясидаги вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини бузишлари, уларни тарбиялашдан бўйин товлашлари, вояга етмаганлар билан уларнинг соғлигига зарар етказадиган даражада шафқатсиз муносабатда бўлишлари конунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

20-модда. Ҳарбий хизматчилар, ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ҳамда ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Ҳарбий хизматчилар ҳарбий хизматга яроқли ёки яроқсиз эканликларини аниқлаш учун тиббий текширувдан ўтиш ҳамда ҳарбий-тиббий комиссиянинг хулосаси асосида ҳарбий хизматдан муддатидан илгари бўшатилиш ҳуқуқига эга.

Ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ёки ҳарбий хизматга конт ракт бўйича кирадиган фуқаролар тиббий текширувдан ўтади ҳамда соғлигига кўра ҳарбий хизматга чақирувни кечиктириш ёки чақирувдан озод этилиш ҳуқуқини берадиган тиббий маълумотлар тўғрисида тўлиқ ахборот олиш ҳуқуқига эга.

21-модда. Пенсия ёшидаги фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Пенсия билан таъминланиш ҳуқуқини берадиган ёшга етган фуқароларга давлат соғлиқни сақлаш ва меҳнат ҳамда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими муассасаларида тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатилади.

Тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш ўз ичига стационар-амбулатория йўли билан даволашни, санаторий ва дам олиш уйларида соғломлаштиришни, ёлғиз кексаларга уларнинг ўз уйида ҳамда интернат-уйларда хизмат кўрсатишни қамраб олади.

Пенсия ёшидаги фуқаролар тиббий хулоса асосида қонун ҳужжатларига мувофиқ ижтимоий суғурта маблағлари, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органларининг маблағлари ҳамда корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари ҳисобидан куч-қувватни тиклаш ҳуқуқига эга.

22-модда. Ногиронларнинг ҳуқуқлари.

Ногиронлар, шу жумладан, ногирон болалар ва болалиқдан ногиронлар тиббий-ижтимоий ёрдам олиш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, дори-дармонлар, протез-ортопедия мосламалари, ҳаракатланиш воситалари билан имтиёзли асосларда таъминланиш, шунингдек касб-кор эгаллаш ва қайта тайёргарликдан ўтиш ҳуқуқига эга.

Ногиронлар давлат соғлиқни сақлаш тизими ва меҳнат ҳамда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларида бепул тиббий-ижтимоий ёрдам олиш, ўз уйларида парвариш қилиниш, ўзганинг

парваришига муҳтож бўлган ёлғиз ногиронлар ва сурункали руҳий хасталикларга чалинган ногиронлар эса ижтимоий таъминот муассасаларида яшаш ҳуқуқига эга.

Ногиронларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш тартиби ва уларга бериладиган имтиёзлар рўйхати қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

23-модда. Фавқулодда вазиятлар туфайли жабр кўрган фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Фавқулодда вазият туфайли жабр кўрган фуқаролар бепул тиббий ёрдам олиш ва соғлиғини тиклаш тарзида даволаниш, фавқулодда вазият оқибатларини бартараф этиш ҳамда ҳаёти ва соғлиқларига таҳдид солаётган хавфни камайтиришга қаратилган гигиена чора-тадбирлари ва эпидемияга қарши чора-тадбирлар ўтказиш ҳуқуқига эга.

Фавқулодда вазият шароитида одамларни қутқариш ва тиббий ёрдам кўрсатиш чоғида жабр кўрган фуқароларга бепул даволаниш, шу жумладан, санаторий ва курортларда даволаниш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда моддий компенсация олиш кафолатланади.

24-модда. Беморнинг ҳуқуқлари.

Бемор тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилган ва тиббий ёрдам олаётган пайтда қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- тиббиёт ходимлари ва хизмат кўрсатувчи ходимларнинг ҳурмат ва меҳр-мурувват кўрсатишлари;
- шифокорни ва даволаш-профилактика муассасасини танлаш;
- санитария-гигиена талабларига жавоб берадиган шароитда текширувдан ўтиш, даволаниш ва парвариш қилиниш;
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаб қўйган тартибда ўз илтимосига кўра бошқа мутахассисларнинг консилиум қилиши ва улардан маслаҳатлар олиш;

- тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганлиги, соғлигининг ҳолати, кўйилган ташхис тўғрисидаги маълумотлар ҳамда уни текшириш ва даволаш чоғида олинган бошқа маълумотлар сир сақланиши;
- тиббий аралашувга ўз ихтиёри билан розилик бериш ёки уни рад этиш;
- ўз ҳуқуқ ва бурчлари хусусида ҳамда соғлигининг ҳолати ҳақида маълумот олиш, шунингдек соғлигининг ҳолатига доир маълумотларни унинг манфаатини кўзлаган ҳолда берса бўладиган шахсларни танлаш;
- ихтиёрий тиббий суғурта доирасида тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш;
- тиббий ёрдам кўрсатиш вақтида соғлигига зарар етказилган тақдирда кўрилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши;
- ҳуқуқини ҳимоя қилиши учун ҳузурига адвокат ёки бошқа қонуний вакил қўйилиши.

Ҳуқуқлари бузилган тақдирда бемор ёки унинг қонуний вакили бевосита даволаш-профилактика муассасасининг раҳбари ёки бошқа мансабдор шахсига, юқори бошқарув органига ёки судга шикоят билан мурожаат қилиши мумкин.

25-модда. Фуқароларнинг ўз соғлигининг ҳолати тўғрисида маълумот олиш ҳуқуқи.

Ҳар бир фуқаро ўз соғлигининг ҳолати тўғрисида маълумот, шу жумладан текшириш натижалари, қандай касали борлиги, қандай ташхис кўйилганлиги, касалликнинг бундан буён қандай кечишига оид тахминлар, даволаш усуллари ва бу усуллар билан боғлиқ хавф-хатар, тиббий аралашувнинг эҳтимол тутилган турлари ва уларнинг оқибатлари, амалга оширилган даволашнинг натижалари тўғрисидаги маълумотларни олиш ҳуқуқига эга.

Фуқаронинг соғлиги ҳақидаги маълумотни унинг ўзига, ўн тўрт ёшга тўлмаган шахслар ҳамда қонунда белгиланган тартибда муомалага

лаёқатсиз деб топилган фуқаролар соғлиги тўғрисидаги маълумотларни эса уларнинг қонуний вакилларига даволаш-профилактика муассасасининг даволовчи шифокори, бўлим мудирлари ёки текшириш ва даволашда бевосита қатнашаётган бошқа мутахассислар беради.

Касалликнинг кечиши номақбул деб тахмин қилинган ҳолларда бу ҳақда фуқарога ва башарти унинг ўзи оила аъзоларига хабар қилишни тақиқламаган ва (ёки) бундай маълумот берилиши учун бирор шахсни тайинламаган бўлса, беморнинг оила аъзоларига тиббий-одоб меъёрларига риоя қилган ҳолда хабар қилиниши керак.

Фуқаронинг талабига мувофиқ унга соғлигининг ҳолатини акс эттирувчи тиббий ҳужжатлардан кўчирмалар берилади.

Фуқаронинг тиббий ҳужжатларида акс этган маълумотлар шифокорлик сири бўлиб, у фақат ушбу Қонун 45-моддасининг учинчи қисмида назарда тутилган асослардагина фуқаронинг розилигисиз тақдим этилиши мумкин.

26-модда. Тиббий аралашувга розилик бериш.

Фуқаронинг ўз касалига доир маълумотларни билган ҳолда ўз ихтиёри билан розилик бериши тиббий аралашувнинг дастлабки зарур шартидир.

Фуқаронинг аҳволи ўз хоҳиш-иродасини изҳор этишга имкон бермайдиган, тиббий аралашувни эса кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда фуқаронинг манфаатини кўзлаб тиббий аралашувни амалга ошириш масаласини консилиум ҳал қилади, башарти консилиумга йиғилишнинг иложи бўлмаган тақдирда эса, кейинчалик даволаш-профилактика муассасасининг мансабдор шахсларини хабардор қилиш шarti билан бевосита даволовчи (навбатчи) шифокор ҳал этади.

Ўн тўрт ёшга тўлмаган шахсларга ва қонунда белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқароларга нисбатан тиббий аралашувга уларнинг қонуний вакиллари розилик беради. Ота-она ёки

бошқа қонуний вакиллар йўқлигида тиббий аралашув тўғрисидаги қарорни консилиум қабул қилади, башарти консилиумга йиғилишнинг иложи бўлмаган тақдирда эса, кейинчалик даволаш-профилактика муассасасининг мансабдор шахслари ва беморнинг қонуний вакилларини хабардор қилиш шарти билан бевосита даволовчи (навбатчи) шифокор қабул қилади.

27-модда. Тиббий аралашувни рад этиш.

Фуқаро ёки унинг қонуний вакили тиббий аралашувни рад этиш ёки унинг тўхтатилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга, ушбу Қонуннинг 28-моддасида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Бундай ҳолларда шифокор ёзма тасдиқнома олишга, агар тасдиқнома олишнинг иложи бўлмаса тиббий аралашувни рад этишни гувоҳлар иштирокида тегишли далолатнома билан гувоҳлантириб олишга ҳақлидир.

Башарти тиббий аралашувни беморнинг қонуний вакили рад этса ва бу ҳол бемор учун оғир оқибатлар келтириб чиқариши мумкин бўлса, шифокор бу ҳақда васийлик ва ҳомийлик органларини хабардор қилиши шарт.

28-модда. Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш.

Атрофдагилар учун хавфли касалликка чалинган шахсларга фуқаролар ёки улар қонуний вакилларининг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатилишига (тиббий кўрикдан ўтказиш, касалхонага ётқизиш, кузатиш ва яккалаб кўйишга) қонун ҳужжатларида белгиланган асосларда ва тартибда йўл қўйилади.

29-модда. Бирламчи тиббий-санитария ёрдами.

Давлат соғлиқни сақлаш тизими, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жамоат бирлашмаларининг муассасалари кўрсатадиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами тиббий хизмат кўрсатишнинг асосий, қулай ва бепул тури бўлиб, қуйидагиларни ўз ичига олади:

- энг кўп тарқалган касалликлар, шикастланиш, захарланиш ва шошилиш ёрдам талаб этиладиган бошқа ҳолатларни даволашни;
- санитария-гигиенага доир ва эпидемияга қарши чора-тадбирлар, энг муҳим касалликларнинг тиббий профилактикасини ўтказишни;
- оилани, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш тадбирларини, турар жойларда фуқароларга тиббий-санитария ёрдами кўрсатиш билан боғлиқ бошқа чора-тадбирлар кўришни.

Хусусий ва бошқа хил соғлиқни сақлаш тизимларининг муассасалари томонидан кўрсатиладиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами шартнома асосида амалга оширилади. Ушбу Қонун 10-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ шундай ёрдам кўрсатиладиган фуқароларнинг айрим гуруҳлари бундан мустасно.

Бирламчи тиббий-санитария ёрдами кўрсатишнинг ҳажми ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилайди.

30-модда. Шошилиш ва тез тиббий ёрдам.

Фуқаролар соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар қандай даволаш-профилактика муассасасида шошилиш тиббий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари фуқароларга шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишлари шарт. Улар шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишдан бўйин товлаганлик, шунингдек, фуқароларнинг соғлиғига етказилган зарар учун қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Тез тиббий ёрдам соғлиқни сақлаш тизимининг махсус тез тиббий ёрдам хизмати томонидан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаган тартибда кўрсатилади.

Фуқаронинг ҳаёти хавф остида бўлган тақдирда тиббиёт ходимлари уни даволаш-профилактика муассасасига олиб бориш учун ҳар қандай транспорт туридан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Милиция, ёнғиндан сақлаш, авария хизматлари, транспорт ташкилотлари ходимлари, шунингдек, бошқа касб-кор вакиллари тиббиёт ходимлари етиб келгунга қадар воқеа содир бўлган жойда қонун ҳужжатларига биноан зиммаларига юклатилган бирламчи шошилиш ёрдамни кўрсатишлари шарт.

31-модда. Ихтисослашган тиббий ёрдам.

Ихтисослашган тиббий ёрдам профилактика, ташхис қўйиш, даволашнинг ва мураккаб тиббий технологиялардан фойдаланишнинг махсус усуллари тақозо этувчи касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатилади.

Ихтисослашган тиббий ёрдам даволаш-профилактика муассасаларида мутахассис шифокорлар томонидан кўрсатилади.

Соғлиқни сақлаш муассасаларида кўрсатиладиган ихтисослашган тиббий ёрдамнинг турлари, ҳажми ва сифат стандартлари Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

32-модда. Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга давлат соғлиқни сақлаш тизимининг тегишли даволаш-профилактика муассасаларида тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатилади ва доимий тиббий кузатув таъминланади.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликлар рўйхати ва бундай касалликларга чалинган шахслар учун имтиёзлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий ёрдам турлари ва ҳажмини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда белгилайди.

33-модда. Атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш.

Атрофдагилар учун хавфли бўлган, рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш давлат соғлиқни сақлаш тизимининг ана шундай мақсадга мўлжалланган муассасаларида бепул амалга оширилади.

Атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий ёрдамнинг турлари ва ҳажми Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда белгиланади.

34-модда. Профилактика, ташхис қўйиш, даволашнинг янги усуллари, дори-дармонлар, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларини қўлланиш ҳамда биологик-тиббий тадқиқотлар ўтказиш тартиби.

Соғлиқни сақлаш амалиётида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланишга рухсат этилган профилактика, ташхис қўйиш, даволаш усуллари, тиббиёт технологиялари, дори-дармонлар, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларидан фойдаланилади.

Қўлланишга рухсат этилмаган, лекин белгиланган тартибда кўриб чиқиладиган ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонлардан беморни даволаш манфаатини кўзлаб фақат унинг ихтиёрий равишдаги ёзма розилиги олинганидан кейин, ўн тўрт ёшга тўлмаган шахсларни даволашда эса фақат уларнинг ҳаёти бевосита хавф остида қолган тақдирда ва қонуний вакиллариининг ёзма розилиги билангина фойдаланиш мумкин.

Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонларни, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларини, шу жумладан, чет элда фойдаланиладиган -

ларини қўлланилиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

Инсонни объект сифатида жалб этиб, биологик-тиббий тадқиқот ўтказишга фақат лаборатория тажрибалари ўтказилганидан ва фуқаронинг ёзма розилиги олинганидан кейингина давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида йўл қўйилади. Фуқарони биологик-тиббий тадқиқотларда қатнашишга мажбурлаш мумкин эмас.

Биологик-тиббий тадқиқот ўтказишга фуқародан розилик олинаётганда унга тадқиқотнинг мақсади, усуллари, қўшимча оқибатлари, эҳтимол тутилган хавфи, тадқиқотнинг қанча давом этиши ва кутилаётган натижаларига оид маълумотлар берилиши лозим. Фуқаро тадқиқотнинг исталган босқичида унда қатнашишдан бош тортиш ҳуқуқига эга.

Белгиланган тартибда текширув синовларидан ўтмаган профилактика, ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонларни тарғиб қилиш, шу жумладан оммавий ахборот воситаларида тарғиб қилиш тақиқланади. Ушбу нормани бузиш қонунда белгиланганидек жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

35-модда. Фуқароларни дори-дармонлар ва тиббиёт буюмлари билан таъминлаш.

Шифокорнинг дориқоғози бўйича ва дориқоғозсиз бериладиган дори-дармонлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Дори-дармонлар ва якка тартибда фойдаланиладиган тиббиёт буюмлари билан имтиёзли асосларда таъминланадиган фуқароларнинг тоифалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйилади. Давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволовчи шифокорлари фуқароларнинг дори-дармонлар билан имтиёзли асосларда таъминланиши учун дориқоғоз ёзиб бериш ҳуқуқига эга.

36-модда. Меҳнатга вақтинча лаёқатсизликни экспертизалаш.

Фуқароларнинг касаллик, шикастланганлик, ҳомиладорлик, туққанлик, оиланинг бетоб аъзосини парваришлаганлик, протез кўйдирганлик, санаторий-курортда даволанганлик муносабати билан ва бошқа ҳоллардаги меҳнатга вақтинча лаёқатсизлигини экспертизалаш конун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўтказилади.

Меҳнатга вақтинча лаёқатсизликни экспертизалаш давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволовчи шифокорлари томонидан ўтказилади ва улар фуқароларга меҳнатга лаёқатсизлик варақасини беради. Хусусий ва бошқа хил соғлиқни сақлаш тизимларида даволанган фуқароларга меҳнатга лаёқатсизлик варақалари Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаб кўядиган тартибда берилади.

Меҳнатга вақтинча лаёқатсизлик экспертизаланганида ходимни соғлигининг ҳолатига қараб вақтинча ёки доимий равишда бошқа ишга ўтказиш зарурати ва муддати аниқланади, шунингдек, фуқарони белгиланган тартибда, шу жумладан, унда ногиронлик белгилари мавжуд бўлган тақдирда тиббий-меҳнат эксперт комиссиясига йўллаш тўғрисида қарор қабул қилинади.

37-модда. Тиббий-меҳнат экспертизаси.

Тиббий-меҳнат экспертизаси фуқаролар ногиронлигининг сабаби ва гуруҳини, уларнинг меҳнат лаёқатини йўқотганлик даражасини, улар соғлигини тиклашнинг турлари, ҳажми ва муддатини ҳамда ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирларини белгилайди, тегишли хулосалар беради. Ушбу хулосалар корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг маъмурияти учун мажбурийдир.

Тиббий-меҳнат экспертизасини ташкил қилиш ва ўтказиш тартиби конун ҳужжатларида белгилаб кўйилади.

Тиббий-меҳнат экспертизасини ўтказган муассасанинг хулосаси устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

38-модда. Ҳарбий-тиббий экспертиза.

Ҳарбий-тиббий экспертиза ҳарбий ёки муқобил хизматга чақириладиган, ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг, ички ишлар ва Миллий хавфсизлик хизмати органларининг захирасида (резервида) турган фуқароларнинг ҳамда ҳарбий хизматчиларнинг саломатлиги жиҳатидан ҳарбий хизматга яроқли ёки яроқсиз эканлигини, касаллик, ярадорлик, шикастланганлик ҳарбий хизмат (ҳарбий йиғинларни ўташ) билан боғлиқлигини аниқлайди, ҳарбий хизматчиларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш ва уларнинг соғлигини тиклашнинг турлари, ҳажми ва муддатини белгилайди.

Ҳарбий-тиббий экспертизани ташкил этиш ва ўтказиш тартибини, шунингдек, ҳарбий ёки муқобил хизматга чақириладиган, ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқаролар ва ҳарбий хизматчилар соғлигининг ҳолатига нисбатан қўйиладиган талабларни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Ҳарбий-тиббий экспертизанинг хулосалари мансабдор шахслар ижро этиши учун мажбурийдир. Ҳарбий-тиббий экспертизани ўтказган муассасанинг хулосаси устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

39-модда. Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизалари.

Суд-тиббиёт экспертизаси давлат соғлиқни сақлаш тизимининг тиббий муассасаларида эксперт томонидан, унинг йўқлигида эса — экспертиза ўтказишга жалб этилган шифокор томонидан суриштирув ўтказаетган шахс, терговчи, прокурорнинг қарори ёки суднинг ажрими асосида ўтказилади.

Суд-психиатрия экспертизаси давлат соғлиқни сақлаш тизимининг шу мақсадга мўлжалланган муассасаларида ўтказилади.

Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизаларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизаларини ўтказган муассасаларнинг хулосалари устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

40-модда. Патологик-анатомик тадқиқотлар ўтказиш ва одамнинг ўлган вақтини аниқлаш.

Патологик-анатомик тадқиқотлар соғлиқни сақлаш муассасаларида одам ҳаётлигида ҳамда ўлганидан сўнг ташхис қўйиш (биопсия ва аутопсия), шунингдек, клиник шароитда ташхис қўйиш ва касалликни даволаш ишларининг тўғри олиб борилганлигини назорат қилиш, ўлим сабаблари ҳақида аниқ маълумотлар олиш мақсадида ўтказилади.

Патологик-анатомик тадқиқотлар ўтказиш ва одамнинг ўлган вақтини аниқлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

41-модда. Тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи.

Ўзбекистон Республикасида тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки ўрта махсус тиббиёт ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар эга бўладилар.

Тиббиёт ва фармацевтика маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларнинг тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ўз касби бўйича уч йилдан кўп ишламаган тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг тегишли фаолият билан шуғулланишига тегишли ўқув юртларида қайта тайёргарликдан ўтганларидан кейин ёки Ўзбекистон

Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг аттестация комиссиялари ўтказадиган аттестация асосида йўл қўйилади.

Тиббиёт ёки фармацевтика соҳасида тугалланмаган олий маълумоти бўлган шахсларнинг тиббиёт соҳасида ўрта маълумоти бўлган ходимлар ишлайдиган лавозимларда тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Олий ва ўрта махсус тиббиёт ўқув юртлари талабаларининг фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишда таълим дастурларига мувофиқ қатнашишига тиббиёт ходимлари назорати остида, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ғайриқонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

42- модда. Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи.

Олий ёки ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти, шу жумладан, табиблик (халқ табobati) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек, рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан тўхтатилиши мумкин.

43-модда. Профессионал тиббиёт ва фармацевтика уюшмалари.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тиббиёт ва фармацевтика амалиётини ривожлантириш, илмий тадқиқотларга кўмаклашиш, тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг касб

фаолияти билан боғлиқ бошқа масалаларни ҳал этиш мақсадида ихтиёрий асосда таркиб топадиган профессионал уюшмалар ҳамда бошқа жамоат бирлашмалари тузиш ҳуқуқига эга.

Профессионал тиббиёт, фармацевтика уюшмалари ва бошқа жамоат бирлашмалари ўз фаолиятларини уставлар асосида ва қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширадилар.

44-модда. Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди.

Шифокор дипломини олаётган шахслар қуйидаги мазмунда қасамёд қабул қилади:

«Шифокор деган юксак унвонни олиб, тиббиёт фаолиятига киришар эканман:

❖ ўзимнинг бор билим ва маҳоратимни беморни даволашга ҳамда инсон соғлигини сақлашга бағишлашга;

❖ ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, ҳар бир беморга куч-ғайратим ва вақтимни аямай тиббий ёрдам кўрсатишга;

❖ беморнинг соғлигини шахсий манфаатларимдан юқори кўйишга, камтар ва ҳалол бўлишга, ўз билим ва маҳоратимни доимо ошириб боришга;

❖ шифокор сирини сақлашга;

❖ кишиларга ҳамиша меҳр-мурувват ва шифо топишларига ишонч ҳадя этишга;

❖ Букрот, Абу Али ибн Сино сингари улуғ табибларнинг шонли анъаналарини давом эттиришга тантанали қасамёд қиламан.

Ушбу қасамёдга умримнинг охиригача содиқ қолишга қасамёд қиламан».

Шифокорлар қасамёдни бузганлик учун қонунда белгиланган жавобгарликка тортиладилар.

45-модда. Шифокор сирини.

Фуқаронинг тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганлиги, унинг соғлигининг ҳолати, касаллигига қўйилган ташхис хусусидаги ҳамда уни

текшириш ва даволаш давомида олинган бошқа маълумотлар шифокор сирини ташкил этади.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотлардан ўқиш ҳамда касб-корга, хизматга доир ва бошқа хил вазифаларни бажариш пайтида хабардор бўлиб қолган шахсларнинг бу маълумотларни фуқаро ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз ошкор қилишига йўл қўйилмайди, ушбу модданинг учинчи қисмида белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотларни фуқаро ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз беришга қўйидаги сабабларга кўра йўл қўйилади:

- аҳволи оғирлиги сабабли ўз хоҳиш-иродасини билдира олмайдиган фуқаронини текшириш ва даволаш мақсадида;
- юқумли касалликлар тарқалиши, ялпи захарланиш ва зарарланиш хавфи таҳдид солганида;
- тергов ёки суд текшируви ўтказилиши муносабати билан суриштирув ва тергов органларининг, прокуратура ва суднинг сўрови бўйича;
- ўн тўрт ёшга тўлмаган вояга етмаган шахсга ёрдам кўрсатилаётганда унинг ота-онаси ёки қонуний вакиллари хабардор қилиш учун;
- фуқаронинг соғлигига ғайриқонуний хатти-ҳаракатлар ёки бахтсиз тасодиф натижасида зарар етказилган деб гумон қилишга асослар мавжуд бўлганида.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотлар қонунда белгиланган тартибда берилган шахслар шифокор сирини ошкор қилганлик учун қонун ҳужжатларига мувофиқ тиббиёт ва фармацевтика ходимлари билан баб-баравар жавобгар бўладилар.

46-модда. Фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарни қоплаш.

Фуқароларнинг соғлигига зарар етказилган ҳолларда айбдорлар жабрланганлар кўрган зарар ўрнини қонун ҳужжатларида белгиланган ҳажм ва тартибда қоплашлари шарт.

Гайриқонуний хатти-ҳаракатлардан жабр кўрган фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишга сарфланган маблағлар уларнинг соғлигига етказилган зарар учун жавобгар бўлган жисмоний ва юридик шахслардан ундирилади.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз касб-кор вазифаларини малакали бажармаганликлари оқибатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлигига зарар етган ҳолларда етказилган зарар ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Зарарнинг ўрнини қоплаш тиббиёт ва фармацевтика ходимларини қонунга мувофиқ интизомий, маъмурий ёки жиноий жавобгарликдан озод этмайди.

47-модда. Соғлиқни сақлаш соҳасида фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини камситувчи давлат органлари ҳамда мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари устидан фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқи.

Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг ушбу Қонунда белгиланган фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини камситувчи хатти-ҳаракатлари устидан юқори давлат органларига ёки судга шикоят қилиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастурлари, унинг асосий босқичлари, мақсади ва вазифалари

Собиқ соғлиқни сақлаш тизимида қишлоқ участка шифохоналари (ҚУШ), врачлик амбулаториялари ва фельдшерлик-акушерлик пунктлари (ФАП)да ишловчи тиббиёт ходимлари (асосан ўрта маълумотли тиббий ходимлар) аҳолига бирламчи тиббий ёрдам кўрсатиш, сурункали соматик ва юқумли касалликларни аниқлаш, санитария-пропаганда ва санитария назорати каби вазифаларни бажаришган. Стационарларда беморларга, нафақат керакли бўлган тиббий ёрдамни кўрсатиш, балки уларнинг даволаниши даврида даволаш-муҳофазаси ва маиший хизмат (озикланиш, даволаниш, гигиеник муолажалар) ҳам бажарилар эди.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг ўша даврда фаолият кўрсатаётган соғлиқни сақлаш тизими мамлакатнинг бозор тизимига ўтиш даврида қуйидаги иқтисодий сабабларга кўра давр талабига умуман тайёр эмаслиги маълум бўлди.

Биринчидан, Соғлиқни сақлаш тизими тўлалигича давлат молия бюджетига боғлиқ эди, бу эса Ўзбекистоннинг ўтган асрнинг 80-йилнинг охири, 90-йилнинг ўрталарида иқтисодий инқирозга сабаб бўлган. Соғлиқни сақлаш тизимининг ривожига ва ўзини-ўзи таъминлаши учун ҳеч қандай легал молия бюджети мавжуд эмас эди.

Иккинчидан, тизимга ажратилган бюджетдаги маблағлар сарфланиши назорат қилинмаган. Ажратилган маблағлар соғлиқни сақлаш тизими ривожланишига қаратилган, мавқеи йўлида сарфланишни ўрнига, бошқа мақсадлар учун беҳуда сарфланиб кетарди. Асосий эътибор профилактик ва амбулатор даво чораларига йўналтирилган эди.

Учинчидан, ушбу тизимда бирламчи соғлиқни сақлаш ҳолати мавжуд бўлган, асосан қишлоқ шароитига қаратилган. Бунда аҳолига тиббий ёрдамни врачлар эмас (жуда кам ҳолатларда шифокорлар ёрдам кўрсатишган), балки қишлоқ фельдшерлик-акушерлик пунктдаги (ФАП), ишловчи фельдшерлар кўрсатишган. Қишлоқ шароитида кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифати шаҳарникидан анча паст бўлган.

Тўртинчидан, она ва болага ёрдам кўрсатиш тизими, туғилиш кўрсаткичи юқори бўлган ҳолда соғлом бола туғилишига қаратилган чоратadbирлар умуман ўтказилмасдан, балки туғруқ жараёнига ва мавжуд бўлган касалликларни даволашга қаратилган эди. Натижада кўп сонли туғруқлар жараёнида фертил ёшидаги аёлларнинг соғлиги ёмон бўлган, оналар ўлими – иттифоқ, миқёсида энг юқори кўрсаткични эгаллаган. Тез-тез ва қисқа муддат оралиғидаги туғруқлар туфайли кучсиз, чала ва жисмоний етилмаган болалар туғилган. Натижада болалар ўлимининг

коэффициенти ошган, кейинчалик эса болалар, ўсмирлар ҳамда катта ёшли болаларнинг касалланиш кўрсаткичлари ошиб борган.

Бешинчидан, соғлиқни сақлаш тизимида асосий эътибор фақат даволашга қаратилган эди, профилактика ва соғлом турмуш тарзи ҳолатига эътибор йўқ эди. Аҳоли ўртасида ўзининг соғлиги ҳақида қайғуриш маданияти тушунтирилмас эди. Дори-дармонлар жуда арзон ва кенг қамровли бўлган ҳамда кўп истеъмол қилинар эди. Бу кетишда соғлиқни сақлаш тизими замоннинг ўзгаришларига жавоб бермас эди ва аҳолига муносиб соғлом турмуш тарзини яратишга қурби йўқ эди.

Ана шу сабабларага кўра 1998 йил 10 ноябрдаги «Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури» тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президент Фармони асосида соғлиқни сақлаш тизимини батамом ислоҳ қилиш зарурияти вужудга келди (Биринчи боскич). Сўнгги ўн йил ичида соғлиқни сақлашни ривожлантиришга қаратилган Давлат дастурлари қишлоқ инфраструктураларини ривожлантиришга қаратилди, «Она ва бола йили», «Соғлом авлод йили», «Саломатлик йили», «Ҳомийлар ва шифокорлар йили», «Ижтимоий ҳимоя йили», «Баркамол авлод йили» дастурлари бўйича қабул қилган ва амалга оширилган эътиборга молик ишлар бунинг далили ҳисобланади.

Биринчи боскичда Соғлиқни Сақлаш тизимини ислохлаштиришни асосий йўналишлари қуйидагилар деб белгиланди:

- соғлом бола туғилиши ва соғлом авлодни тарбиялашга йўналтирилган, оналик ва болалик масалаларига янги концептуал ва амалий ёндашув. Реформанинг бу йўналишидаги мақсади нафақат она ва бола ўлимини қисқа муддат ичида камайтиришга, балки маълум даражада юқори сифатли соғлом авлодни ва соғлом турмуш тарзини узоқ муддатгача яратишга қаратилгандир. Бу инсоният ривожланишидаги энг тўғри ёндашув ҳисобланади;

- соғлиқни сақлаш тизимини тузишда, унинг инфраструктурасини ривожлантиришда мутлоқ янги ёндашувлардир. Реформанинг асосий мақсади – бирламчи тиббий ёрдам кўрсатишни шаҳар ва қишлоқ шароитларида тенглаштиришга қаратилгандир;
- эски стереотиплардан воз кечиш ва соғлиқни сақлашни молиялаштириш тизимини ўзгартириш, молиялаштириш манбаларини имкон даражада кенгайтириш, яъни соғлиқни сақлашда пуллик ва хусусий хизматларни ташкиллаштириш, кўрсатилаётган тиббий хизматларнинг сифатини ошириш;
- бирламчи звенода бюджет маблағларини концентрациялаш, молиялаштириш тизимини оптимизациялаш, қимматбаҳо койка фондлардан камроқ фойдаланиб, амбулатор поликлиник тарзда даволаш ва профилактик чора-тадбирларни қўллашга имкон яратиш;
- ҳамма маъмурий территориал соҳаларда аҳолига шошилишчи тиббий ёрдам кўрсатишнинг принципи жиҳатидан янги тизимини яратиш;
- соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш шароитларини ошириш, звеноларни қисқартириш;
- соғлиқни сақлашнинг норматив ҳуқуқ базасини ошириш ва яхшилаш.

2003 йил 26 февралдаги «Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш тўғрисида»ги (иккинчи босқич) Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонида асосан, соғлиқни сақлаш тизимини реформалаштиришнинг 2 – босқичи бошланди, мамлакатда босқичма-босқич ривожланувчи, аҳолига юқори малакали тиббий хизматларни кўрсатувчи юқори технологияли махсулаштирилган тиббий марказлар яратилди. Масалан, ҳозирги вақтда 4 та махсулаштирилган Республика тиббий марказлари мавжуд: жарроҳлик, кардиология, урология ва кўз микрохирургияси фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон ҳукумати соғлиқни сақлаш тизимини янгича формасини яратишда қуйидаги босқич ва ёндашувларга амал қилди:

1. Бирламчи тиббий ёрдам чегараланмаган, сифатли, ҳаттоки бозор иқтисодиёти шароитида бўлса ҳам бепул бўлиши кераклигига, яъни соғлиқни сақлаш аҳолининг барча қатламларида бир хил бўлишни таъминлаш.

Аввалги соғлиқни сақлаш тизимида мавжуд бўлган шароитлар, яъни қишлоқ шароитида кишиларга бирламчи тиббий ёрдамни фельдшер томонидан кўрсатилиб, қишлоқ аҳолисини дискриминацияга олиб келган. Шунинг учун соғлиқни сақлашнинг янги тизимида тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини асосан қишлоқ шароитида оширишга қаратилмоқда. Буни қишлоқ шароитида қурилаётган қишлоқ врачлик пунктлари (ҚВП) мисолида исботлаш мумкин. Унда тиббий ёрдамни олий тиббий билимга эга бўлган юқори малакали мутахассислар кўрсатади.

2. Ихтисослашган бирламчи тиббий ёрдамга ажратилган воситалар пациентларни индивидуал хусусиятларини эътиборга олган ҳолда, уларни тизимли ва комплекс равишда кузатиб бориш учун жуда кўп сарфланар эди. Шунинг учун бирламчи соғлиқни сақлаш тизимини янада яхшилаш учун бирламчи тиббий ёрдам кўрсатувчи, тиббий ёрдамнинг иқтисодий ва сифатли томонларини эътиборга олган ҳолда пациентларга интеграл шароит яратувчи, умумий амалиёт шифокорлари (УАШ) тайёрлаш йўлга қўйилди.

3. Мамлакатнинг ҳамма жойларда шошилиш тиббий ёрдам бепул бўлиши керак. Бу мақсадлар учун мамлакатимизда шошилиш тиббий ёрдам кўрсатувчи муассасалар яхши таъминланган. Республика бўлимларидан тортиб вилоят, туман бўлимларигача махсус муассаса турлари ташкил қилинган.

4. Соғлиқни сақлаш тизими бюджетини молиялаштиришда оптимал тиббий ёрдамни ташкил қилиш учун аҳолининг сонига қараб амалга оширилади, яъни ҳар бир одам бошига кўра. Бунинг учун асосий сарф-харажатларни стационар даволаш муассасаларига эмас, балки профилактик

чора-тадбирларга ва амбулатор даволаш муассасаларига йўналтириш йўлга кўйилди.

5. Бирламчи соғлиқни сақлаш тизими бирламчи звеноси билан бир қаторда сифатли шошилиш тез тиббий ёрдам ихтисослашган клиникаларда бажарилса, тиббий ёрдамни ташкиллаштириш ўз ўрнига тушиб кетади. Бу эса ўз навбатида юқори технологияли тиббий ускуналар ва юқори малакали мутахассислар билан таъминланган тор касалликларни даволовчи махсуслашган клиникаларни ташкил қилишни талаб этади.

Ўзбекистон ҳукуматининг эътибори туфайли давлат дастурлари муддат бўйича бажарилиши белгиланган ҳамма мақсадларга эришилди.

Аҳолига бирламчи тиббий ёрдам кўрсатадиган кенг муассаса тури ташкил этилди. Энг асосийси, умумий амалиёт шифокори принципи асосида иш юритаётган ҚВП бежиздан ташкил қилинмади, чунки бугунга қадар аҳолига шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш тизими бутунлиги ҳеч бир МДХ давлатларида ташкил қилинмаган эди.

Соғлиқни сақлашни ривожланишидаги янги йўналишлардан бири - бу халқаро стандартларга жавоб берувчи замонавий клиника ва марказларнинг ташкил этилишидир. Шунинг ҳисобига она ва бола саломатлиги шароитлари яхшиланди:

- чақалоқлар ўлими кескин камайди;
- кўкрак ёшидаги чақалоқларни, яъни 6 ойликкача бўлган чақалоқларни, она сути билан озиқлантириш 94-96% га ошди;
- оналар ўлими икки баравар камайди, туғруқ интервали эса 2 йилгача узайди;
- соғлом турмуш тарзини яратиш яхши ташкил этилди;
- мамлакатда санитар эпидемиологик стабиллик ўрнатилди;
- мактабгача ва мактаб ёшидаги болаларга 98% гача профилактик эмлашлар ўтказилди, полиомиелит ва дифтерия рўйхатдан ўтказилмади, вирусли гепатит билан касалланиш камайди.

Натижада давлат билан параллел равишда ривожланувчи соғлиқни сақлашнинг хусусий сектори ташкил этилди. Бу сектор соғлиқни сақлаш тизимида нафақат бюджет етишмовчилиги, балки аҳолининг тиббий муассасани ва тиббий хизмат турларини танлашига имконият яратиб бериш, ҳаттоки уларнинг сифатли тиббий ёрдам олишини ташкиллаштириш билан ҳам шуғулланади. Соғлиқни сақлашни реформалаштиришнинг давлат дастури тугади. Энди унинг нафақат эришган ютуқларини, балки яқин келажакда туғиладиган муаммоларини ҳам ҳал этиш кўзда тутилди. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва уни ривожлантириш режалаштирилди.

Шу ҳолатни инобатга олган ҳолда, **2007 йил 19 сентябрда «Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва ривожлантириш»** (учинчи босқич) тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони чиқарилди. Ушбу фармонга биноан қуйидагилар соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштиришнинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

- ягона ташкилий-услубий раҳбарликни ҳамда аҳолига кўрсатиладиган тиббий хизматлар сифати устидан назоратни таъминлайдиган соғлиқни сақлашнинг замонавий ташкилий тузилмасини шакллантириш;
- замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган, юқори малакали кадрлар салоҳияти билан таъминланган ҳамда аҳолига ихтисослаштирилган юқори технологик тиббий ёрдам кўрсатадиган Республика ихтисослаштирилган илмий-амалий тиббиёт марказлари тармоғини янада ривожлантириш ва шундай янги марказлар ташкил қилиш;
- тиббий диагностика тизимини тубдан тақсимлаштириш, Республика ҳудудида замонавий, халқаро стандартларга мос бўлган ускуналар билан жиҳозланган ҳамда юқори малакали мутахассислар билан таъминланган диагностика хизматлари тармоғини кенг ривожлантириш;

- аҳолини вирусли ва юқумли касалликлардан ҳимоя қилиш, ОИВ\ОИТС касаллигининг олдини олиш тизими самарадорлиги ва ишончлилигини, аввало зарарланиш манбаларини профилактика қилиш ва тугатишга қаратилган чора-тадбирлар ҳисобини ошириш;
- аёллар ва болалар соғлигини сақлаш, бўлғуси оналар соғлиги ҳолати устидан назорат қилиш тизими сифатини тубдан оширишнинг – марказлар, педиатрия ва туғруқ муассасаларнинг моддий-техника базасини, айниқса, қишлоқ жойларда янада ривожлантириш ва мустаҳкамлаш;
- тиббиёт муассасаларининг умумамалиёт шифокорлари ва тор ихтисослашган шифокорларга нисбатан талаб – эҳтиёжларни қондиришни ҳисобга олган ҳолда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш, тиббиёт ходимларининг малакаси ва касб маҳоратини муттасил ошириб бориш учун шарт-шароитларни таъминлаш;
- замонавий диагностика ва даволаш ускуналарига, юқори малакали тиббиёт ходимларига эга бўлган ҳамда аҳолига даволаш жараёнининг тасдиқланган стандартларига мувофиқ равишда сифатли, ихтисослаштирилган тиббий хизмат кўрсатадиган хусусий тиббиёт муассасаларини ривожлантиришга кўмаклашиш.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Графикли органайзерлар тузиш.

ТЕСТ НАЗОРАТИ САВОЛЛАРИ

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1.Узбекистон Республикаси конституцияси қачон қабул қилинган, нечта булим ва нечта боб ва неча моддадан иборат?

А. 1992 йил 8 декабр, VII –булими, 25 - боб 127 –моддадан иборат,

В. 1992 йил 8 декабр, VI –булими, 24 - боб 129 –моддадан иборат,

С. 1992 йил 8 декабр, VI –булими, 26 - боб 128 –моддадан иборат,

Д. 1992 йил 7 декабр, VII –булими, 28 - боб 127 –моддадан иборат,

Е. 1992 йил 9 декабр, VI –булими, 26 - боб 128 –моддадан иборат,

2. Фукарлар соглигини саклаш тугрисидаги конунининг качон кабул килинган, нечта булим ва моддадан иборат?

А. 1996 йил 29 август, VII –булим, 60 та моддадан иборат,

В.1997 йил 30 август, V –булим, 45 та моддадан иборат,

С. 1996 йил 29 август, VI –булим, 47 та моддадан иборат,

Д.1998 йил 30 август, VI –булим, 46 та моддадан иборат,

Е. 1995 йил 29 август, VI –булим, 45 та моддадан иборат,

3. Фукарлар соглигини саклаш тугрисидаги конун булимлари кандай номланади?

А. Умумий коидалар; сиёсий, ижтимоий мажмуаси; фукаронинг соглигини саклаш хукуки; фукарларга ижтимоий ёрдам; тиббий экспертиза; якунловчи булим.

В. Умумий коидалар; фукарлар соглигини хукукий жихатдан муҳофаза қилиш; фукарларга тиббий ижтимоий ёрдам кўрсатиш; тиббий экспертиза; тиббиёт ва фармацевтика ходимлари; якунловчи коидалар.

С. Умумий коидалар; санитар – гигиеник ва эпидемияга қарши кураш; фукаронинг соглигини саклаш соҳасидаги хукуки; тиббий экспертиза; интизомий ёрдам; якунловчи коидалар.

Д. Умумий коидалар; тиббий ёрдам; ижтимоий ёрдам; тиббий экспертиза; тиббий фаолият билан шугулланиш хукуки; якунловчи коидалар.

Е. Умумий коидалар; беморнинг хукуки ижтимоий ёрдам; тиббий ёрдам; тиббий фаолият билан шугулланиш хукуки; якунловчи коидалар.

4. Фукарлар соглигини саклаш тугрисидаги конунининг асосий вазифалари нималардан иборат?

А. Хусусий амалиёт билан шугулланувчи шифокорларни танлаш, уларга лицензия беришни ташкиллаштиришдан,

В. Фукарларнинг соглигини саклашга доир хукуклари давлат томонидан қафолатланиши ва назорат қилинишини таъминлаш, фукарларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш, тиббий маданиятни ривожлантириш,

С.Узбекистон Республикасида Соғлиқни саклашнинг давлат, хусусий ва бошқа тизимлари йигиндисини ташкиллаштириб, ягона системани яратишдан,

Д.Узбекистон Республикасида ижтимоий касалларга бепул тиббий хизматни ташкил қилиш, уларни ижтимоий химоялашдан,

Е.Республика Шошилич тез тиббий ёрдам марказини ташкил қилиш, вилоятларда филиалини, туманларда булимларини яратишдан.

5. Фукарлар соглигини саклаш тугрисидаги конун вазифаларидан бирини курсатинг.

А. Соғлиқни саклаш тизимидаги муассасалар давлат ва нодавлат ташкилотлари ва жамоат ташкилотларининг фукарлар соглигини саклаш борасидаги фаолиятини хукукий жихатдан бошқариш;

В. Хусусий амалиёт билан шугулланувчи шифокорларни танлаш, уларга лицензия беришни ташкиллаштиришдан,

С. Республика Шошилич тез тиббий ёрдам марказини ташкил қилиш, вилоятларда филиалини, туманларда булимларини яратишдан.

Д.Узбекистон Республикасида ижтимоий касалларга бепул тиббий хизматни ташкил қилиш, уларни ижтимоий химоялашдан,

Е. Узбекистон Республикасида Соғлиқни саклашнинг давлат, хусусий ва бошқа тизимлари йигиндисини ташкиллаштириб, ягона системани яратишдан,

6. Узбекистон Республикасида соғлиқни саклаш тизимидаги ислохотларни утказишдан мақсад нима?

А. Жойларда малакали тиббий ёрдам курсатишдан, шошилич тиббий ёрдамни янги тизимини яратиш, аҳолини соғлом турмуш тарзини яратиш, барча табақадаги аҳолининг тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши,

В. Аҳолига соғлом турмуш тарзини яратиш,

С. Бозор иктисодиётига мослаштириш,

Д. Ракобатдош тиббий муассасалар яратиш,

Е. Аҳолига шахсий тиббий муассаса хизматини тақлиф этиш,

7. Фукарлар соғлиқни саклашнинг принципаларидан бирини айтинг.

А. Фукарлар соглигини йукотганда ижтимоий химояланиши,

В. Соғлиқни саклаш тизимида икки погонали тиббий хизмат курсатишга утиш,

С. Давлат органлари, корхоналари, муассасалар, ташкилотлар фаолиятини ҳукукий жихатдан тартибга солиш,
Д. Фукароларнинг соғлом турмуш тарзини яратиш,

Е. Ногиронларнинг тиббий ёрдамдан баҳраманд булиши,

8. «Соғлиқни сақлаш тизимини ислохотлаштиришни янада чуқурлаштириш» давлат дастури асосий йуналишларини курсатинг.

А. Аҳолига шошилиш тиббий ёрдам курсатишнинг янги структурасини яратиш,

В. Соғлиқни сақлаш тизимини молиялаштириш йуналиши, УАШ таёрлаш,

С. Аҳолига малакали тиббий ёрдам курсатишни таъминлаш учун ихтисослашган марказларни барпо этиш, УАШ таёрлаш,

Д. Соғлиқни сақлаш тизимини бошқаришни яхшилаш, куп погонали тизимдан икки погонали тизимга утказиш,

Е. Бирламчи звенога бюджет маблагларини йуналтириш,

9. Бирламчи тиббий санитария ёрдамини ислохотлаштириш, умумий амалиёт шифокорлар институтини яратиш ва ривожлантиришда нималарга аҳамият берилган?

А. Кишлоқ жойларда КВП, КВА, КУШ ларни ташкил топиши, умумий амалиёт врачларини жалб қилиш,

В. Кишлоқ жойларда ФАП ларни қолдириш,

С. Жойларнинг узида аҳолига мукамал тиббий хизмат курсатиш,

Д. Республика шошилиш тез тиббий ёрдамни ташкил қилиш,

Е. Малакали тиббий ёрдам курсатиш.

10. Фукаролар соғлигини сақлаш тугрисидаги қонунда ногирон болаларнинг қандай ҳуқуқлари курсатилган?

А. Санитар-гигиена таълиминини олиш.

В. Қасбга яроқлиқни сақлаш чоғида бюджет маблаглар ҳисобидан бепул тиббий маслаҳат олиш.

С. Дори-дармонлар, протез-ортопедик мосламалари билан имтиёзли таъминланиш, қасб-кор эгаллаш ва тайёргарликдан утиш.

Д. 15 ёшдан ошган барча ногиронлар тиббий аралашувларга ихтиёрий равишда розилик бериш ва рад этиш.

Е. Вояга етмаган болалар фақат қонуний вакили булгандагина имтиёзличилиги курсатилган.

11. Фукаролар соғлигини сақлаш тугрисидаги қонунда вояга етмаганларнинг қандай ҳуқуқлари белгилаб қуйилган?

А. Ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун ҳузурига адвокат ёки қонуний вакил олиш.

В. Соғлиги тугрисида маълумот олиш.

С. Диспансер назоратида булиш, ҳамда даволаш профилактика муассасаларида даволаниши.

Д. Шифокорни ва даволаш муассасани танлаш.

Е. Шифокор устидан маъмуриятга шикоят қилиш.

12. Ўзбекистон Республикасида суд-тиббий экспертиза муассасалари соғлиқни сақлаш соҳасининг қандай тизимига қиради?

А. Давлат тасарруфидаги соғлиқни сақлаш тизимига,

В. Нодавлат тасарруфидаги соғлиқни сақлаш тизимига,

С. Ҳусусий соғлиқни сақлаш тизимига,

Д. Адлия вазирлигига,

Е. Ички ишлар вазирлигига.

13. Вояга етмаган қандай шахслар ижтимоий ҳимоя тизими муассасаларида яшашлари мумкин?

А. Вояга етмаган ҳар қандай шахслар.

В. Соғлом болалар.

С. Жисмоний ёки рухий ривожланишда нуқсон бор вояга етмаганлар.

Д. Ҳар томонлама таъминланган вояга етмаганлар.

Е. Носоғлом болалар.

14. Вояга етмаганларни соғлигини сақлаш жисмоний, маънавий ривожланиши учун қандай шароитлар яратилиши лозим?

А. Беморларни оромгоҳларга юбориш.

В. Мактабгача тарбия муассасаларида, мактабларда ва бошқа муассасаларда тиббий хизматни йулга қуйиш.

С. Мактаб ва маҳаллаларда спортни ривожлантириш.

Д. Соғломлаштириш муассасаларини қуриш.

Е. Санатор-курортларга юбориш.

15. Вояга етмаганларнинг тиббий аралашувига унинг конуний вакиллари рухсат бермаса, даволовчи врач кандай йул тутиши зарур?

- А. Хокимият идораларига билдиришнома ёзиш,
- В. Судга бериш,
- С. Каршиликларга кармасдан даволашни давом эттириш,
- Д. Гувохлар иштирокида далолатномани тузиш,**
- Е. Прокуратурага хабар бериш

16. Ун беш ёшга тулмаган шахсларга нисбатан тиббий аралашувга кимлар розилик беради?

- А. Укитувчи ва мураббийлар.
- В. Беморнинг узи.
- С. Унинг конуний вакиллари.**
- Д. Якин кариндошлари.
- Е. Адвокати.

17. Бемор огир ахволда келтирилганда консилиум чакиришнинг иложи булмаса тиббий аралашув карори ким томонидан кабул килинади?

- А. Ши foxона маъмурияти томонидан,
- В. Тез ёрдам врачлари томонидан,
- С. Даволовчи (навбатчи) врач томонидан,**
- Д. Беморнинг узи томонидан,
- Е. Булим мудирлиги томонидан.

18. Тиббий-ижтимоий ёрдам турини курсатинг?

- А. Профилактик, тиббий, диагностик, реабилитацион, санатор-курорт,**
- В. Давлат, хукукий, диагностик, протез-ортопедик, санатор-курорт,
- С. Реабилитацион, тиббий, хусусий, ижтимоий, маънавий,
- Д. Туман хокимлиги, туман марказий ши foxонаси, тиббий, диагностик, реабилитацион,
- Е. Реабилитацион, тиббий, нодавлат, хукукий, маънавий.

19. Бирламчи тиббий-санитария ёрдами нималардан иборат?

- А. Шикастланиш, захарланишларни даволаш, оилани, оналик ва болаликни химоя килиш, санитария гигиена ва эпидемияга карши тадбирлар утказиш,
- В. Бирламчи врачлик ёрдам, санитария – гигиена коидаларига ва эпидемияга карши курашиш,
- С. Оилани, оналик ва болаликни химоя килиш,

Д. Бирламчи тиббий ёрдам, врачлик ёрдам килиш, даволаш,

Е. Шошилиш, тез тиббий ёрдам, врачлик ёрдам.

20. Хусусий тиббий амалиёт сохасида тиббий ёрдам сифатини назорат этувчи идораларни курсатинг?

- А. Виложат хокимлиги, согликни саклаш бошкармаси,
- В. Профессионал тиббий ассоциациялар, лицензия берган идора жойлардан даволат бошкарув идоралари,
- С. Туман марказий ши foxонаси, профессионал тиббий ассоциациялар,
- Д. Ички назорат инспекциялари, туман марказий ши foxонаси,
- Е. Согликни саклаш бошкармаси, прокуратура.

21. Шифокор сири деганда нимани тушунаси?

- А. Беморга куйилган ташхис, утказилган даволаш чора тадбирлари, беморга таалукли булган бошка маълумотлар,
- В. Врачлар консилиуми, касб-кори, захарланишга гумон килингандаги маълумотлар,
- С. Ахволи огир беморлар, текшириш натижалари, беморнинг ахволи келиб чикиш сабаби,
- Д. Даволаш ишлари, тан жарохатлари, бирламчи тиббий ёрдам маълумотлари,
- Е. Бемор тугрисидаги оилавий ва шахсий маълумотлар, беморнинг ахволи, касалликнинг кечиши.

22. Узбекистон Республикасида суд-тиббий экспертиза муассасалари согликни саклаш сохасининг кандай тизимига киради?

- А. Давлат тасарруфидаги согликни саклаш тизимига,
- В. Нодавлат согликни саклаш тизимига,
- С. Хусусий согликни саклаш тизимига,
- Д. Адлия вазирлигига,
- Е. Ички ишлар вазирлигига.

23. Бирламчи врачгача булган ёрдамни курсатишлари шарт:

- А. Милиция ходимлари,
- В. Ут учирлиш хизмати ходимлари,
- С. Вожеа жойида булган хар бир шахс,
- Д. Транспортташкилоти хизматчилари,
- Е. Келтирилган барча жавоблар тугри.

1, 2, 3, 4 рақамлари билан белгиланган тестларга куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1, 2, 3, 4.

24. Конституцияда белгиланган фуқароларнинг асосий иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатларини белгиланг.

1. 36 модда – хар бир фуқаро (шахс) хусусий мулкга эгалик қилиш ҳуқуқига эга, 37 модда – хар бир фуқаро меҳнат қилиш ҳуқуқига эга,
2. 38 модда – ишчи ва хизматчиларнинг дам олиш ва меҳнат таътилидан баҳраманд бўлиш ҳуқуқига эга, 39 модда – хар бир шахс давлат томонидан муҳофазаланиш ҳуқуқига эга,
3. 40 модда - хар бир фуқаро малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга
4. 42 модда – хар бир кишининг илмий ва техникавий ижод эркиноғи, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи

25. Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатларини курсатинг

1. 43 модда – фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари давлат томонидан кафолатланганлиги курсатлиган,
2. 44 модда – хар бир шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари суд орқали ҳимоя қилиниши белгиланлаган,
3. 45 модда – вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги қайд этилган,
4. 46 модда – хотин – кизларнинг эркаклар билан бир хил ҳуқуқларга эга эканлиги.

26. Соғлиқни сақлаш тизимига оид қонунларни курсатинг?

1. «Фуқоралар соғлигини сақлаш тугрисидаги қонун» 1996 йил, «Давлат санитария назорат тугрисидаги қонун» 1998 йил.
2. «Одам иммун танқислиги вируси (ОИТС) билан касалланишнинг олдини олиш тугрисидаги қонун» 1999 йил.
3. «Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тугрисида» қонун 2001 йил, «Психиатрия ёрдами тугрисидаги қонун» 2002 йил, «Қон ва унинг тарқибий қисмлари донорлиги тугрисидаги қонун» 2002 йил.

4. «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тугрисида қонун» 1999 йил.

27. Фуқаролар соғлиқни сақлашнинг асосий принципларини курсатинг?

1. Соғлиқни сақлаш борасида инсон ҳуқуқларга қатъий риоя қилиш,
2. Тиббий ёрдамдан барча қатламдаги фуқаролар баҳраманд бўлиши,
3. Профилактик йуналишларнинг устуворлиги,
4. Тиббиёт фани ва амалиётининг бирлиги.

28. «Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури» (I босқич)нинг асосий йуналишларини курсатинг.

1. Оналик ва болалиқни муҳофаза қилишга қаратилган янги концептуал ва амалий йуналишдаги саволлар,
2. Соғлиқни сақлаш инфраструктурасини ривожлантиришга янғича ёндашиш,
3. Соғлиқни сақлаш тизимини молиялаштириш йуналиши,
4. Бирламчи звенога бюджет маблағларини йуналтириш.

29. Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури I босқичининг йуналишларидан қайсиларини биласиз?

1. Аҳолига шошилиқ тиббий ёрдам курсатишнинг янги структурасини яратиш,
2. Соғлиқни сақлаш тизимини бошқаришни яхшилаш, қўп погонали тизимдан икки погонали тизимга ўтқизиш,
3. Соғлиқни сақлаш тизимини молиялаштириш йуналиши,
4. Соғлиқни сақлаш ҳуқуқий – норматив базасини яхшилаш ва сиқатини ошириш.

30. Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилиш III босқичининг йуналишларини курсатинг.

1. Бирламчи тиббий санитария ёрдамига алоҳида эътибор қаратиш, профилактика устуворлиги,
2. Оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш масаласи; Ихтисослашган диагностик марказларни яратиш,
3. Республикада энг юқори технологиялар билан жихозланган малакали тиббий

ёрдамга мулжалланган марказини барпо этиш (БТЁКМ),

4. Ихтисослашган тиббий ёрдам курсатишга мулжалланган хусусий секторни барпо этиш,

31. Согликни саклашни ислохлаштириш давлат дастурининг асосий булимларини курсатинг?

1. Бирламчи тиббий ёрдам тизимини ислох қилиш,

2. Барча аҳолии табакалари тиббий ёрдамдан фойдаланиши,

3. Кафолатланган тез тиббий ёрдам тизимини тузиш,

4. тиббиёт ходимларини малакасини ошириш ва уларни тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш.

32. Фуқаролар согликни саклаш асосий таъмойилларини белгиланг

1. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш,

2. Аҳолини барча табакаларини тиббий ёрдам билан таъминлаш,

3. Профилактика чора тadbирларини устиворлиги,

4. Фан ва амалиёт бирлиги.

33. Согликни саклаш тизимининг қандай турларини мавжуд?

1. Давлат,

2. Нодавлат,

3. Сугурта компаниялари,

4. фондларидаги тиббий бирлашмалар.

34. Уч ёшга тулмаган болалар, шунингдек шифокорнинг ҳулосасига қура қушимча қаровга мухтож булган қатта ёшдаги касали оғир болалар стационар шифохонада даволанаётганда, уларнинг отаси ёки онасига, ёхуд болани бевосита парваришлаётган шахсга қандай имтиёзлар берилади?

1. Даволаш муассасасида беморнинг ёнида бирга булиш учун имконият берилади.

2. Вояга етмаган меҳнатга лаёқатсиз болани парваришлаётганлиги учун бир умрга нафақа тайинланади.

3. Меҳнатга вақтинча лаёқатсиз варақаси берилади.

4. Қушимча иш ҳақи туланади.

35. Меҳнатга вақтинча лаёқатсизлик экспертизаси қим томонидан утказилади?

1. Суд-тиббий эксперт томонидан.

2. Исталган тиббий ходим томонидан.

3. Олий тоифали врач томонидан.

4. Давлат согликни саклаш тизимининг даволовчи шифокори томонидан.

36. Бемор розилигисиз куллаш мумкин булган тиббий ёрдам ҳолатларини санаб беринг?

1. Тиббий ёрдам зарур, лекин бемор аҳоли оғирлиги туфайли уз хошишини билдира олмайдиган беморларга,

2. Ҳар хил сабабли шок ҳолатларида булган беморларга,

3. Атроф муҳитдагилар учун хавfli хисобланган касалликларга чалинган шахсларда

4. Қонуний вакиллари булмаган, қонун буйича лаёқатсиз деб эътироф этилган беморларга.

37. Хусусий тиббий амалиёт билан шугулланиш учун зарур асосий ҳужжатларни курсатинг?

1. Танланган фаолият буйича лицензия;

2. Меҳнат дафтarchаси ёки ундан қучирма маълум иш стажига эга эканлиги тугрисида;

3. Олий укув юртини битиргани ҳақида диплом;

4. Махсус сертификат.

38. Тиббий ёрдам турларини курсатинг?

1. Бирламчи,

2. Шошинч,

3. Махсулаштирилган

4. Тез тиббий.

39. Қим томонидан хусусий шифокор лицензияси бекор қилиниши мумкин?

1. Согликни саклаш вазирлиги томонидан,

2. Туман ва вилоят ҳокимлиги томонидан,

3. Вилоят ва туман согликни саклаш бошқармалари томонидан,

4. Суд томонидан.

40. Қайси ҳолатларда беморни розилигисиз шифокор сирини ошқор қилиниши мумкин?

1. Ҳуқуқни ҳимоя қилувчи органларни илтимосига қура.

2. Агар тан жароҳатлари етказилганига шубҳа тугилса,

3. Агар захарланиш ва касалликни тарқалишига шубҳа булса,

4. 18 га қирмаган шахсларни ота-оналарини огоҳлантириш учун.

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки кисмдан иборат, икала кисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи кисм жумлалари мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алоқадорлигини аниқланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1-жумла	2-жумла	Боғлам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

41. Инсон ҳуқуқларини химоя қилиш, аҳолининг ҳамма табақасининг тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши, профилактик чора тадбирлар устуворлиги фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий принциплари ҳисобланади, чунки фуқароларнинг соғлигини сақлаш буйича ҳуқуқлари давлат томонидан қамолатланади.

42. Шошолинч тиббий ёрдамнинг янги тизимининг таркиби Республика шошолинч тез тиббий ёрдам илмий маркази, туманларда филиаллари, вилоятлар марказида булимлари, ҚВПларда постлардан иборат, чунки вилоят шошолинч тез тиббий ёрдам илмий маркази ва унинг филиаллари ҳар бир шаҳарда мавжуд.

43. «Фуқаролар соғлигини сақлаш тугрисидаги қонун»га асосан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида булган чет эл фуқаролари ЎЗР фуқаролари билан бир хил ҳуқуқларга эга, чунки улар дипломатик статус булган тақдирда тиббий ёрдам олиш ҳуқуқига эгадирлар.

44. Шифохонада даволанаётган болаларга қараётган ота-оналарга ишга вақтинча лаёқатсизлик варақаси берилади, чунки «Фуқаролар соғлигини сақлаш тугрисидаги қонун»га асосан уларга алохида имтиёзлар бурилади.

45. Бемор тиббий ҳужжатлар билан бевоқиф танишиш ҳуқуқига эга, чунки тиббий ҳужжатлар билан танишишни ман қилиш бемор ҳуқуқларига қарши ҳисобланади.

46. Вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз қариялар давлат химоясидадирлар. чунки фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликлари давлат томонидан қамолатланган.

47. Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислохлаштириш сабабларидан бири оналар ва болаларга қурсатилаётган тиббий ёрдам сифатининг пастлигидир, чунки оналар ва болалар улими қурсатқилари ва қасалланиш даражаси юқорилиги, болалар қучсиз ва қасалманд тугилиши қайд қилинмоқда.

48. Бемор даволовчи врачни танлаш ҳуқуқига эга, чунки даволаш-профилактика муассасаларини танлаш ҳуқуқига эга.

49. Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқароси меҳнат қилиш ҳуқуқига эга, чунки дам олиш ва таътилга чиқиш ҳуқуқига эгадирлар.

50. Бирламчи тиббий ёрдам чегараланмаган, сифатли ва бозор муносабатларида беқул бўлиши керак, чунки аҳолининг барча табақаларини тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши қонун билан қамолатланган.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари» фанини ўрганишдан мақсад нима?
- ✓ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг таркибий тузилиши.
- ✓ Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатлари.
- ✓ Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари.
- ✓ Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар.
- ✓ «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонуннинг таркибий қисмлари.
- ✓ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги деганда нимани тушунасиз?
- ✓ Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқароликка эга бўлмаган шахсларнинг соғлигини сақлаш ҳуқуқи қай тарзда амалга оширилади?
- ✓ Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи нималардан иборат?
- ✓ Оила соғлигини сақлаш нималардан иборат?
- ✓ Ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқлари.
- ✓ Фавқулодда ҳолатларда жабр кўрган фуқароларнинг ҳуқуқлари.
- ✓ Фуқаролар ўз соғлиги тўғрисида маълумот олиши ва тиббий аралашувга розилик бериши ёки уни рад этиши ҳоллари.
- ✓ Тиббий экспертиза турлари.

- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурининг яратилиш сабаблари?
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурининг биринчи босқичида белгиланган вазифалар.
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури иккинчи ва учинчи босқичларида кўрсатилган асосий йўналишлар.
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури асосида соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун қандай ишлар амалга оширилди?

ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ УЧУН КЎРСАТМАЛАР

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Соғлиқни сақлашда қонунчилик асослари» мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадваллари ва тест саволлари тузиш;
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Сиз қонунни биласизми?» мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш;
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

1 – илова

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз»

қоидасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқ

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш соҳасидаги ҳуқуқларини санаб беринг?

- Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш Давлат дастурининг босқичларини санаб беринг?

Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Ногиронлар, вояга етмаганлар, беморлар, пенсионерлар, ҳарбийларнинг тиббиёт соҳасидаги ҳуқуқларини ёритиш, соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш Давлат дастурида белгиланган тадбирларни изоҳлаш.

2-Ўқув топшириқ

1. 1-мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.

2. Чизмали органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

1-жадвал

Чизмали органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
Кластер (1.1)	«Соғлиқни сақлаш тизими». «Фуқароларнинг ҳуқуқлари». «Тиббий ёрдам турлари». «Тиббий экспертиза турлари».
Б.Б.Б. жадвал (1.2 - намуна) Тоифали жадвал (1.3 - намуна), Инсерт жадвали (1.4- намуна)	- Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатлари. - Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари. - «Тиббий ёрдам турлари».
Венн диаграммаси (1.5 -намуна)	- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари. - Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш Вазирлигининг ваколатлари. - Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари. - Тиббий ёрдам турлари.
«Нима учун?» схемаси (1.6 - намуна)	- Нима учун «Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари»фани ўрганилади? Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини билмаслик қандай оқибатларга олиб келади.
«Балиқ скелети»	Қонунларнинг амалдаги ижроси билан боғлиқ

(1.7 - намуна)	муаммоларнинг намоён бўлиши.
«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)	- Ихтисослашган тиббий ёрдам. - Тиббий аралашувни рад этиш. - Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш.
«Қандай?» (1.10 - намуна)	- Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқароликка эга бўлмаган шахсларнинг соғлигини сақлаш ҳуқуқи қай тарзда амалга оширилади? - Ўз СС тизимини ислоҳ қилиш.
«Кучлар таҳлили» (1.11 - намуна) «Нилуфар гули» (1.12 - намуна)	Аввал олинган маълумотларга асосланиб, чизма ёки диаграмма (хоҳишингизга биноан) ишлаб чиқинг: - асосий муаммо - кичик муаммо

3 – Ўқув топшириқ - Тест вариантларини ечиш.

2 – илова

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1	2	3 топшириқ (хар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғинди	100 баллик системада
	топшириқ	топшириқ	1-савол	2-савол	3-савол		
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	3,0	100
1	0,6	0,8	0,2	0,2	0,2	2,0	67
2							
3							

2- МАВЗУ	<p>Тиббий этика ва деонтология, биоэтика. Тиббий ходимларнинг ҳукукий ҳолатлари. Тиббий этика ва деонтология, биоэтиканинг асосий тамойиллари, врачлик сирини қонуний ошкор қилиш ҳолатлари тиббий биологик эксперимент, утказиш қоидалари тартиби, клонлаштириш масалалари, тиббий ҳукукий асослари. Трансплантация унинг турлари, утказиш тартиби, эвтаназия тушунчаси, мохияти, турлари, куллаш тартиби. Тиббий ёрдам турлари бирламчи, шошилиш, тез, ихтисослашган. Бемор ҳукуклари, тиббий ва фармацевтика фаолияти билан шугулланиш ҳукуклари.</p>
---------------------	---

Ўқитишнинг технологияси

Вақти – 5-6 соат	Талабалар сони: 8-9 нафар
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
<i>Амалий машғулотнинг тузилиши</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Тиббий этика, деонтология ва биоэтиканинг асосий тамойиллари; - врачлик сирини ва уни қонуний ошқора қилиш ҳолатлари; - тиббий-биологик эксперимент ўтказиш қоидалари ва тартиби;
Ўқув машғулотининг мақсади: Биоэтика, тиббий этиканинг асосий тамойиллари, трансплантация, эвтаназия тушунча ва муаммолари билан таништирилади.	
<i>Педагогик вазифалар:</i> - <i>Биоэтика</i> мавзуси бўйича билимларни тизимлаштирилади, мустақамлаштирилади. - трансплантация, эвтаназия, сунъий уруғлантириш, эксперимент тушунчалари ва мохиятини кўрсатади; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришга йўлланма беради	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Талаба: - Трансплантация, эвтаназия, эксперимент, клонлаштириш тушунчаларини ўзлаштирилади; - биоэтиканинг асосий муаммоларини ўрганади; - тиббий этика, деонтология ва биоэтиканинг асосий тамойилларини изоҳлайди; - трансплантация, унинг турлари, ўтказиш тартибини ўрганади; - эксперимент ўтказиш қоидалари ва тартибини
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	<i>Блиц-сўров, биргаликда ўқиймиз, “Трансплантация”</i>
<i>Ўқитиш воситалари</i>	<i>Маъруза матни, ўқув кўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари атласи.</i>
<i>Ўқитиш шакли</i>	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.</i>
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (2-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш қисм (10 мин)	<p>1.1.Мавзу: Тиббий этика ва биоэтиканинг замонавий муаммолари Мақсад: Биоэтиканинг асосий принципи ва муаммоларини трансплантация, эвтаназия, сунъий уруғлангириш, эксперимент қўллаш тартиби, муаммоларини ўрганиш. Режа: - Биоэтика тушунчаси, асосий тамойилларини ўргатади; - биоэтиканинг асосий принциплари ва муаммолари билан таништиради; - трансплантация, турлари, тиббий ва ҳуқуқий муаммоларини кўрсатади; - эвтаназия, турлари, тиббий ва ҳуқуқий тамойилларини ўргатади; - сунъий уруғлангириш, унинг муаммоларини тушунтиради; -эксперимент ўтказиш тартиби ва турлари, қоидаларини ўргатади. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерларлардан фойдаланиб) ўтишни маълум қилади (жадвал 1). 1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг</p>	<p>1.1. Мавзунини ўзати ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб, органайзерларни мустақил тузади, ўзаро таққослайди, тўлдирди, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ижодий</p>
2-босқич Асосий қисм (70 мин)	<p>2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради: (саволларга жавоб бериш - топшириқ, органайзер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнгида қўйлаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): -Трансплантация, эвтаназия, эксперимент, клонлаштириш тушунчаларини тушунтиради; - биоэтиканинг асосий муаммоларини ўргатади; - тиббий этика, деонтология ва биоэтиканинг асосий тамойилларини изоҳлайди; - трансплантация, унинг турлари, ўтказиш тартибини ўргатади; -эксперимент ўтказиш қоидалари ва тартибини тушунтиради; - клонлаштириш масалалари ва муаммоларини ўзлаштиради; -врачлик сири ва уни қонуний ошқора қилиш ҳолатларини ўргатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув адабиётлар, ўқув қўлланма, «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонун ва Соғлиқни Сақлашда қабул қилинган қонун...)лардан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. 2.4. Тўғриликдан кейин амалий ишлар босқичини эслати</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қилади. 2.2. Саволлар беради. 2.3.Жавобларни тулдирди. 2.4. Жадвал устунларини тўлдирди ва муҳокамада иштирок этади.</p>
3-босқич Яқуний қисм (10 мин)	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида «Сунъий уриглангириш масалалари ҳозирги замон тиббиёти нигоҳида» мавзусида «реферат» ёзишни</p>	<p>3.1. Эшитади. 3.2 Топшириқни олади.</p>

Этика - маълум турдаги меҳнат фаолиятига хос бўлган умуммаънавий –ахлокий муносабатлар меъёрининг мажмуасидир.

Тиббиёт этикаси - умуммаънавий-ахлоқий муносабатлар принципларининг тиббий фаолиятига нисбатан конкретлаштирилиши, яъни тиббий ходимнинг уз касбий вазифаларини бажариши пайтидаги хулк-атвор меъёрлари, унинг бемор билан, бемор қариндошлари билан, бошқа тиббий ходимлар билан узаро муносабатлари масалалари.

Тиббий деонтология - тиббиёт этикасининг бир қисми булиб, тиббиёт ходими бурчи, вазифаси, мажбуриятининг уз вақтида, тулалигича ва сифатли бажарилишига қаратилган ҳамда тиббий ходим фаолиятида нохуш салбий оқибатларнинг олдини олиш, курсатилаётган тиббий ёрдам сифатини оширишни белгиловчи ҳолатдир.

Ҳозирги вақтда тиббиёт соҳасида сифат жиҳатдан янги шакл намоён бўлиши билан бир қаторда, тиббиёт амалиётида кўплаб янги технологияларнинг қўлланилиши оқибатидаги ноаниқлик ёки амалда жорий этишнинг муайян даражада хавфлилиги ҳам маълум бўлмоқда. Замонавий тиббиёт амалиётида кўп ҳолларда илмий экспериментлар ва янги доривор препаратлар ҳамда тиббий технологиялар инсонда синаб кўрилмоқда. Тиббиёт соҳаси технологик жиҳатдан мукаммаланиши билан бирга, тиббий ходимларнинг этик ва ҳуқуқий жиҳатларига ўта таъсирчан бўлиб бормоқда ва клиник амалиётда кўплаб баҳсли ахлоқий муаммолар вужудга келмоқда. Масалан давога имкони бўлмаганда оғир даражадаги бемор ҳаётини қувватлашнинг чегараси мавжудми? Ёки бўлмаса трансплантология, клонлаш, сунъий уруғлантириш, эвтаназия муаммолари ва бошқалар. Тиббиёт соҳасида вужудга келган бу ва бошқа кўплаб ахлоқий муаммолар дунё миқёсида жадал ривожланаётган **биоэтика** (**амалий этика**) номли янги билим йўналишини раванқ топишига олиб келди (З.Мухамедова, 2006).

Биоэтика – соғлиқни сақлаш соҳасида юзага келаётган янги ахлоқий муаммоларни, тиббиёт соҳасидаги янги технологияларни ҳамда мазкур муаммоларни ҳал қилишнинг янги принципларининг ўзида

муассамлаштиради. «Биоэтика» тушунчаси америкалик биохимик онколог врач Ван Ранселер Поттер (1971 й.) томонидан адабиётга киритилган. Поттернинг асосий ғояси ер юзида ҳаётни сақлаб қолиш муаммоларини ҳал қилиш учун гуманитар фанлар ва биология фанининг саъйи-ҳаракатларини бирлаштиришнинг, фан-техника тараққиётининг узок муддатли оқибатларининг эътиборга олишни назарда тутди. Этика нормаларининг мазкур тизимини В.Р.Поттер **глобал биоэтика** деб номлади.

Поттернинг фикрига кўра, биоэтика инсониятнинг яшаб қолишини таъминлаш ва бутун кишилик жамияти соғлигини сақлаш учун тиббиёт этикаси билан атроф муҳит этикаси (экоэтика) жаҳон миқёсида бирлаштирувчи кўприк бўлиб хизмат қилиши лозим.

Ривожланиш натижасида биоэтикада қуйидаги икки йўналиш шаклланди:

1-инсонга маънавий муносабат масалаларини кўриб чиқиш йўналиши.

2- инсоннинг ҳайвонларга муносабати этикасини, яъни ҳайвонлардан турли мақсадларда фойдаланиш масалаларини ўрганувчи йўналиш.

Бугунги кунда биоэтиканинг 1- йўналиши амалий этикага айланади ва асосий эътиборни тиббиёт амалиётининг ахлоқий муаммоларига қаратди. Биоэтика бугунги кунда врач ва пациент муносабатларининг ахлоқий жиҳатларига, шунингдек, эвтаназия, инсон аъзолари трансплантацияси, ҳомила тушириш (аборт), клонлаш, ирсий инжинерия ва бошқа шу каби масалаларга алоҳида эътиборни қаратмоқда. Замонавий адабиётларда этика тушунчаси ўрнига кўпинча «деонтология» тушунчаси қўлланилади (бу тушунчани инглиз файласуфи И.Бентам киритган, XIX аср).

Биоэтика масалалари

Биоэтика инсоннинг турли тириклик шакллари ва ҳайвонларга муносабатини кўриб чиқувчи инсон хулқ - атворининг ахлоқий жихатларга таалукли бўлган ва инсоннинг ўзини қуршаган муҳит олдидаги масъулиятини белгилайди. Инсоннинг хулқ - атвори ва бошқа инсонга муносабати этика қоидаларига қай даражада мувофиқлигини таҳлил қилиш жараёнида биоэтика, тиббиёт этикаси (деонтология) билан туташади. Дунёқараш сифатида биоэтика инсоннинг бутун дунёга муносабатини, унинг ўзини қуршаган олам ва ундаги ўз ўрни ҳақидаги тасаввурини англатади.

XX аср бошларига қадар амал қилиб келинган *антропоцентризм* номли дунёқарашда тирик мавжудот сифатида фақат инсон қимматли бўлиб, у жонли ва жонсиз табиатнинг истаган объектларидан эркин фойланиш ҳуқуқига эга деган тушунча ҳукм сурган эди. Этика фалсафий тафаккурнинг ривожланиш ҳисобига инсониятнинг атроф-муҳитга нисбатан ўз қарашларини қайта кўриб чиқиш зарурлиги вужудга келтиради, **яъни биоцентризм** дунёқарашини раванқ топади.

Биоэтика ва амалий этика (тиббиёт этикаси) масалалари.

Биоэтика фалсафа ва тиббиётнинг қўшилиши натижасида юзага келди ва у моҳир тиббиёт ходимиға ҳаёт-мамот масалаларини ҳал қилишда ижобий самараларға эришиш имконини берадиган амалий тиббиёт этикасиға айланди.

Тиббиёт этикасида врачлар мажбуриятлари ҳақида сўз юритилса, биоэтикада пациентлар ҳуқуқлари ҳимоя қилинади.

Тиббиёт этикаси ривожланишида қуйидаги босқичларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

1- босқич - тиббиётнинг шаклланишида- «Гиппократ корпуси» нинг пайдо бўлишиға қадар ўтган давр (яхшилиқ ва ёвузлик тушунчаларига таянган).

2- босқич - монотеистик динлар пайдо бўлиши билан бошланди ва прогрессив дин таълимоти шаклланиш доирасида ривожланди. Кейинчалик Ибн Сино, А.Розий ва бошқаларни асарлари дунё миқёсида таржима қилинди.

3- босқич - X-XIII асрлардан сўнг врачлар уюшмаси ташкил топган.

4- босқич - Деонтология босқичи (И.Бентам, 1834 й), яъни ҳар қандай касб учун деонтологиянинг зарурлиги утилитаризм нуқтаи назардан тасдиқлади, фойда келтириш, бурч принциплари муҳокама қилинди.

5- босқич - 1948 й. Жаҳон тиббиёт уюшмасини Женевада бўлиб ўтган 2-сессиясида Декларация (XX аср) ва тиббиёт этикаси халқаро кодекси (1949 й.) нинг қабул қилинишидан бошланди. Мазкур босқичда врачнинг ижтимоий роли янада ортди, тиббиёт ходимларини ахлоқий тартибга солиш эса янги поғонага кўтарилди, халқаро битимлар тузиш орқали мустақамланди. 1970 й. В. Поттер «Биоэтика» атамасини муомалага киритди.

Тиббиёт этикасининг принциплари

Тиббиёт этикаси – тиббий ходимлар билан беморлар ўртасида юзага келувчи мураккаб муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

Ҳозирги вақтда тиббиёт этикасининг халқаро принциплари ишлаб чиқилган ва улар БМТнинг Ассамблеясининг 1982 йил қабул қилинган «Қийноқлардан ва инсон қадр-қимматини камситишнинг бошқа шаклларида химоя қилиш тўғрисидаги Декларацияси» да баён қилинган.

Тиббиёт этикасининг махбусларини қийноқлардан ва инсон қадр-қимматини камситувчи муносабат ва жазо турларидан химоя қилишда соғлиқни сақлаш ходимларининг ролига тааллуқли асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

1) соғлиқни сақлаш ходимлари махбусларнинг жисмоний ва руҳий соғлигини кўриқлашлари, махбус бўлмаган шахсларни қандай

даволасалар, маҳбусларни ҳам шундай сифатли даволаш билан таъминлашлари шарт;

2) агарда соғлиқни сақлаш ходимларининг қийноқларда ёки бошқа муносабат ва жазонинг шафқатсиз турларида иштирок этсалар ёки иштирокчилик қилсалар, жиноят содир этадилар;

3) соғлиқни сақлаш ходимлари ўз билим ва тажрибасидан маҳбусларни, уларнинг соғлигига таъсир кўрсатиш мумкин бўлган тарзда сўроқ қилишга кўмаклашиш учун фойдалансалар, шунингдек, маҳбусларнинг соғлиги уларга нисбатан муносабат ёки жазонинг маҳбуслар жисмоний ёки руҳий соғлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳар қандай шаклларни қўллаш имкониятини бериш тўғрисида шохидлик берсалар, улар жиноят содир этадилар;

4) тийдириш йўсинидан ҳар қандай ҳаракатларда соғлиқни сақлаш ходимларининг иштирок этиши тиббиёт этикасига зид ҳисобланади, башарти буни маҳбуснинг соғлиги ва хавфсизлигини сақлаш зарурияти тақозо этган бўлмаса;

5) юқорида баён этилган принциплардан ҳеч қандай асосларга кўра, шу жумладан, фавқулодда ҳолатда ҳам чекиниш мумкин эмас.

Тиббиёт ходимининг мажбуриятлари.

Тиббиёт этикасида асосий принциплар тиббиёт ходими мажбуриятларида ўз ифодасини топади. Тиббий деонтологияда тиббиёт ходимининг бемор, бошқа тиббиёт ходимлари, беморнинг қариндош - уруғлари ва яқинлари олдидаги ўз мажбуриятларини адо этишга асосий эътибор берилади.

Бу мажбуриятлар қуйидагилар:

- * аҳолининг барча қатламларига малакали ёрдам кўрсатиш;
- * ёрдам кўрсатишда инсоннинг қадр-қимматини эъзозлаш ва ҳамдардлик қилиш;
- * тиббиёт сирини сақлаш;

- * зиён етказмаслик;
- * ўз ҳамкасбларига виждонан муносабатда бўлиш, беморларни алдайдиган, қаллоб врачларни фош қилиш;
- * ўз билимларини ошириб бориш;
- * бошқа одамларни қандай даволаса, махбусларга ҳам шундай сифатли тиббий ёрдам кўрсатишни таъминлаш;
- * қийноқларда ёки бошқа шафқатсиз ва инсон қадр-қимматини камситувчи тадбирларда иштирок этмаслик;
- * махбуслар ёки ушланганларга нисбатан тийдириш йўсинидаги ҳаракатларда иштирок этмаслик.

Биоэтиканинг асосий принциплари

Биоэтиканинг асосий принциплари (тиббиёт этикасидаги сингари) врач мажбуриятларида эмас, балки бемор ҳуқуқларини таърифлашда ўз ифодасини топади, улар қуйидагилар:

- * бемор ёзма ёки тушунарли баён этилган ахборот олиш ҳуқуқига эга;
- * бемор ўз тақдири ҳақида қарор қабул қилиш, қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқига эга;
- * бемор эркин талаб ҳуқуқи ва шахс эркинлиги ҳуқуқига эга;
- * хабардорликка асосланган розилик ҳолати, яъни беморга тушнарли тарзда айтилган ва бўлғуси даволаш юзасидан қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқи.

Биоэтиканинг асосий муаммолари

1. Одамларда тажриба ўтказиш ҳамда хабардорликка асосланган розилик принципининг қарор топиш масалалари.

2. Фармацевтик биоэтика масалалари – дори воситаларнинг хавфсизлиги ва самарадорлиги масалалари.

3. Геномика этикаси, яъни инсон геноми тузилишини ўрганиш, сунъий (ирсий) вакциналар ишлаб чиқилиши, кўлланиши, инсон ҳужайралари ва тўқималарини клонлаш, инсонни клонлаш, инсон аъзолари

ва тўқималарини кўчириб ўтказиш, ирсий ўзгартирилган хайвонлар аъзоларини кўчириб ўтказиш, аҳолининг турли гуруҳларида касалликлар миграциясини ёки занжирини аниқлаш ва бошқа масалалари.

4. Эвтаназия (тузатиб бўлмайдиган оғир аҳволдан беморнинг ҳаёти) муаммолари.

5. Насл қолдириш технологияларининг ахлоқий муаммолари – сунъий инсеминация технологиялари муаммолари.

6. Аборт (ҳомила тушириш) ва бошқа ҳолатлар замонавий биоэтиканинг асосий муаммолари ҳисобланади.

Тиббий-биологик эксперимент

Тиббий ва биологик текширувларда экспериментлар зарурдир. Бу инсон физиологияси ва патологиясининг яширин томонларини очувчи энг унумдор йўл ҳисобланади ҳамда тиббий билим шароитларни прогресс билан ўсишига жалб қилади.

Одатда, тиббий ва биологик экспериментларнинг объектлари хайвонлар ҳисобланади. Уларда ўткир ва сурункали тажрибалар ўтказилади, улар инсонда кузатиладиган ҳар хил моделдаги биологик жараёнларни яратиш учун ишлатилади.

Хайвонларда тиббий-биологик экспериментларни ўтказиш талаблари тегишли буйруқларда белгилаб қўйилган, унда экспериментал хайвонларни сақлаш шароитлари ва улар устида тажриба ўтказиш шароитлари алоҳида айтиб ўтилган, Қандай натижа кутилишидан қатъий назар, хайвонлар устида ўтказилган тажрибалар инсонларга мос келадиган коррекцияларсиз ўтказилиши мумкин эмас.

Айрим экспериментларни инсонларда ҳам ўтказиш мумкин. Инсон устида ўтказиладиган тажрибалар-экспериментлар характери, мақсадлари, ҳаёт ва соғлиқнинг хавфсизлилик даражаларига кўра бир қанча гуруҳларга бўлиш мумкин:

- янги иммунобиологик воситаларни (вакцина, зардоб ва бошқалар) инсонлар учун иммуногенлигини ва реактогенлигини намоён қилиш мақсадидаги илмий тажрибалар;

- янги даволаш препаратларининг самарадорлигини ва намоён бўладиган ножўя таъсирларини аниқлаш мақсадидаги илмий тажрибалар;

- диагнозни аниқлашни тезлаштириш, ойдинлаштириш ёки беморни даволаш жараёнида энг яхши натижаларга эришиш мақсадида; синовдан ўтмаган диагностик, актив терапия, жарроҳлик аралашув методларига оид тажрибалар;

- ҳар хил методларни қўллаш билан ўтказиладиган текширувлар.

Янги препаратларнинг даволаш-профилактик таъсирини аниқлаш тартибини қуйидагича белгилаш мумкин:

- ❖ препаратнинг бирламчи реактогенлигини, зарарсизлигини ва иммуногенлигини аниқлаш учун кўнгиллилар (20 кишигача) устидаги тажрибалар;
- ❖ чегараланган тартибдаги тажрибалар;
- ❖ ССВнинг буйруқлари асосидаги амалиётда кенг қўлланиладиган тажрибалар.

Деонтологик нуқтаи назардан, биринчи этап анча масъулиятли ҳисобланади, чунки бу тиббий эксперимент ҳарактерга эгадир. Бунда кўнгилли тажрибанинг мазмунини, унинг илмга кераклигини, унинг хавф-хатарларини, чин кўнгилдан чуқур ўйлаб, режали равишда тан олиниб, тажрибани ҳамма оқибатларни тушннтириб ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Деонтологик нуқтаи назардан ножоиз (умидсиз) ётган беморларда ўтказиладиган тажрибалар анча мураккаб кечади, чунки бундай беморлар кўпинча экспериментларни айнан ўзларида ўтказилишини такрор-такрор айтиб ўтади. Албатта, бу ҳолат махсус зарурий шароитлар асосида ўтказилиши талаб қилинади, яъни умидсиз ҳолатдаги беморларга иложи борича азоб бермаслик кўзда тутилган.

Табиий равишда, янги дори препаратларни татбиқ этишдан аввал уларнинг дастлабки тажрибаларсиз ҳамда уларнинг экспериментларисиз рухсат этиб бўлмайди. Энг маъсулиятли этап-бу бемор кишиларда препаратни бирламчи қўллаш ҳисобланади. Албатта, бу тажрибалар, энг аввало (ҳайвонларда лаборатор текширувлар ўтказилгандан сўнг), алоҳида махсус юқори номга сазовор бўлган даволаш муассасаларида, дастлабки текширувларнинг кутиладиган ҳамма натижалари билан яхши таниш бўлган малакали шифокорлар томонидан чегараланган гуруҳдаги беморлар устида ўтказилади. Фақатгина бу тажрибага беморнинг ўзи ҳам рози бўлиши керак.

1964 йилда бутунжаҳон тиббиёт ассоциацияси томонидан Хельсинки Декларацияси қабул қилинди. 1975 йил Токиода унга қўшимчалар киритилди. Мазкур кодексларда тиббий-биологик эксперимент куйидаги талаблар ва ҳолатлар инобатга олиниши лозимлиги кўрсатиб ўтилган:

- даволаш диагностикаси ва профилактика янги услуб ва воситаларнинг илмий жиҳатдан асосланганлиги;
- тажрибанинг ижтимоий фойдалилиги;
- оғир беморнинг ҳолатини енгиллаштириш;
- оғир асоратларга қарамасдан муваффақиятга эришиш;
- врачлик сирини сақлаган ҳолда тажриба вақтида ошкоралик;
- эксперимент ўтказиш тўғрисида барча шарт-шароитлар ва маълумотларга тажрибачининг эга бўлиши.

Рухий беморларда, қамокда сақланадиганларда, асирга тушганларда, оғир беморларда, ҳомиладор аёллар ва касаллиги тажриба мақсади билан боғлиқ бўлмаган беморларда эксперимент ўтказиш тақиқланади.

Тўқима ва органларни кўчириб ўтказиш-трансплантация. трансплантациянинг тиббий-ҳуқуқий тамойиллари

Замонавий тиббиётнинг глобал ютуқларидан бири бу инсон танасидаги орган ва тўқималарнинг трансплантацияси ҳисобланади.

Трансплантация кўпгина касалликларнинг давосида тиббиёт амалиётида катта имкониятларни яратади, инсон умрининг давомийлигини оширади.

Трансплантация – аъзо ва тўқималарни кўчириб ўтказиш. Ўтган асрнинг 50 йилларида биринчи марта буйракни кўчириб ўтказиш операцияси клиникада бажарилган ва самарали яқунланган, сўнгра 60-йиллардан сўнг жигар, ўпка, ошқозон ости беши ҳамда юрак (К.Бернард, 1967 й.) реципиентларга кўчириб ўтказилган ва самарали яқунланган. Клиник амалиётда буйраклар, жигар, юрак ошқозон ости беши, ўпкаларни кўчириб ўтказишдан ташқари, талоқ, ичак сегментлари ва эндокрин безларини ҳам кўчириб ўтказиш борасида изланишлар йўлга қўйилмоқда. Бу каби изланишлар трансплантологияни янада ривожлантиришга олиб келмоқда. Трансплантациянинг қуйидаги турлари фарқланади:

Ауто трансплантация - тўқималарни (мушак, тери, тоғай ва бошқ.) бир организм миқёсида кўчириб ўтказиш. Ушбу муолажага қарши кўрсатма бўлмаган ҳолларда ва ижобий самарада, баҳсли муаммолар деярли келиб чиқмайди.

Алло трансплантация - бир организмдан (донор) иккинчи организмга (реципиент) аъзо ва тўқималарни кучириб ўтказиш.

Алло трансплантацияда кўпгина жиддий ва ечилмаган саволлар мавжуд. Энг аввало ушбу айтиб ўтилган муаммолардан бири бу бевосита айна вақтда жуда хавфли ва хатарли операцияга тайёр турган бемор, яъни реципиент билан боғлиқдир. Ҳозирги кунда ҳаётини муҳим аъзоларни кўчириб ўтказиш операциясида аллоген буйрак трансплантацияси клиник амалиётда кенг қўлланилмоқда.

Эксплантация – сунъий материалларни (трансплантантларни) кўчириб ўтказиш. Ҳозирги кунда тиббиётга замонавий техниканинг кириб келиши натижасида амалиётда сунъий трансплантант аъзолар яратилипти. Бунга мисол қилиб тиббиёт амалиётида кенг қўлланиладиган сунъий буйракнинг (гемодиализ аппарати) яратилишини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Статистик маълумотларга кўра, ҳар йили миллион кишидан 100-160 тасида гемодиализ билан даволаш усули ўтказилаяпти. Ҳозирги кунда кўпгина беморлар ҳаётий муҳим аъзоларни кўчириб ўтказишга муҳтож бўляпти. Шунини инобатга олган ҳолда трансплантология амалиётида сунъий ҳаётий муҳим аъзоларни яратиш йўлга қуйилмоқда. Шу билан биргаликда ҳар хил сунъий имплантант аъзоларни яратиш бўйича янги изланишлар давом этмоқда. Лекин шунини эсда тутиш керакки, трансплантологиянинг ривожланишида унинг янгидан-янги деонтологик, тиббий ва ҳуқуқий тамойиллари ва муаммолари пайдо бўлади.

Эвтаназия масалалари

Одамларнинг яшаш ва тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи барча илғор мамлакатларнинг қонунлари билан кафолатланган бўлиб, бошқа ҳуқуқлар орасида энг устувор ва муҳим ҳуқуқлар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам тиббиёт ходими жамиятда кўпчилик умидсиз хаста одамни барча ҳолларда халос этиши шарт, бу уларнинг касбий бурчи ва тиббиётнинг вазифаси деб ҳисоблайди. Аммо ёрдам беришнинг иложи бўлмаган беморнинг азоб-укубатларини мумкин қадар камайтириш ва айна пайтда Гиппократ қасамёдини бузмаслик учун нима қилиш керак, деган саволга сўнгги йилларда айрим муаллифлар эвтаназияни тадбиқ этиш керак, деб жавоб бермоқдалар.

Эвтаназия ҳақида сўз юритилганида кўпинча фаол эвтаназия назарда тутилади. Фаол эвтаназия (уни яна «тўлдирилган шприц усули» деб ҳам атайдилар) деганда ўлаётган беморга ўлимнинг тез ва оғриқсиз келишига сабаб бўладиган бирон бир дори ёки бошқа воситаларни киритиш ва шунга ўхшаш бошқа ҳаракатлар тушунилади. Албатта, бу ҳолат барча мамлакатларда қораланди.

Эвтаназиянинг бошқа шакллари қуйидагича таърифлар билан изоҳлаш мумкин:

Пассив эвтаназия - бунда тиббиёт ходими бедаво дардга чалинган беморнинг ҳаёти учун курашишни тўхтатади, аммо унинг ўлимини тезлатиш учун ҳеч қандай чора кўрмайди. Тўғри эвтаназия- бунда тиббиёт ходими беморнинг умрини қисқартириш мақсадини кўзлайди. Эгри эвтаназия - беморнинг ўлиши тиббиёт ходимининг бошқа мақсадга йўналтирилган ҳаракатларининг билвосита (ножўя таъсири) оқибатида тезлашади. Ихтиёрий эвтаназия - беморнинг ўз илтимосига кўра уни ҳаётдан маҳрум этиш. Мажбурий эвтаназия - бу ҳақда сўраш ёки унга розилик беришга лаёқатли бўлган, аммо бундай ҳаракат қилмаган бемор ҳаётини тўхтатиш. Бу ҳаракатларнинг барчаси ғайриқонуний ҳаракат ҳисобланади. Турли олимлар ва юристлар фаол, пассив тўғри ва эгри ихтиёрий эвтаназия билан бир қаторда бир неча чегарадош тушунчалар – дистаназия, ортатаназияни ҳам ажратишга ҳаракат қилмоқдалар. Масалан, дистаназия - этиологик маъноси ўлимни инкор этиш. Дистаназия - деганда терминал ҳолатдаги ҳар бир беморни ҳалос этиш мумкин бўлган барча чораларни кўриш тушунилади. Бу ҳолат ҳар бир тиббий ходимнинг асосий бурчи ва мажбурияти ҳисобланади. Ортатаназия- пассив эвтаназияга яқин тушунча, бўлиб врач беморни кутқариш учун қўлидан келган чораларни кўрмайдиган, аммо унинг ҳаётини қисқартирадиган воситалар ҳам киритмайдиган ҳодисадир. Бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг тегишли моддаси (117-модда) талабида кўриб чиқилади.

Кўплаб олимларнинг фикрича, эвтаназияни ҳуқуқий тартибга солиш тиббий нуқтаи назардан ортиқча, психологик жиҳатдан хавфли, ахлоқ нуқтаи назаридан эса нотўғри, тиббиёт принципларига зиддир. Кўплаб мамлакатларда эвтаназиянинг барча шакллари қонун йўли билан тақиқланган. Беморни онгли равишда эвтаназияга даъват этган ёки эвтаназияни амалга оширган шахс қонунга мувофиқ жиноий жавобгар бўлади.

Маълумки, оғир хаста беморлар алоҳида парваришга муҳтож бўлади. Бундай беморларни парвариш қилиш бўйича тиббий амалиёт масаласи турли мамлакатларда иқтисодий имкониятлар, диний ва миллий анъаналар, қариликка ҳурмат, беморлар ва ожизларга ёрдам кўрсатишга тайёргарлик даражасига қараб ҳар хил ҳал қилинади.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги соғлиқни сақлаш соҳаси тегишли қонун ҳужжатларида беморларга тиббий аралашувга розилик бериш («Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисида»ги Қонуннинг 26-моддаси) ёки уни рад этиш (27-модда) ҳуқуқини беради.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Графикли органайзерлар тузиш.

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1. Тиббий этика маъносини курсатинг?

- А. Этика ва эстетика коидаларига риоя қилиш,
В. Тиббий эксперимент утказиш коидалари,
С. Тиббий ходимларнинг тартиб-интизоми,
Д. Тиббий ходимларнинг профессионалиги,
Е. Тиббий ходимларнинг ҳулк-атвор нормалари.

2. Тиббий деонтология тушунчасига қиради:

- А. Тиббий хизмат сифатини ошириш ва салбий оқибатларни бартараф этишга қаратилган тиббий ходимларнинг ҳулк-атвор нормалари,
В. Тиббий ходимларнинг маънавий, меҳнат ва жамоат фаолиятининг уйғунлиги,

С. Тиббий ходимларнинг ҳулк-атвор меърлари ва принциплари уйғунлиги.

Д. Тиббий ходимларнинг тартиб-интизоми,

Е. Тиббий эксперимент утказиш коидалари.

3. Тиббий деонтология турларини курсатинг?

- А. **Диний**, эстетик, профилактик, даволаш,
В. Ижтимоий, эстетик, даволаш,
С. Профилактик, этик, даволаш,
Д. Ижтимоий, жисмоний, даволаш,
Е. Ташкилий, диагностик, даволаш, профилактик.

4. Тиббий этика тушунчаси қандай ифодаланади?

- А. Маънавиятнинг умумий тамойилларининг врачнинг касбига нисбатан аниқ туридир,
В. Тиббий ходимлар ҳулк-атворлари, меъёрлар йигиндисидир,

С. Маънавият ва маърифат меъёри
йигиндисидир,
Д. б ва в жавоблар тугри,
Е. хамма жавоб нотугри.

55. Тиббий деонтологиянинг турларини курсатинг?

А. Ташкилий, диагностик, даволаш, техник, профилактик, реабилитацион,
В. Маънавий, эстетик, профилактик, даволаш, техник
С. Ижтимоий, эстетик, даволаш, техник, диагностик
Д. Профилактик, этик, даволаш, реабилитацион, диагностик
Е. Жисмоний, даволаш, ижтимоий, реабилитацион, ташкилий.

6. Биоэтиканинг I модели принципини курсатинг.

А. «Фойда келтир»,
В. «Яхшилик кил»,
С. «Зиён етказма»,
Д. «Инсон ҳуқуқларининг устуворлиги»,
Е. «Бурчини бажар».

7. Биоэтиканинг II модели принципи ва мохиятини курсатинг.

А. «Фойда келтир», тиббий фаолиятнинг муаммоларини урганани,
В. «Яхшилик кил», врач ва беморнинг узаро муносабатларини тартибга солиди,
С. «Зиён етказма», «уз манфаатингни уйла», бемор хулқ-атворини меърлари
Д. «Инсон ҳуқуқларининг устуворлиги», тиббий ходим хулқ-атворини меърлари,
Е. «Бурчини бажар», врач ва беморнинг узаро муносабатларини тартибга солиди.

8. Биоэтиканинг IV модели мохиятини нимада?

А. Врач қарорларида бемор иштироки. Принципи: «Инсон ҳуқуқларининг устуворлиги»,

хабардорликка асосланган розилик принципи,

В. Парацельс модели асосида патернализм шаклланади, принципи “яхшилик кил”

С. Гиппократнинг «Касамед», «Конун», «Врачлар хақида» асарларида келтирилган, тиббий фаолиятнинг маънавият принципи.

Д. Тиббий ходим хатти-харақати, интизоми, принципи «Зиён етказма»,

Е. Врач ва беморнинг узаро муносабатлари, принципи «Бурчини бажар».

9. Беморнинг соғлигини шахсий манфаатларидан юқори қуйишга, камтар ва ҳалол бўлишига, уз билим ва маҳоратини доимо ошириб боришга деган сузлар қаерда ёзилган?

А. Гиппократ касамёдида,
В. Ўзбекистон Республикаси шифокори касамёдида,
С. Женева Декларациясида,
Д. Хусусий тиббий амалиёт билан шугулланиш ҳуқуқидаги дастурда,
Е. Ўзбекистон конституциясида.

10. Биоэтикада белгиланган врач мажбуриятлари:

А. Аҳолининг барча қатламларида уз вақтида тулик малакали тиббий ёрдам курсатиш,

В. Шифокор касамиёдига содик бўлиш ва шифокор сирини саклаш,

С. Маҳбуслар ва ушланганлар устидан инсон кадр-қийматини камситувчи ёки тийдириш йусинидаги тадбирларда иштирок этмаслик,

Д. Беморларни алдайдиган қаллоп тиббий ходимларни фаолиятини фoш қилиш,

Е. Келтирилган барча жавоблар тугри.

11. Биоэтикада белгиланган бемор ҳуқуқларига қиради:

- А. Бемор ёзма ёки тушунарли баён этилган ахборот олиш ҳукуки,
 В. Бемор уз тақдири ҳақида қарор қабул қилиш, қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳукуки,
 С. Даволаш юзасидан қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳукуки,
 Д. Даволаш муассасини танлаш ҳукуки,
 Е. Келтирилган жавобларнинг ҳамаси тугри.

12. Трансплантациянинг турларини қурсатинг?

- А. Аутотрансплантация, аллотрансплантация, ксенотрансплантация, эксплантация,
 В. Ксенотрансплантация, биотрансплантация, аллотрансплантация, эксплантация,
 С. Аутотрансплантация, физиотрансплантация, ксенотрансплантация,
 Д. Аллотрансплантация, биотрансплантация, аутотрансплантация, эксплантация,
 Е. Аутотрансплантация, ксенотрансплантация, аллотрансплантация, биотрансплантация.

13. Ксенотрансплантацияга таъриф беринг?

- А. Айрим ҳайвон туқимаси ёки унинг қисмини инсонга қучириб утқазил, ш,
 В. Бир организмдан иккинчи организмга аъзо ва туқимаси ёки унинг қисмини қучириб утқазил, ш,
 С. Сунъий мослама ва аъзони урнатиш,
 Д. Бир организм микёсида аъзо ва туқималарни қучириш,
 Е. Қариндошлар орган ва туқималарини қучириб утқазил, ш.

14. Аллотрансплантация тушунчаси нимани аңлатади?

- А. Айрим ҳайвон туқимаси ёки унинг қисмини инсонга қучириб утқазил, ш,

- В. Бир организмдан иккинчи организмга аъзо ва туқимаси ёки унинг қисмини қучириб утқазил, ш,
 С. Сунъий мослама ва аъзони урнатиш,
 Д. Бир организм микёсида аъзо ва туқималарни қучириш,
 Е. Болаларга ота-онасидан орган ва туқималарини қучириб утқазил, ш.

15. Аутотрансплантация маъносини тушунтиринг.

- А. Айрим ҳайвон туқимаси ёки унинг қисмини инсонга қучириб утқазил, ш,
 В. Бир организмдан иккинчи организмга аъзо ва туқимаси ёки унинг қисмини қучириб утқазил, ш,
 С. Сунъий мослама ва аъзони урнатиш,
 Д. Бир организм микёсида аъзо ва туқималарни қучириш,
 Е. Қариндошлар орган ва туқималарини қучириб утқазил, ш.

16. Аллотрансплантациянинг ҳуқуқий муаммоларини санаб беринг?

- А. Мазкур давлатда трансплантация тугрисида қонун қабул қилиниши қерак, донор ва реципиентнинг ҳуқуқларини қурсатишлари қерак, айрим ҳолларда қариндошларнинг розилиги ҳам қерак.
 В. Қарзанди, ота-онаси, қариндоши розилиги, бир-бирига ёзма тарзда розилиги, қакатгина мурдалардан олиган аъзоларни трансплантация қилиш мумкин,
 С. Шахнинг саломатлигини аниқлаш қерак, қакат аутотрансплантация қилиш мумкин,
 Д. Трансплантация тугрисида қонун қабул қилиш қерак, қакат ксенотрансплантация қилиш мумкин,
 Е. Ота-оналар розилиги булиши қерак, қакат эксплантация руҳсат берилиши мумкин.

17. Аъзо ёки туқималарини ажратиб олиш Узбекистон Республикасининг қайси қонунида таъқиқланади ва жазо тайинланади?

- А. Фуқаролар Соғлиқни Саклаш тугрисидаги қонунда,
- В. Фуқаролик кодекси қонунида,
- С. Жиноят кодекси қонунида,
- Д. Жиноят процессуал кодекси қонунида,
- Е. Қон ва донорлик тугрисидаги қонунда.

18. Трансплантация қабул қилинган мамлакатларда донор деб қимлар бўлиши мумкин?

- А. Бемор қариндошлари,
- В. Бегона одамлар,
- С. Қари кишилар бўлиши керак,
- Д. Қасаллиги бор шахслар,
- Е. Соғлом қариндошлари, бегона одам, ёш киши бўлиши.

19. Трансплантация турларининг қайси бирининг ҳам ҳуқуқий, ҳам тиббий муаммоси йук?

- А. Аллотрансплантация,
- В. Аутотрансплантация,
- С. Ксенотрансплантация,
- Д. Экстратрансплантация,
- Е. Сунъий уруғлантириш.

20. Эвтаназия – бу:

- А. Катта ёшли одамлар қасаллигини урганадиган фан,
- В. Умрни узайтириш ҳақидаги фан,
- С. Одам ҳаёти активлигини ошириш ҳақидаги фан,
- Д. Енгил, оғриқсиз, тез улим,
- Е. Медикаментлар ёрдамида беморларни физик азоблардан озод этиш.

21. Пассив эвтаназия нима?

- А. Наркотик моддаларни қуп микдорда бериш,
- В. Дори моддаларни қуп микдорда бериш,

С. Беморга тиббий ёрдам қурсатишни тухтатиш,

- Д. Бемор умрини узайтириш,
- Е. Медикаментлар ёрдамида беморларни физик азоблардан озод этиш.

22. Эвтаназия жамиятнинг қайси қирраларини қамраб олади?

- А. Эвтаназия жамиятнинг маънавий ва ҳуқуқий томонларини, ҳамда тиббий этика ва деонтология муаммоларини қамраб олади,
- В. Эвтаназия жамиятнинг фақат шахсни муаммосини унинг тафакқурини ҳисобга олади,
- С. Эвтаназия жамиятнинг ҳуқуқий жихатдан қикқан қонун ва кодексларини қамраб олади,
- Д. Эвтаназия жамиятнинг маънавий ва рухий жихатини ҳисобга олади.

23. Терминаль ҳолатларнинг ривожланиш қетма-қетлтиги курсатинг:

- А. Агония, преагония, биологик улим, клиник улим, терминал пауза,
- В. Терминал пауза, агония, преагония, биологик улим, клиник улим,
- С. Клиник улим, биологик улим, терминал пауза, преагония
- Д. Преагония, терминал пауза, агония, клиник улим,
- Е. Терминал пауза, агония, преагония, клиник улим.

24. Рак билан оғриган бемор, стол устида қаровсиз қолдирилган қасаллик тарихини уқиб диагнозини билиб олди ва уз жонига қасд қилди. Тиббий ходим ҳаракатини баҳоланг

- А. Врачлик сирини ошқор этиш,
- В. Врачлик этиқасини бузилиши,
- С. Беқарволик,
- Д. Эҳтиётсизлик оқибатида одам улдириш,
- Е. Қастдан одам улдириш.

25. Кимларда тиббий-биологик эксперимент утказиш таъкикланади?

- А. Беморларда,
- В. Хошиш билдирган махбуслар ва харбий асирларда,
- С. Соглом шахсларда,
- Д. Ёш болалар, хомиладор аёллар, ногиронларда,
- Е. Хаммаси тугри.

26. Тиббий биологик экспериментнинг тиббий-хукукий тамойиллари нималардан иборат?

- А. Эксперимент ута огир беморларда, махбусларда, харбий асирларда, Янги тугилган чакалоқларда, хомиладор аёлларда, умидсиз беморда, рухий беморда утказмаслиги,

- В. Соглом одамда, касаллиги шу эксперимент билан боглик касалларда бемор узи хохласта утказиш мумкин,
- С. Харбий асирларда, качонки улар узи рози булса ёки уларнинг касали шу эксперимент билан боглик булса,
- Д. Нуксон билан тугилган чакалоқларда мумкин ота-онаси розилиги билан.

27. Кимларда тиббий-биологик эксперимент утказиш таъкикланади?

- А. беморларда,
- В. махбуслар ва харбий асирларда,
- С. соглом шахсларда,
- Д. ёш болалар, хомиладор аёллар, ногиронларда,
- Е. хаммаси тугри.

1, 2, 3, 4 ракамлари билан белгиланган тестларга куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1, 2, 3, 4.

28. Тиббий деонтология кандай маънони англатади?

- 1. Тиббиёт ходимининг ахлоки тугрисидаги мажмуадир,
- 2. Тиббий ходимларини эстетика, этика коидаларига риоя килиниши,
- 3. Тиббиёт ходимларини эстетика, этика коидаларига риоя килмаслиги,
- 4. Тиббиёт ходимларининг даволаш жараёнида, хамда салбий окибатларни олдини олишга йуналтирилган хулк-атворини меърлари тушунилади,

29. Биоэтика моделларини курсатинг.

- 1. Гиппократ модели, принципи «зиён етказма»
- 2. Парацельс модели, принципи «яхшилиқ кил»
- 3. И.Бентамнинг деонтологик модели, принципи «бурчини бажар», «фойда келтир», «уз манфаатингни уйла»;

- 4. Р.В.Поттернинг биоэтика модели «инсон хукукларининг устуворлиги», «хабардорликга асосланган розилиқ принципи», «бурчингни бажар».

30. Биоэтиканинг II модели кандай номланади?

- 1. Гиппократ – патернализм,
- 2. Биоэтика – религиизм,
- 3. Деонтологик – патернализм,
- 4. Парацельс – патернализм,

31. Биоэтиканинг III модели номланишини курсатинг?

- 1. Парацельс – патернализм,
- 2. Биоэтика – религиизм,
- 3. Гиппократ – патернализм,
- 4. Деонтологик – патернализм,

32. Биоэтиканинг замонавий муаммоларига кайсилар киради?

- 1. Тиббий фаолиятда хабардорликга асосланган розилиқ принципи асосининг қарор топиши,
- 2. «Яхшилиқ кил» принципини хаётга татбиқ этиш,

3. Келажак авлоднинг жисмоний, аклий фазилатларини яхшилаш ёки пасайтириш масаласи,

4. Шифокор касамиёдига содик булиш,

33. Биозтика тамойилларига кура врач мажбуриятларига киради:

1. Тиббий ёрдам курсатишда инсон кадр-кийматини эъозлаш ва хабардорликга асосланган розилик принципига асосан ишлаш;

2. Тиббий ёрдам курсатишда зиён етказмаслик;

3. Касбдошларига нисбатан виждонан муносабатда булиш;

4. Махбусларни даволаганда бошка беморларга ёрдам курсатишдагидек бир хил муносабатда булиш;

34. Шифокор касамиёди Фукарлар соглигини саклаш конунини кайси моддасида курсатилган?

1. 48-модда,

2. 45-модда,

3. 46-модда,

4. 44-модда,

35. Фукарлар согликка етказилган зарарни коплаш холатлари Фукарлар соглигини саклаш конунини кайси моддаларида курсатилган?

1. 48-модда,

2. 45-модда,

3. 44-модда,

4. 46-модда,

36. Ксенотрансплантациянинг тиббий муаммоларини айтиб утинг?

1. Биологик тур , хромосома ва ген номувофиклиги, ДНК номувофиклиги,

2. Иммуно номувофиклиги, организмнинг ута юкори сезувчанлиги,

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки кисмдан иборат, иккала кисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи кисм жумлалари

3. Антиген-антитело муаммоси, иммун муаммо, тур номувофиклиги,

4. Тиббий муаммо йук,

37. Дори-дармонлар ёрдами билан огир касалларни рухий, жинсмоний кийналишларини етгиллаштириш ёки хаётини иложи борича чузиш бу-

1. Медикртаназия,

2. Дистаназия,

3. Ортотаназия,

4. Ауотаназия,

38. Эксперимент куйидаги талабларга жавоб бериши шарт:

1. Янги услуб, восита, препаратнинг илмий жихатдан асосланганлиги,

2. Тажрибанинг ижтимоий самарадорлиги,

3. Огир бемор ахволини енгиллаштириши,

4. Айрим асоратларга карамасдан мувофакиятга эришиш,

39. Клонлаштириш утказиш тартибини курсатинг.

1. Организмдан соматик хужайра ажратиб олинади

2. Соматик хужайрадан ядросини ажратиб олинади

3. Электроразряд ёрдамида хужайрани уругланганлигига «ишонтиришади».

4. Эмбрион суррогат онага имплантация килинади

40. Врачлик сирини ошкор килишнинг кандай турлари амалиётда учрайди?

1. Тиббий ходимнинг бемор билан сухбати вақтида,

2. Тиббий хужжатлар, маълумотномаларда

3. Тиббий ходимнинг бемор кариндошлари билан сухбат вақтида,

4. Кастдан ошкор этиш,

мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алокадорлигини аникланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1- жумла	2- жумла	Боглам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

41. Тиббий ёрдам курсатишда инсон кадр-кийматини эъозлаш ва хабардорликга асосланган розилик принципига асосан ишлаш биоэтика тамойилларидан бири хисобланади, чунки биоэтика тамойилларига кура тиббий ходим касбдошларига нисбатан виждонан муносабатда булиши лозим.

42. Экперимент касаллиги эксперимент максади билан боглик булмаган беморларда утказилади, чнки эксперимент утказиш учун бемор уз ихтиёри билан розилик бериши лозим.

43. Врачлик сирини ошкор этиш холати тиббий ходимнинг бемор билан сухбати вақтида кузатилиши мумкин, чунки тиббий ходимнинг хамкасблари ёки бемор кариндошлари билан сухбат вақтида врачлик сирини ошкор этилиши кузатилиши мумкин.

44. Организмнинг юкори сезувчанлиги, хромосом ва генетик мос келмаслик аллотрансплантациянинг тиббий муаммолари хисобланади, чунки аллотрансплантация бир организмдан иккинчи организмга аъзо ва тукумаси ёки унинг кисмини кучириб утказишдир.

45. Ксенотрансплантация айрим хайвон тукумаси ёки унинг кисмини инсонга кучириб утказиш демакдир, чунки ксенотрансплантация тиббий эксперимент утказиш тартибини урганади.

46. Аутоотрансплантация вақтида тиббий-хукукий муаммолар булмайдди, чунки аутоотрансплантация бу бир организм микёсида аъзо ва тукумаларни кучириш демакдир.

47. Беморларга тиббий ёрдам курсатишни тухтатиш пассив эвтоназияга киради, чунки бунда наркотик моддалардан захарланиш кузатилади.

48. Преагония, терминал пауза, агония, клиник улим, биологик улим холатлари кетма-кет ривожланади, чунки улар терминал холатлар хисобланади.

49. Суриштирув ва тергов ходимлари талабига асосан врачлик сирини бемор розилигисиз ошкор килиш мумкин, чунки врач бемор розилигисиз врачлик сирини ошкор килиши конунда такикланган.

50. Беморларга тиббий ёрдам курсатишни тухтатиш пассив эвтоназияга киради, чунки врач огир ахволдаги бемор азобларини дори-дармонлар ёрдамида енгиллаштириш хкукига эга.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббиёт этикасининг қандай принципларини биласиз?
- ✓ Биоэтиканинг муаммолари нима?
- ✓ Тиббий биологик экспериментнинг аҳамияти ва ҳуқуқий муаммоларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг аҳамияти, тиббий ва ҳуқуқий тамойилларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг қандай турларини биласиз? Уларнинг мазмуни?
- ✓ Эвтаназиянинг турлари ва мазмунини айтиб беринг?
- ✓ Эвтаназиянинг тиббий ва ҳуқуқий тамойилларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг ҳуқуқий муаммолари нималардан иборат?
- ✓ Трансплантациянинг деонтологик ва тиббий муаммоларини нималар ташкил этади?
- ✓ Эвтаназия тарихи ҳақида тушунча беринг?
- ✓ Эвтаназиянинг тиббий деонтологик ва ҳуқуқий муаммолари.
- ✓ Эвтаназия муқобиллиги деганда нимани тушунасиз, таърифлаб беринг?
- ✓ Дистаназиянинг республикамизда қўлланилишини тушунтиринг?
- ✓ Тиббиётда эксперимент турлари.
- ✓ Эксперимент қандай талабларга жавоб бериши керак?
- ✓ Эксперимент ўтказишда қандай шартлар бажарилиши керак?
- ✓ Фаол эвтаназиянинг намоён бўлиш шакллари.

ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ УЧУН КЎРСАТМАЛАР

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида «Биоэтика нима?» мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш;
- ❖ Ўқитувчи назорати остида «Биоэтиканинг замонавий муаммолари» мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш;
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга кутиламиз» қоидасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқ

1.Саволга жавобни шакллантиринг:

- В.Р. Поттернинг биоэтика ривожланишига қўшган ҳиссаси?

-Этика турлари.

-Эвтаназия турлари.

-Трансплантация турлари.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Этика, биоэтика, релятивизм,биоцентризм,биоэтиканинг асосий принциплари, муаммолари, врачлик сири,трансплантация, эвтаназия, клонлаштириш, тиббий ёрдам тушунчаларига изоҳ беринг.

2-Ўқув топшириқ

1. 3-мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.

2. Чизмали органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

Чизмали органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
Кластер (1.1)	«Биоэтика». «Биоэтика ва тиббий этика масалалари». «Эвтаназия». «Трансплантация». «Эксперимент».
Б.Б.Б. жадвал (1.2 - намуна) Тоифали жадвал	- Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари. - Тиббий ёрдам турлари.

(1.3 – намуна)	
Венн диаграммаси (1.5 – намуна)	- Трансплантация турлари. - Клонлаштириш муаммолари.
«Нима учун?» (1.6 - намуна)	- Нима учун эвтаназияни қўллаш муаммо туғдирмоқда? -Клонлаштириш қандай оқибатларга олиб келади?
«Балиқ скелети» (1.7 - намуна)	-Биоэтиканинг асосий муаммолари. - Тиббий-биологик эксперимент муаммолари
«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)	- Трансплантация. - Сунъий уруғлантириш. - Клонлаштириш.
«Қандай?» (1.10 - намуна)	- Тиббий-биологик эксперимент ўтказиш. -Эвтаназия. - Трансплантациянинг тиббий-ҳуқуқий тамойиллари
«Кучлар таҳлили» (1.11 - намуна) «Нилуфар гули» (1.12 - намуна)	Аввал олинган маълумотларга асосланиб, чизма ёки диаграмма (хоҳишингизга биноан) ишлаб чиқинг: - асосий муаммо - кичик муаммо

3-МАНЗУ	Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар.. Тиббий ёрдам курсатишдаги нуқсонлар тушунчаси, таснифи, нуқсонларнинг моҳияти, келиб чиқиш сабаблари. Тиббий ёрдам нуқсонларининг оқибати. Тиббий хизмат сифатини оширишда тиббий ёрдам нуқсонларининг урганишнинг аҳамияти
----------------	--

Ўқитишнинг технологияси

Вақти – 5--6 соат	Талабалар сони: 8 - 9 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Амалий машғулотнинг тuzилиши	- Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари тушунчаси; - нохуш салбий оқибатлар; - тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари этаплари; - тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари турлари;
Ўқув машғулотининг мақсади:	Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар, турлари,

<i>Педагогик вазифалар:</i> - Тиббий ёрдам кўрсатишдаги мазмуни ва ўргатиш; - ТЁКН сабабларини, кўрсатиб бериш; - тиббий ёрдам кўрсатиш	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари;</i> Талаба: - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуксонлари тушунчасини ўзлаштиради; - нохуш салбий оқибатларни ўрганиб, санаб беради; - тиббий ёрдам кўрсатиш нуксонлари босқичларини ўзлаштиради; - тиббий ёрдам кўрсатиш нуксонлари турларини ўрганadi; тиббий ёрдам кўрсатиш нуксонлари сабабларини
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	<i>Билиш-сўров, биргаликда ўқиймиз, органайзерлардан фойдаланиш, баҳс- мунозара.</i>
<i>Ўқитиш воситалари</i>	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер, мультимедия дарсликлари атласи.</i>
<i>Ўқитиш шакли</i>	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.</i>
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари, СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси

	Фаолият мазмуни	
Босқичлар, вақти	Ўқитувчи	Талаба

<p>1-босқич. Кириш (15 мин)</p>	<p>1.1. Мавзу:Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари. Мақсад: Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар турлари, сабаблари, босқичлари, нохуш салбий оқибатлар, уларнинг олдини олиш билан таништириш. Режа: - ТЁКН турлари, сабабларини, босқичларини кўрсатиб беради; - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари, нохуш салбий оқибатларни мисоллар ёрдамида тушунтиради; - ТЁКН билан боғлиқ СТЭ масалаларини ўтказиш тартиби, хужжатларини тўлдириш қоидаларини ўргатади; -диагностик ва даволаш нуқсонларига мисоллар келтиради; Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерлардан фойдаланиб) ўтишни маълум қилади (жадвал 1). 1.2.«Иссиқ картошка» усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «ТЁКН билан боғлиқ қандай асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг турларига изоҳ беринг». «ТЁКН сабаблари ва босқичларини айтинг». Мавзунинг муҳокамаси гуруҳларда давом этишини эълон қилади.</p>	<p>1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб, органайзерларни мустақил тузади, ўзаро таққослайди, тўлдиради, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ижодий ёндашади.</p>
<p>2-босқич Асосий қисм (150 мин)</p>	<p>2.1. Талабаларни 2 ёки 3 гуруҳларга бўлади, ҳар бирига вазифа беради (саволларга жавоб бериш - топшириқ, органайзер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнгида кутилаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): -ТЁКН тушунчаси, турлари, сабабларини, босқичларини; -тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари, нохуш салбий оқибатларини, мисоллар келтира олишни; - ТЁКН билан боғлиқ СТЭ масалаларини ўтказиш тартиби, хужжатларини тўлдириш қоидаларини; -диагностик ва даволаш нуқсонларига мисоллар келтиришни; 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради(1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоёни қилади.</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қилади. 2.2. Саволлар беради. 2.3.Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.</p>
<p>3-босқич Яқуний қисм (15 мин)</p>	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради.</p>	<p>3.1. Эшитадилар. 3.2 Топшириқни оладилар.</p>

Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлари (ТЁН) тушунчаси, таснифи, нуқсонлар моҳияти, келиб чиқиш сабаблари

Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлари (ТЁН) термини билан ифодаланувчи тиббий ходимларнинг нотўғри ҳаракати, замонавий тиббиёт илмлари ва амалиёти, тиббий ходимларнинг малакасини ошириш, тиббий ёрдам кўрсатишнинг тиббий - ҳуқуқий қоида ва нормативлари нуқтаи назарида кўриб чиқилади.

Тиббий ёрдам нуқсонлари (ТЁН) – бу тиббий ходимлар ўз касбий мажбуриятларини талаб даражасида тўлиқ ёки қисман бажармаслик билан боғлиқ нотўғри диагностика, беморни нотўғри даволаш, профилактик чора-тадбирларни нотўғри ўтказиш натижасидаги ноҳуш салбий оқибатнинг кузатилиши демакдир.

Тиббий ходимнинг нотўғри ҳаракатларидан (ёки ҳаракатсизлигидан), у ёки бу салбий оқибатлар келиб чиқиши мумкин.

Қуйидагилар ноҳуш салбий оқибатлар деб ҳисобланади:

- ўлимнинг ривожланиши;
- ҳаёт учун хавфли ҳолатнинг ривожланиши;
- умумий меҳнат қобилиятининг нисбатан турғун йўқолиши (камида 1\3 қисми);
- касбий меҳнат қобилиятининг тўлиқ йўқолиши;
- ҳомиладорликнинг узилиши;
- руҳий бузилиши;
- гиёҳвандликнинг ривожланиши;
- ВИЧ инфекция ёки бошқа оғир юқумли касалликлар билан зарарланиш;
- ногиронликнинг ривожланиши;
- соғлиқнинг узоқ вақт бузилиши (4 ойдан ортиқ) кабилар тушунилади.

ТЁН босқичлари:

ТЁН тиббий ёрдам кўрсатишнинг *госпитализация олди* ва *госпитализация* этапларида бўлган нуқсонларга бўлинади.

Тиббий ёрдамнинг госпитализация олди даврида диагностиканинг 1- этапи ва у ёки бу касалликлари, шикастлари (травмалари) мавжуд беморларнинг амбулатор даволаши ўтказилади. Тиббий ёрдам кўрсатишнинг бу этапи,

стационар типда ёрдам кўрсатишга мўлжалланмаган тез тиббий ёрдам, травма пунктлари, лазаретлар, поликлиникалар ва бошқа тиббий муассасалар томонидан (ҚВП) амалга оширилади.

Тиббий ёрдам госпитализация даврининг 2- звеноси бу туман ва шаҳар шифохоналари, тиббий-санитар қисмлар, махсус тиббий муассасалар ҳисобланади. Госпитализация даври беморнинг қабул бўлимига олиб келинганлигидан бошланади ва айнан шу бўлимда беморни стационарга ётқизиш ёки ётқизмаслик масаласи ҳал қилинади.

Тиббий ёрдам кўрсатишнинг госпитализация олди ва госпитализация этапларида ТЁНнинг қуйидаги 4 та тури учрайди: *диагностик, даволаш, профилактик ва ташкилий нуқсонлар.*

Диагностик нуқсонлар – беморга тиббий ёрдам кўрсатишнинг ҳар хил этапларида патологияни (шикастни) нотўғри ёки ўз вақтида аниқлай олмаслик демакдир. Шунингдек, оғир йўлдош ёки асоратли патологиянинг ривожланиши билан кечувчи асосий патологияни нотўғри (ёки кечикиб) аниқлаш ҳам диагностик нуқсонларга киради.

Даволаш нуқсонлари – беморда мавжуд патологиянинг чуқурлашиб кечиши ёки бошқа нохуш-салбий оқибатга олиб келувчи ҳолатларда зарур бўлган тиббий ёрдам кўрсатишни нотўғри ёки нотўлиқ ҳажмда бажарилиши тушунилади.

Профилактик нуқсонлар - бу тиббий ёрдам кўрсатиш жараёнида санитария нормативлари, қоидалари ва гигиеник нормативларига амал қилмаслик ҳолатида юқумли касалликларга қарши иммуно-профилактикани ташкиллаштириш ва ўтказиш қоида нормативларни бузишдир.

Ташкилий нуқсонлар – бу соғлиқни сақлаш вазирлигининг (ССВ) буйруқларида белгиланган ва бошқа норматив ҳужжатлар инструкцияларига, тиббий ёрдам кўрсатишнинг норма ва тартибларини, шунингдек тиббий муассасалардаги қоидаларни бузиш тушунилади.

ТЁН нинг сабаблари. Уларни шартли равишда қуйидаги 4 та асосий блокка бўлиш мумкин:

1. *Субъектив сабаблар* (тиббий ходимларнинг касбий ва лавозимли самарасининг етишмовчилиги ҳамда уларнинг нотўғри ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги):

- беморга нисбатан лоқайд бўлиш;
- тиббий ходим малакасининг етишмовчилиги;
- нотўлиқ текшириш.

2. *Ташкилий нуқсонлар*:

- ташкиллаштиришда даволаш - диагностик жараёнларининг етишмовчилиги;
- асосий диагностик воситаларнинг йўқлиги;
- даволашга ёндашувчанликнинг йўқлиги.

3. *Объектив сабаблар* (тиббий ходимларга, қолаверса тиббий муассасага боғлиқ бўлмаган ҳолатлар):

- беморнинг шифокорга кеч муурожаат этиш;
- касаллик (шикастланиш) нинг атипик кечиши;
- тиббий ёрам кўрсатишдан объектив қийинчиликлар.

4. *Бошқа сабаблар*.

Беморга нисбатан эътиборсизлик (лоқайдлик) фақатгина ижобий сабабларининг йўқлиги ҳолатида ТЁНнинг малакали сабаби бўлиб ҳисобланиши мумкин. Диагностика ва даволашнинг мавжуд бўлган имкониятларидан фойдаланмасдан туриб, бемордан тўлиқ анамнез йиғишни, унинг юзаки кўригини ўтказиш бу эътиборсизлик мезонидир. ТЁНнинг сабаби бўлган беморга нисбатан эътиборсизлик бўлиш фақатгина у ҳақиқатдан ҳам тиббий ходимлар (шифокор, фельдшер, хамшира) томонидан содир этилган бўлса, мустақил омил сифатида кўриб чиқилади. Бу ҳолатда мутахассиснинг малакаси, қобилияти эътиборга олинмайди.

Беморнинг шифохонага тушгунга қадар ва шифохонада бўлган даврида кузатилган даволаш ва диагностика жараёнлари ноҳуш салбий оқибатларига сабаб бўлувчи омиллар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- 1) бемор (хомиладор аёл) ни ўз вақтида диспансер ҳисобига олмаслик,

2) беморларни, ҳомиладорлик патологияси бўлган туғувчи аёлни, хавф гуруҳидаги болаларни уй шароитида патронаж ва кўздан кечириш тадбирларининг бажарилмаганлиги;

3) беморга нисбатан эътиборсизлик (лоқайд муносабатда бўлиш);

4) тиббий ходимларнинг малакасизлиги;

5) врачнинг беморни текшириш ва даволаш жараёнида ўз имкониятларига ортиқча (юқори) баҳо бериши;

6) касаллик анамнезини юзаки ўрганиш;

7) бемор аҳволининг оғирлигини тўғри баҳолай олмаслик;

8) алкоголь ёки наркотик мастликка гумон қилинаётган беморнинг зарурий текширувлардан ўтишдан бош тортиши ёки текширувларнинг тўлиқ бажарилмаганлиги;

9) элементлар диагностик тадбирларнинг ва асосий лаборатор хамда инструментал текширув усуллариининг бажарилмаганлиги;

10) диагностик текширув тадбирларининг талаб даражасида бажарилмаганлиги;

11) бажарилган текширувлар натижаларининг нотўғри баҳоланиши;

12) мазкур тиббий муассасада зарурий диагностик воситаларнинг йўқлиги;

13) консултатив (маслаҳат) ёрдамидан ўз вақтида фойдаланмаслик;

14) беморнинг тиббий ёрдамидан кечикиб мурожаат қилганлиги;

15) беморнинг аҳволи оғирлиги сабабли текширувларни амалга ошириш борасида қийинчиликлар (муаммолар) пайдо бўлиши;

16) касалликнинг тез кечуви сабабли зарурий текширувларни бажариш учун вақт етишмаганлиги;

17) беморни операцияга тўлиқ тайёрламаслик;

18) касалликнинг тиббий амалиётда камдан-кам ҳолларда учраши;

19) ушбу беморда мазкур касалликнинг белгисиз ва атипик кечуви;

20) беморни текшириш ва даволаш тадбирларини амалга оширишга рози бўлмаганлиги;

21) бемор организмнинг ўзига хос анатомио-физиологик ҳолати;

- 22) беморнинг динамик тарзда кузатувда бўлмаганлиги;
- 23) зарурий даво воситаларининг йўқлиги;
- 24) тиббий ходимлар томонидан белгиланган даво муолажаларининг бажарилмай қолганлиги;
- 25) ахволи оғир бўлган бемор зарурий парваришда бўлмаганлиги;
- 26) ушбу беморда даволанишнинг самарасизлиги;
- 27) бемор томонидан шифохона ва даволаниш тартиб - қоидаларининг бузилиши;
- 28) тиббий ҳужжатларни юритишда йўл қўйилган хатолар;
- 29) беморни асоссиз ҳолда бир бўлимдан иккинчи бўлимга ўтказиш;
- 30) беморга стационар вақтидан аввал жавоб бериш. (В.В. Томилин,

Ю.И.Соседко 2000 й.) **ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза масалалари вазифалари**

ТЁН нинг сабаб-оқибатини аниқлаш учун суд-тиббий экспертиза жараёнида қуйидаги масалалар ҳал қилиниши лозим:

- пациент (бемор)да касалликнинг (шикастнинг) диагнозини аниқлаш;
- кўрсатилган тиббий ёрдамни баҳолаш (шифокорнинг нотўғри ҳаракатларини аниқлаш ва бошқалар);
- шифокор ҳаракати (ёки ҳаракатсизлиги) ва ривожланган оқибат ўртасида сабаб-оқибат кўринишидаги боғлиқликнинг мавжудлиги (ёки йўқлиги) ни аниқлаш.

Бу масалаларни ҳал қилиш учун шифокор ҳаракатини баҳоловчи модифицирланган алгоритм тақдим қилинган (В.В.Колкутин, 2005й).

Шифокор ҳаракатини, айнан шифокор ҳаракатими ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичлари қуйидагилар:

I-этап. Текширилаётган ҳолатда патологик жараённинг мазмунини, шифокор ҳаракатини баҳолаш учун нималар асос бўлганлигини аниқлаш, тиббий ёрдамга мурожаат қилингунга қадар ва мурожаат қилгандан кейин, патологик жараённинг этиологияси ва патогенизини қамровчи тавсифи, унинг ривожланиш муддати, ривожланиш механизми, унинг ривожланиш темпи (ривожланмайдиган,

тезкор ривожланадиган, яшинсимон), клиник кечишининг оғирлиги (оғир, ўрта оғир, енгил, латент) ва учраш оралиғи назарда тутилади.

II-этап. Шифокорнинг кутилаётган (идеал) ҳаракатлар билан боғлиқ куйидаги позициялар бўйича реал содир этган ҳаракатларини тузиб чиқиш: боғлиқлик, тасдиқланиш ва тўлиқлик.

Боғлиқлик позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш шароитлари асосан тиббий ёрдам ва далилий (фактли) шароитлар фарқланади.

«Формал» шароитлар қонунлар, буйруқлар ва кўрсатмалар асосида белгиланади, «далилий» шароитлар эса шифокор ихтиёридаги имкониятлар - конкрет ҳолатда танланган вариантдаги тиббий ёрдам кўрсатиш учун зарур бўладиган куч ва воситалар ҳисобланади.

Далилий шароитларни аниқлаш учун комиссия куйидагиларни намойиш қилиши керак:

- тиббий ходимнинг маълумоти ва касбий тайёргарлик даражалари, шуғулланаётган касбий тиббий фаолият талабларига мос келадиган йўқми (у тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эгами ва бошқалар);

- тиббий ходим ўзининг ҳаракатлари (ёки ҳаракатсизлиги) жараёнида зарарли оқибатларнинг келиб чиқишини пайқаганми, сезганми ёки йўқми;

- конкрет тиббий ҳолатни ҳисобга олган ҳолда зарарли оқибатларнинг мавжудлиги ёки йўқлиги, касбий тиббий маълумотнинг ҳамда тиббий ходимларнинг индивидуал (ўзига хос) сифатларини.

- малакали ва амалий қобилиятларнинг мавжудлигини аниқлаш;

- зарарли оқибатларнинг келиб чиқишини олдини олишга мос равишда тиббий ёрдам тури ўтказилганми, ушбу масъул шахснинг меҳнат муносабатлари билан тиббий муассаса ўртасидаги боғлиқликнинг мавжудлиги, (қонунга белгиланган тартибда масъул шахснинг хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланиши ҳақидаги фактлар (далиллар);

-тиббий ёрдам кўрсатиш йўлида ҳар хил вақт оралиғида белгиланган тиббий муассасада диагностика ва даволаш учун зарур бўлган воситаларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Тасдиқловчи позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш ҳаракатни бажаришга асос бўлган текширишларни англатади, улар қуйидагилардир: беморнинг шикоятлари, патологик жараённинг аниқланган белгилари ҳақидаги қонунчиликларни билиш ҳамда режалаштирилган ёки кўрсатилган тиббий ёрдам турини бемор соғлигига таъсир қиладиган оқибатлар.

Агар шифокорнинг ҳаракати жараёнида ҳар бир айтиб ўтилган асослар содир этилган бўлса, унда унинг ҳаракати тасдиқланади (кўрсатмаларга асосан ҳаракатлар). Агар уларнинг бирортаси содир этилмаган бўлса, унинг ҳаракатлари нотўғри деб баҳоланади (кўрсатмаларсиз бажарилган ҳаракатлар).

Тезкорлик (ўз вақтида) позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш, тезкорлик (ўз вақтида) ва кечиктириш (вақтдан ўтказиш) тартибда ўтказилади. Тезкорлик ҳаракатларини шошилиш, зудлик билан режали кўринишларга бўлиш мумкин.

III этап. Шифокорнинг нотўғри ҳаракати ва ривожланган оқибат ўртасидаги сабаб - оқибат боғлиқлиги мавжудлиги ва ҳаракатларини аниқлаш ҳамда патологик жараённинг белгилари ва шифокорнинг ҳаракатларини тузиб чиқиш.

Патологик жараёнга тааллуқли бўлмаган шифокорнинг ҳаракатлари қуйидагилардир:

1. Патологик жараён ўзи мустақил ривожланган вақтда (касаллик, травма-шикаст) қандайдир ўзаро таъсирнинг йўқлиги ҳамда шифокорнинг ҳаракатлари, уларнинг кечишига ҳеч қандай салбий таъсир қилмаслиги, аксинча, патологик жараённинг ривожланиш темпини секинлаштириш билан ҳарактерланади. Агар шифокорнинг ҳаракатлари ўзи ривожланган асосий патологик жараёнга тааллуқли бўлмаса, ҳамда бошқа бир янги касаллик ривожланишига, соғлигининг ёмонлашувига олиб келмаса, унда ривожланган оқибат билан шифокор ҳаракатлари ўртасидаги боғлиқлик мавжуд бўлмайди. Асосий патологик жараённинг оғир кечишидан ривожланган салбий оқибатда ва бемор ҳаётини сақлашда, хаттоки тўғри шароитларда ўтказилган тиббий ёрдам муолажалари ҳам ёрдам бермаган ҳолатлар инобатга олинади (ривожланаётган оқибатни аниқлай олмайдиган ҳолатлар).

2. Шифокор ҳаракатларига юкланмаган (тааллуқли бўлмаган) ҳолатлар янги патологик жараённинг ривожланишига олиб келади, балки, улар мавжуд бўлган патологик жараённинг кечишини чуқурлаштиради ёки тезлаштиради, яъни тиббий ёрдамнинг йўқлиги (ўз вақтида тиббий ёрдамни кўрсатмаслик) натижасида – беморнинг ўлимига сабаб бўлиши билан характерланади. Бундай кўринишдаги шифокорнинг ҳаракатлари сабаб-оқибат кўринишидаги боғлиқлик мавжудлиги билан тасдиқланади.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Графикали органайзерлар тузиш;

ТЕСТ НАЗОРАТИ САВОЛАРИ

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1. Тиббий ёрдам нуқсонлари деб нимага айтилади?

- А.** Тиббий ходимнинг уз касбий фаолияти билан боғлиқ ишларни талаб даражада бажармаслиги натижасида нотугри ташхис куйиш ва даволаш оқибатидаги нохуш салбий ҳолатининг кузатилиши демакдир,
- В.** Тиббий ходимнинг нотугри ташхис куйиш ва даволаш оқибатидаги нохуш салбий оқибатидир,
- С.** Тиббий ходимнинг нотугри ташхис куйиш ва даволаш оқибатидаги ножуя ҳатти-ҳаракатидир,
- Д.** Тиббий ходимнинг нотугри ташхис куйиш, даволаш оқибатидаги билиб-билмай қилган ҳаракатидир,
- Е.** Тиббий ходимнинг қастдан қилган қилмишидир.

2. Тиббий ходим фаолиятидаги нохуш салбий оқибатлардан бирини курсатинг?

- А.** Беморда ҳаёт учун хавфли ҳолат ривожланиши,
- В.** Беморнинг соғайиб кетиши,

С. Жиноятлар, бахтсиз ходиса, ятрогения,

Д. Врач хатоси, бахтсиз ходиса, қилмиш,

Е. Ножуя ҳатти-ҳаракатнинг ривожланиши,

3. Тиббий ёрдам нуқсонлари билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларга қайси пункт қирмайди?

А. Беморнинг улими,

В. Беморда ҳаёт учун хавфли ҳолат ривожланиши,

С. Бемор умумий меҳнат қобилиятининг қуп миқдорда тургун йуқолиши,

Д. Хомиланинг тушиши,

Е. Беморнинг даволашдан воз кечиши,

4. Тиббий ёрдам нуқсонларининг объектив сабабини келтиринг?

А. Врач билан боғлиқ сабаб,

В. Врачнинг даволаш иши билан боғлиқ сабаб,

С. Врачнинг тажрибасизлиги,

Д. Врач, тиббий ходим ва тиббий муассаса билан боглик булмаган сабаблар,

Е. Нотугри ташхис билан боглик сабаб.

5. Ун беш ёшли беморда касалликнинг симптомсиз ёки атипик кечуви тиббий нуксонларининг келиб чиқиш сабабига кура қайси турига киради?

А. Субъектив ва объектив,

В. Субъектив,

С. Объектив,

Д. Ташкилий,

Е. Профилактик.

6. Ун беш ёшли болани врач текшириб, унинг анамнезини етарлича тахлил қилмади. Бу тиббий ёрдам нуксонларининг келиб чиқиши сабабига кура қайси турига киради?

А. Субъектив ва объектив,

В. Субъектив,

С. Объектив,

Д. Ташкилий,

Е. Профилактик.

7. Жаррохлик булимига 8 ёшли бола ётган эди, шифохонада диагностик асбоб-ускуна ва жихозлар йуклиги сабабли беморнинг онаси бошқа тиббий муассасига ётқизиш учун шифохонадан олиб чиқиб кетди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг қайси турига киради?

А. Ташкилий ва объектив сабаб булиб хисобланади,

В. Субъектив сабаб булиб хисобланади,

С. Объектив сабаб булиб хисобланади,

Д. Ташкилий сабаб булиб хисобланади,

Е. Профилактик сабаб булиб хисобланади.

8. Тиббий ёрдам нуксонларининг келиб чиқиш сабабига кура турларини айтинг?

А. Субъектив ва объектив,

В. Ташкилий, реабилитацион,

С. Ташкилий, диагностик,

Д. Даволаш, субъектив,

Е. Объектив ва ташкилий.

9. Ун уч ёшли бемор даволаш муассасасидан қочиб кетди, онасининг яна қайта илтимосига биноан шифохонага ётқизилди, врачда харакатсизлик сезилди. Бу тиббий нуксоннинг келиб чиқиш сабабига кура қайси ҳолатини курамитиз?

А. Субъектив,

В. Объектив,

С. Субъектив ва объектив,

Д. Субъектив, ташкилий,

Е. Объектив, ташкилий.

10. 9 ёшли болага амбулаторияда тиббий ёрдам нуксони диагностик чора-тадбирлар натижасида келиб чиқди. Буни нуксон қайси босқичга киради?

А. Госпитал босқичида,

В. КВП босқичида,

С. Амбулатория босқичида,

Д. Госпитал олди босқичида,

Е. диагностик босқичида.

11. Тиббий ёрдам нуксонларининг госпитал босқичига қайси тиббий муассасалар киради?

А. КВП,

В. Лазарет,

С. Тиббий санитария қисмлар,

Д. Тиббий муассасалар стационарлари,

Е. Поликлиника,

12. Саккиз ёшли бола жаррохлик булимида аппендэктомия операциясидан кейин текширувда, операция майдонида метал жисм қолиб кетганлиги тиббий ёрдам

нуксонининг қайси боскичида олганлигини билдиради?

- А. Госпитал олди боскичда,
- В. Стационар боскичида,
- С. Госпитал боскичда,
- Д. Операциядан кейинги боскичда,
- Е. Поликлиника боскичида,

13. Турт ёшли бола булимда 10 кун мобайнида даволанмокда, тиббиёт ходими диагностик, даволаш муолажасини сифатсиз олиб бормокда. Бу тиббий ёрдам нуксонининг келиб чиқиш сабаби ва боскичини курсатинг?

- А. Объектив ва госпитал боскичи,
- В. Субъектив ва госпитал олди боскичи,
- С. Субъектив ва госпитал боскичи,
- Д. Субъектив ва даволаш боскичи,
- Е. Объектив ва диагностик боскичи.

14. Олти ёшли болани поликлиникада ёш врач отоларинголог кулогини текшираман деб, кулок пардасини шикастлади. Бу тиббий ёрдам нуксонини келиб чиқиш сабаби ва боскичини курсатинг?

- А. Объектив ва госпитал боскичи,
- В. Субъектив ва госпитал олди боскичи,
- С. Субъектив ва госпитал боскичи,
- Д. Субъектив ва даволаш боскичи,
- Е. Объектив ва диагностик боскичи.

15. Ун ёшли бола 5 кундан бери педиатрия булимида даволанмокда, лекин тиббий муассасада диагностик ва даволаш жихозлари етишмайди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг келиб чиқиш сабаби ва боскичини курсатинг?

- А. Ташкилий ва госпитал боскичи,
- В. Субъектив ва госпитал олди боскичи,
- С. Субъектив ва госпитал боскичи,
- Д. Субъектив ва даволаш боскичи,
- Е. Объектив ва диагностик боскичи.

16. 14 ёшли болани поликлиникада инструметал ва лаборатор текширувларда энгил тан жарохати олди. Бу тиббий ёрдам нуксон боскичи ва йуналиши буйича турини курсатинг?

- А. Ташкилий, госпитал олди боскичи,
- В. Диагностик, госпитал олди боскичи,
- С. Даволаш, госпитал олди боскичи,
- Д. Диагностик, госпитал боскичи,
- Е. Даволаш, госпитал боскичи,

17. 10 ёшли болага булимда венапункция манипуляцияси вақтида энгил тан жарохати етказилди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг боскичи ва турини курсатинг.

- А. Ташкилий, госпитал боскичи,
- В. Диагностик, госпитал олди боскичи,
- С. Даволаш, госпитал боскичи,
- Д. Диагностик, госпитал боскичи,
- Е. Даволаш, госпитал олди боскичи,

18. Икки ёшли рахит билан касалланган болани КВП шароитида тиббий ходимлар уз вақтида патронаж қилмади. Бу тиббий ёрдам нуксонининг қайси қуринишига қиради?

- А. Диагностик,
- В. Ташкилий,
- С. Даволаш,
- Д. Профилактик,
- Е. Арлаш.

19. Жаррохлик булимига 12 ёшли бола ётқизилди, даволовчи врач тажрибали булим мудири ва илмий унвони булган мутахассислар билан маслахатлашмай операцияни утказди. Натижада бемор ногирон булиб қолди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг қайси қуринишига қиради?

- А. Диагностик,
- В. Ташкилий,

- С. Даволаш,
- Д. Профилактик,
- Е. Техник.

20. 13 ёшли киз болани стоматолог кабулида юкори жагидан тишини оламан деб гаймор бушлигини тешиб куйди. Бунда врач-стоматолог кандай тиббий ёрдам нуксонини содир килган?

- А. Госпитал олди боскичи, ташкилий нуксон,
- В. Госпитал олди боскичи, диагностик нуксон,
- С. Госпитал олди боскичи, даволаш нуксони,
- Д. Госпитал боскичи, даволаш нуксони,
- Е. Госпитал боскичи, диагностик нуксон.

21. 11 ёшли болани физиотерапия муолажаларини утказиш вақтида бемор соглигининг бузилишига сабаб булган енгил тан жарохати олди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг қайси турига киради?

- А. Ташкилий,
- В. Диагностик,
- С. Даволаш,
- Д. Профилактик,
- Е. Реабилитацион.

22. Ун беш ёшли болани врач текшириб, унинг анамнезини етарлича тахлил килмади. Бу тиббий ёрдам нуксонларининг келиб чиқиши сабабига қура қайси турига киради?

- А. Субъектив ва объектив,
- В. Субъектив,
- С. Объектив,
- Д. Ташкилий,
- Е. Профилактик.

23. Жаррохлик булимига 8 ёшли бола ётган эди, шифохонада диагностик асбоб-ускуна ва жихозлар йуклиги сабабли беморнинг онаси бошка тиббий

муассасига ётқизиш учун шифохонадан олиб чиқиб кетди. Бу тиббий ёрдам нуксонининг қайси турига киради?

- А. Ташкилий ва объектив сабаб булиб хисобланади,
- В. Субъектив сабаб булиб хисобланади,
- С. Объектив сабаб булиб хисобланади,
- Д. Ташкилий сабаб булиб хисобланади,
- Е. Профилактик сабаб булиб хисобланади.

24. Беморда касалликнинг симптомсиз ёки атипик кечуви тиббий нуксонларининг келиб чиқиш сабабига қура қайси турига киради?

- А. Ташкилий
- В. Субъектив
- С. Субъектив ва объектив
- Д. Объектив
- Е. Профилактик

25. Кабул булими навбатчи врач тажрибасизлиги туфайли кон тахлилини нотугри текширувдан утказди. Бу тиббий ёрдам нуксонларининг келиб чиқиши сабабига қура қайси турига киради?

- А. Ташкилий
- В. Субъектив ва объектив
- С. Объектив
- Д. Субъектив
- Е. Профилактик

26. Тиббий ёрдамнинг кечикиб, тулик курсатилмаслиги нуксонларининг келиб чиқиш сабабига қура қайси турига киради?

- А. Даволаш, субъектив
- В. Ташкилий, реабилитацион
- С. Ташкилий, диагностик
- Д. Субъектив, объектив ва ташкилий
- Е. Объектив ва ташкилий

27. Беморда манипуляция (ангиография) утказиш натижасида тусатдан рефлексор равишида юраги тухтаб колди. Бу холатни қандай баҳолайсиз?

- А. Тиббиёт ходими қилмиши.
- В. Бахтсиз ходиса,
- С. Қасбий малакасизлик,
- Д. Врач лоқайдлиги,
- Е. Врач хатоси,

28. Турт ёшли бола бўлимида аниқ тахиссиз 10 кун мобайнида даволанмоқда, сабаби тиббиёт ходими шу утган вақт мобайнида тулик диагностик текширувлардан утказмаган. Бу тиббий ёрдам нуқсонининг келиб чиқиш сабаби ва босқичини кўрсатинг?

- А. Объектив ва диагностик босқичи
- В. Субъектив ва госпитал босқичи
- С. Субъектив ва госпитал олди босқичи
- Д. Объектив ва госпитал босқичи
- Е. Субъектив ва даволаш босқичи

29. Поликлиникада тиббий ходим олти ёшли боланининг кулогини юваман деб, пардасини шикастлади. Бу тиббий ёрдам нуқсонини келиб чиқиш сабаби ва босқичини кўрсатинг?

- А. Объектив ва диагностик босқичи
- В. Субъектив ва госпитал олди босқичи
- С. Объектив ва госпитал босқичи
- Д. Субъектив ва госпитал босқичи
- Е. Субъектив ва даволаш босқичи

30. Туман марказий шифохонасининг педиатрия бўлимида зарур диагностик жихозларнинг йуклиги сабабли 10 ёшли боланинг касаллигини аниқлашнинг имкони булмапти. Бу тиббий ёрдам нуқсонининг келиб чиқиш сабаби ва босқичини кўрсатинг?

- А. Субъектив ва госпитал босқичи

В. Ташкилий ва госпитал босқичи

С. Субъектив ва госпитал олди босқичи

Д. Объектив ва госпитал олди босқичи

Е. Субъектив ва даволаш босқичи

31. Диагностика булимида беморга сийдик пуфагини текшириш максидида вена ичига 30 см³ 70% дейодон эритмаси юборди. Беморда талваса хуружи бошланиб биологик улим қайд қилинди. Сиз бу жараёнга қандай баҳо берасиз?

- А. Қасбий малакасизлиги,
- В. Врач хатоси,
- С. Врач эхтиётсизлиги,
- Д. Бахтсиз ходиса,
- Е. Врач совукконлиги.

32. Олий маълумотли ҳамшира уй шароитида мутахассислик дипломини олмасдан, беморларни даволаш билан шуғулланмоқда, бу холатни қандай баҳолайсиз?

- А. Мансабини суистеъмол қилиш
- В. Савдо қилиш ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш
- С. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш
- Д. Тўғри ҳаракат олиб бормоқда
- Е. Ўз лавозимига лаёқатсиз қараш

33. Терапия булимида тиббий ходим ушбу булимида ётиб даволанмаган Н. исмли фуқарога даволанган деган маълумотнома берди. Ушбу холат қандай боҳоланади?

- А. Хужалик фаолиятида учрайдиган жинойтлари
- В. Оила, ахлоқ ва ёшларга қарши жинойтлари
- С. Мансаб сохтакорлиги
- Д. Хаётга ва соғлиқга хавф солувчи жинойтлари
- Е. Оилада учрайдиган жиниятлар

34. Қандай холларда тиббий ходимларни ўз касбига

совуққонлик билан қараш деб таърифланади?

- А. Қобилиятсизлиги,
- В. Малакасизлиги, ўқувсизлиги,
- С. Бепарволиги, лоқайдлиги,
- Д. Касалликнинг атипик кечуви,
- Е. Қобилиятсизлиги, касалликнинг атипик кечуви

35. Травмотология шифохонасида тиббий ходим беморнинг гипс

1, 2, 3, 4 ракамлари билан белгиланган тестларга куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1, 2, 3, 4.

36. Тиббий ёрдам нуксонлари билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларни курсатинг?

- 1. Беморнинг улими,
- 2. Беморда хаёт учун хавфли ҳолат ривожланиши,
- 3. Бемор умумий меҳнат қобилиятининг куп микдорда тургун йуқолиши,
- 4. Хомиланинг тушиши

37. Тиббий ёрдам нуксонларининг субъектив сабабларига нималар қиради?

- 1. Врачнинг профессионал қобилиятсизлиги,
- 2. Бемор ахволига эътибор бермаслик,
- 3. Малакасизлик,
- 4. Анамнезнинг етарлича таҳлил қилинмаслиги,

38. Тиббий ёрдам нуксонлари моҳияти буйича бўлинади:

- 1. Даволаш,
- 2. Касалга етарли эътибор бермаслик,
- 3. Диагностика,
- 4. Қеракли жихозларнинг етишмаслиги,

39. Тиббий ёрдам нуксонларининг салбий оқибатларига қиради:

- 1. Салбий,
- 2. Улимга олиб келувчи,
- 3. Ижобий,

боғламини ечиш вақтида болдир юмшок туқималарини шикастлади. Ушбу ҳолатни баҳолаб беринг?

- А. Тиббий ходим ноҳуя хати-харакати.
- В. Ятрогения,
- С. Шифокор хатоси,
- Д. Бахтсиз ходиса,
- Е. Тиббий ходим жинояти

4. Улимга олиб келиш мумкин бўлган сабаблар,

40. Беморнинг тиббий ёрдамга кеч муурожаат қилиши тиббий ёрдам нуксонларининг келиб чиқиш сабабига қура қайси турига қиради?

- 1. Субъектив,
- 2. Ташкилий,
- 3. Субъектив ва объектив,
- 4. Объектив,

41. Тиббий ёрдам нуксонларининг госпитал олди босқичига қайси тиббий муассаса қирмайди?

- 1. Амбулатория,
- 2. Поликлиника,
- 3. Травм пункт,
- 4. Шошолинч тиббий ёрдам маркази.

42. Тиббий ёрдам нуксонлари босқичи буйича турларини курсатинг?

- 1. Госпитал олди босқичи,
- 2. КВП босқичи,
- 3. Госпитал босқичи,
- 4. Туман марказий шифохонаси босқичи,

43. Тиббий ёрдам нуксонларини турларини курсатинг?

- 1. Ташкилий,
- 2. Диагностик,
- 3. Даволаш,
- 4. Профилактик

44. Нефрология булимида 10 ёшли бола нотугри даволаниши натижасида соглигининг узок муддатга бузилиши содир булди. Қандай оқибат ривожланди?

1. Профилактик куринишидаги ТЁН билан боғлиқ нохуш салбий оқибат,

2. Диагностик куринишидаги ТЁН билан боғлиқ нохуш салбий оқибат,

3. Ташкилий куринишидаги ТЁН билан боғлиқ нохуш салбий оқибат,

4. Даволаш куринишидаги ТЁН билан боғлиқ нохуш салбий оқибат,

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки қисмдан иборат, икала қисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи қисм жумлалари мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алоқадорлигини аниқланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1- жумла	2- жумла	Боғлам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

45. Диагностик муолажаларни малакасииз бажариш ТЁКН субъектив сабабларига киради, чунки тиббий ходим фаолияти билан боғлиқ ТЁКН субъектив сабаб ҳисобланади.

46. Ятроген патология бемор айби билан ривожланади, чунки бемор билан боғлиқ ТЁКН объектив сабаб ҳисобланади.

47. Туман Марказий Касалхонасида асосий касалликни кеч диагностикалаш госпитал боскич дефектига киради, чунки госпитал боскич касалхона қабул булимидан бошланади.

48. Организмининг анатомо-физиологик хусусиятлари, касалликнинг атипик кечиши ТЁКН объектив сабабларига киради, чунки бемор билан боғлиқ ТЁКН объектив сабаб ҳисобланади.

49. Поликлиникада йул куйилган ТЁКН госпитал олди боскичга киради, чунки КВПда йул куйилган нуқсон ҳам госпитал олди боскичга киради

50. Тиббий фаолиятдаги бахтсиз ходиса ТЁКНга кирмайди, чунки бахтсиз ходиса салбий оқибатга олиб келмайди.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони тушунчаси, моҳиятини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони таснифи, сабабларини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларни кўрсатинг.
- ✓ Нохуш салбий оқибатларнинг ҳуқуқий баҳоланишини айтинг
- ✓ Ташкилий нуқсонларнинг турларини санаб беринг.

- ✓ Тиббий ёрдам нуқсонининг сабабларига нималар киради?
- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза масалалари вазифаларига нималар киради?
 - ✓ Шифокор ҳаракатини, айнан шифокор ҳаракатими ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичларини кўрсатинг?
 - ✓ Далилий шароитларни аниқлаш учун комиссия нималарни намоён қилиши керак?
 - ✓ Патологик жараёнга тааллуқли бўлмаган шифокорнинг ҳаракатларига нималар киради.
 - ✓ ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертизада кимлар қатнашади?
 - ✓ Тиббий куч ва воситаларни нораціонал тақсимланиши тиббий фаолият юритувчи ҳужжатлардаги норматив ҳолатларни била туриб бузиш ТЁНнинг қайси турига киради?
 - ✓ Ҳозирги вақтда ТЁН лари ошиб бормоқда, бу ҳақда сизнинг фикрингиз?
 - ✓ Шифокор ҳаракатини айнан шифокор ҳаракати ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичлари.
 - ✓ Тезкорлик ҳаракатларининг турлари.
 - ✓ ТЁН нинг профилактик нуқсонлари .
 - ✓ ТЁН нинг бошқа сабабларига изоҳ.
 - ✓ ТЁН билан боғлиқ бўлган суд- тиббий экспертиза жараёни қандай масалаларни ҳал қилади?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида «Тиббий ёрдам нуқсони» мавзусида анжуманлар ўтказиш.
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида «Тиббий ёрдам нуқсонининг сабаблари» мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

1 - илова

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз» қондасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқ

1.Саволга жавобни шакллантиринг.

- Нохуш салбий оқибатларга мисоллар келтиринг?
- ТЁКНнинг госпитал олди босқичига кирувчи муассасаларни айтинг.
- ТЁКН билан боғлиқ СТЭ саволларни келтиринг.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Диагностик, даволаш, профилактик, ташкилий нуқсонлар; субъектив, объектив, ташкилий сабаблар, шифокор ҳаракати, шифокор ҳаракатсизлиги.

2-Ўқув топшириқ

1. 6 - мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.
2. Чизмани органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

Чизмани органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
Кластер (1.1)	«Тиббий ёрдам нуқсонлари». «Тиббий ёрдам нуқсонлари сабаблари» «Нохуш салбий оқибатлар». «Тиббий экспертиза турлари».
Б.Б.Б. жадвал (1.2 - намуна) Тоифали жадвал (1.3 – намуна)	- Комиссион экспертиза. - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари. - Диагностик хатолар. -Даволаш хатолари.

Инсерт жадвали (1.4 – намуна)	-Профилактик хатолар.
«Нима учун?» (1.6 - намуна)	- Нима учун ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза ўтказилади? -Нима учун ТЁН ўрганилади? - Нима учун ТЁН содир этилади?
«Балиқ скелети» (1.7 - намуна)	-Даволаш нуқсонларининг мавжудлиги. -Диагностик нуқсонларининг мавжудлиги. -Профилактик нуқсонларининг мавжудлиги.
«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)	- Тиббий аралашувни рад этиш. - Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш. - Ихтисослашган тиббий ёрдам. -ТЁКН олдини олиш.
«Қандай?» (1.10 - намуна)	- Нохуш салбий оқибатларга қандай омиллар сабаб бўлади? - ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза ўтказиш. -ТЁКН олдини олиш
«Нилуфар гули» (1.12 - намуна)	Аввал олинган маълумотларга асосланиб чизма ёки диаграмма (хоҳишингизга биноан) ишлаб чиқинг: - асосий муаммо - кичик муаммо

4- МАВЗУ	<p>Тиббий ходимларнинг қилмишлари (айб-хатолари). соғлиқга етказилган зарар. Тиббий ходимларнинг ножӯя хатти-ҳаракатлари, турлари, врач хатолари турлари келиб чиқиши сабаблари. Тиббий амалиётда бахтсиз ходисалар. Ятроген касалликлар ва шикастлар. Тиббий ходимларнинг фуқаролик-процессуал жавобгарлиги. Соғлиқга етказилган зарар, уни аниқлаш, ундириш тартиби ва воситалари.</p>
---------------------	---

Ўқитишнинг технологияси

Вақти 5 - 6 соат	Талабалар сони: 8 - 9 нафар
Уқув машғулотининг шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Амалий машғулотнинг тузилиши	<ul style="list-style-type: none"> -Тиббий ходимнинг ножӯя хатти- ҳаракатлари; -тиббий ходимнинг ножӯя хатти-ҳаракатларининг турлари; -врач хатоси; -бахтсиз ҳодиса; -ятрогения; -фуқаролик айб хатолари; -маъмурий айб хатолар; -интизомий айб хатолар; - тиббий ходимнинг ножӯя хатти- ҳаракатларини жазолаш тартиби.
Уқув машғулотининг мақсади: Тиббий ходимнинг айб хатолари, уларнинг турлари, сабаблари, босқичлари,оқибатлари ҳамда жазолаш турлари билан	
Педагогик вазифалар: - Тиббий фаолиятдаги қилмишлар тушунчасига таъриф беради, -қилмишларнинг турлари, сабабларини кўрсатади, - врач хатоси, бахтсиз ҳодиса, ятроген патология ва уларнинг йўл қўйилиш босқичларига тушунча беради.	Уқув фаолиятининг натижалари: Талаба: -Тиббий ходимнинг ножӯя хатти-ҳаракатлари турларини ўрганади; - фуқаролик айб хатоларини ўзлаштиради; - маъмурий айб хатолар турларини ўзлаштиради; - интизомий айб хатолар ва жазолаш тартибини ўрганади; -бахтсиз ҳодисалар ва уларнинг сабабларини ўрганади; -врач хатолари сабаблари баҳолаш мезонларини
Уқитиш услуби ва техникаси	Блиц-сўров, биргалликда ўқиймиз, "Айб -хато" сўзига кластер баҳо мундара
Уқитиш воситалари	Маъруза матни, уқув қўлланма, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, СТЭ
Уқитиш шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.
Уқитиш шароитлари	Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари, СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).

Амалий машғулотнинг технологик картаси

Фаолият мазмуни		
Босқичлар ва вақти	Ўқитувчи	Талаба
<p>1-босқич. Кириш (15 мин)</p>	<p>1.Мавзу: Тиббий ходимларнинг қилмишлари. Соғлиқга etkazилган зарар. Мақсад:Тиббий ходимнинг айб хатолари, уларнинг турлари, сабаблари, босқичлари,оқибатлари, ҳамда жазолаш турлари, уларнинг олдини олишни ўрганиш. Режа: -Тиббий ходимлар касбий ҳуқуқбузарликлари, турлари билан таништириш; -интизомий, фуқаролик, маъмурий қилмишлар, уларнинг сабабларини ўргатиш; -бахтсиз ходиса, сабаблари, аниқлаш мезонларини ўргатиш; -врач хатоси ва ятроген паталогиялар тушунчалари билан танишиш; -тиббий ходимлар ҳуқуқбузарликларини олдини олиш масалалари ҳақида тушунча бериш; -тиббий ходимнинг ножўя хатти- ҳаракатларини жазолаш тартибини ўрганиш. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерлардан фойдаланиб) ўтишни маълум қилади (жадвал1). 1.2.Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари»</p>	<p>1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб , органайзерларни мустақил тузади, ўзаро таққослайди, тўлдиради, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ижодий ёндашади</p>

<p>2-босқич Асосий қисм (150 мин)</p>	<p>2.1. Талабаларни 2-3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради: (саволларга жавоб бериш - топшириқ, организаер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнгида кутилаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): -Тиббий ходимлар касбий ҳуқуқбузарликлари, турларини; -интизомий, фуқаролик, маъмурий қилмишлар, уларнинг сабабларини; -бахтсиз ҳодиса, сабаблари, аниқлаш мезонларини; -врач хатоси ва ятроген патологиялар тушунчаларини; -тиббий ходимлар ҳуқуқбузарликларини олдини олиш масалаларини. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-</p>	<p>2.1. Уқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2.Саволлар беради. 2.3.Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва</p>
<p>3-босқич Яқуний қисм (15 мин)</p>	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида «Тиббий ходимларнинг</p>	<p>3.1. Эшитадилар</p>

Касбий ҳуқуқбузарлик – бу тиббий ходимнинг ўз касбий фаолияти билан боғлиқ вазифалари, бурчлари, мажбуриятларини белгиланган тартибга, қоидага, буйруққа, йўриқномага ва қонунга зид ҳолда қасддан (ўз манфаатини кўзлаган ҳолда) ёка бепарволик туфайли бажармаслик демакдир.

Касбий ҳуқуқбузарликлар ҳуқуқий нуқтаи назардан 2 гуруҳга бўлинади:

1. Қилмиш (айб-хато).
2. Жиноят.

Қилмиш – бу жамият учун хавфли бўлмаган белгиланган тартибга хилоф, ноўрин хатти-ҳаракат бўлиб, бу ҳолат юзасидан қонунда жиноий жавобгарлик белгиланмаган. Бироқ ҳар қандай қилмишга маъмурий, интизомий, ахлоқий жазо қўлланилади. Шу сабабларга кўра қилмишлар 3 гуруҳга бўлинади:

а) фуқаролик айб хатолар. Даволаш муассасаси мулкига зиён етказиш (медикаментларнинг тўғри сақлай олмаслик), шунингдек, беморни нотўғри даволаш оқибатида зиён етказиш;

б) маъмурий айб хатолар. Даволаш муассасаси бошқарув тартибининг бузилиши. Масалан, бемор госпитализацияси, техника хавфсизлиги, ёнғинга қарши, санитар-эпидемиологияга қарши қоидаларни бузиш;

в) интизомий айб хатолар. Соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида ўрнатилган хулқ-атвор меъёрлари, яъни меҳнат, хизмат, ишлаб чиқариш

интизомининг бузилиши тушунилади. Интизомий айб хатоларга қуйидагилар киради:

- ишга келмаслик, ишга кеч қолиш, бош шифокор, унинг ўринбосари ва бўлим бошлиғи топшириқларини бажармаслик ва ҳоказолар.

Айб хато бир вақтда ҳуқуқ - тартибнинг бир неча томонлама кўринишига эга бўлиши мумкин, (ҳуқуқий-фуқаролик ва маъмурий, интизомий ва бошқ.) Масалан, тиббиёт ходими ички интизом қоидаларини бузган ҳолатда даволаш муассасасига зарар етказди, унинг ҳаракати бир вақтнинг ўзида маъмурий ва фуқаролик айб хатоси деб ҳисобланади.

Айб хатонинг ҳар бир турида жавобгарлик белгиланган.

Тиббий ходимларнинг фуқаролик жавобгарлиги уларга нисбатан жазолар ёки жазо қўллашдан иборат. Масалан, мол-мулкка зарар етказилганда ўрнини қоплаш, дори-дармонлар кўп миқдорда ишлатилганда, нотўғри даволаниш оқибатида бемор меҳнат қобилиятини йўқотганда, нафақат суд орқали (фуқаролик арзи), балки жамоат тартиби орқали олиниши мумкин.

Тиббиёт ходимларининг моддий жавобгарлиги фақат тиббиёт ходимлари томонидан тиббий муассаса ёки беморга етказилганда тўлиқ бўлиши мумкин. Агар ходим билан тўлиқ моддий жавобгарлик бўйича шартнома тузилган бўлса, ёки чекланган бўлса (яъни олдиндан ўрнатилган тартиб бўйича зарарни қоплаш қоидалари бўйича); ходимлар ўз ихтиёрий равишда зарарни қоплашдан бош тортсалар у қонунга асосан ундирилади. Етказилган зарар ўлчами ишчининг ўртача ойлик иш ҳақи ҳисобидан 1/3 қисмдан зиёд бўлмаса, у суд орқали ундирилади.

Тиббиёт ходимларига нисбатан маъмурий жавобгарлик қуйидаги кўринишда бўлади: жарима, конфискация (асбоб ускуналарни, препаратларни ўрнини қоплаш), эгаллаб турган лавозимидан вақтинчалик четлатиш ва бошқалар. Маъмурий жавобгарлик асосан ҳокимият қошида ташкил этилган маъмурий комиссиялар орқали ҳамда маълум бир мансабдор шахслар (милиция ходимлари, касаба уюшмаси ходимлари) орқали амалга оширилади.

Интизомий жавобгарликлар асосан ходим фаолият кўрсатган тиббий муассаса маъмурияти томонидан ёки бўйсунуш тартиби орқали юқори ташкилот

томонидан интизомий жазолар (огохлантириш, хайфсан, бошқа лавозимга ўтказиш, ишдан четлатиш ва бошқалар) орқали амалга оширилади.

Айб хато аниқлангандан сўнг интизомий жазо белгиланади ва у айб хато содир этилгандан сўнг 6 ой ичида қўлланилиши мумкин.

Тиббий ходимларнинг фаолиятида кўпинча интизомий ва фуқаролик айб хатолар кузатилади.

Тиббий амалиётда врач хатолари ва бахтсиз ходисаларнинг тиббий-ҳуқуқий тамойиллари

Врачларнинг хатоси – бу врачнинг ҳаракати ва муҳокамасида сидқидилдан янглишишидир. Баъзан, врач маълум бир конкрет ҳолатда ўзининг ҳақлигига ишонган ҳолда, виждони нимани кўрсатса, шунга қараб сидқидилдан ҳаракат қилади ва шунга қарамасдан хатоликка йўл қўяди.

Бунинг объектив ва субъектив сабаблари бор.

1. Врачлар хатосининг объектив сабабларига қуйидагилар киради: -тиббийётнинг шу соҳаси бўйича касалликнинг этиологияси, патогенези ва клиник белгилари тўлалигича маълум бўлмаслиги, ташхис қўйишнинг объектив қийинлиги, касалликнинг ноаниқ ўтиши, бир беморда бир нечта касалликлар бўлиши, беморнинг оғир хушсиз ҳолда бўлиши ёки текшириш учун вақт етишмаслиги ва керакли диагностик аппаратларнинг бўлмаслиги.

2. Врачлар хатосининг субъектив сабаблари: врачнинг тайёргарлиги ва амалий тажрибасининг етишмаслиги туфайли анамнезтик маълумотларни, клиник кузатиш натижаларини, лаборатория ва инструментал текширув усулларини яхши баҳолай олмаслиги ёки ўзининг билимини ва имкониятларини ортиқча баҳолаш ва бошқалар киради.

Врачлик хатосига йўл қўйлишида врачнинг ҳаракатида ҳеч бир жиноят белгилари кузатилмайди. Бунда врачнинг фаолиятида қонун билан ҳимояланувчи шахснинг соғлиги ва ҳаётига хавф солувчи ҳеч бир жиноят изи йўқ. Шунинг учун врач ўзининг хатоси учун жиноий жавобгарликка эмас, балки маъмурий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Врачларнинг хатосини қуйидаги турларини фарқлаш мумкин:

- *диагностик хатолар;*

- *техник хатолар;*
- *даволаш усуллари ташкил ва даволашдаги хатолар;*
- *тиббий ёрдамни ташкил қилишдаги хатолар,;*
- *тиббийёт ҳужжатларини тулғазишдаги хатолар;*
- *тиббийёт ходимларининг ахлоқий хатолари (деонтологик ҳолатлар).*

Тиббий фаолиятда врач хатоларидан қочиб бўлмайди. Врачга боғлиқ бўлмаган нафақат субъектив, шу билан бирга объектив хатолар ҳам учраб туради. Шунга қарамай, ҳар бир врач хатоси албатта таҳлил қилиниши ва ўрганилиши лозимки, у бошқа хатолар манбаига айланиб қолмаслиги керак.

Амалиёт шуни кўрсатадики, врачлар ва ўрта тиббийёт ходимларига нисбатан шикоятлар сезиларли фоизни ташкил қилиб, булар тиббий ходимларнинг беморларга ва уларнинг яқинларига нисбатан ноўринли ёндашиши, деонтологик қоида ва нормаларни бузишда намоён бўлади.

Диагностик хатолар. Клиник диагноз – бирмунча мурракаб кўп компонентли текширув бўлиб, бир томондан касалликнинг этиологияси, патогенези, клиник ва патоморфологик белгиларнинг юзага чиқиши, бошқа томондан эса маълум касалликнинг индивидуал хусусияти ва кечишига боғлиқ бўлади. Кўпчилик касалликлар жараёни ўзини яширин даври билан узоқ ва амалий жиҳатдан симптомсиз кечиши ҳолатида бўлиши мумкин. Бу ёмон сифатли ўсмалар (ёшлик даврларда), сурункали захарланиш, ўлик ҳомиладорлик ва бошқаларга тааллуқли. Кўпинча диагнозда қийинчиликлар юзага келиши айрим касалликларнинг яширин ва тез кечиши билан боғлиқ бўлади.

Юқорида айтиб ўтилгандек, касалликларни атипик кечиши, бир инсонда икки ёки бир қанча касалликларни комбинациялашган кўринишида кечиши ва беморнинг қисқа вақтда оғир хушсиз ҳолати ташхис қўйиш қийинчилигини туғдиради.

Алкоголдан мастлик ҳолати диагностикасини бир қанча қийинлаштириб, кўпинча касаллик ва травмалар симптомларини ниқоблайди ёки ўзгартиради.

Диагностик хатоларга оид мисоллар:

1. 13 ёшли бола қорнида оғрик, кўнгил айниши, кўп қусиш, суюқ сувсимон нажас кузатилиб 2- кун ахлат массасида шиллиқ пайдо бўлди. Тана ҳарорати

38°C га кўтарилди. Бола ва унинг ота-онаси касалликни овқатланиш билан боғлаб, болаларни даволаш бўлимига қоринда тарқалган оғриққа шикоят қилиб келди. Объектив кўриқда қорин бир қанча таранглашган ва барча соҳалари оғриқли эканлиги аниқланади. Қорин пардада таъсирланиш белгилари йўқ. Дефекациядан сўнг қорин юмшади, оғриқ кўтарилувчи ва тушувчи ичак қисмлари бўйлаб кузатилади. Қонда лейкоцитоз (16 500 лейкоцитлар ҳисобига) СОЭ 15 мм/с «ўткир гастроэнтерит» диагнози қўйилиб, консерватив даво тавсия қилинди. Даво муолажаларидан кейин ҳам бола аҳволи яхшиланмади. Стационар даволанишнинг 3-куни уни жарроҳ кўриб, хирургик касалликни аниқлади ва жарроҳлик бўлимига ўтказишни тавсия қилди. Боланинг умумий аҳволи оғирлашиб, перитонит белгилари юзага келгандан сўнг лапоратомия қилинди. Қорин бўшлиғида суюқ йиринг топилди. Перитонит манбаи кичик чаноқ бўшлиғида кўричак ва сигмасимон ичаклар оралиғида жойлашган гангриноз - ўзгаришли чувалчангсимон ўсимта эканлиги аниқланди. Болани қутқаришнинг имкони бўлмади. У тарқалган перитонит туфайли ривожланган умумий организм интоксикациясидан вафот этди. Суд-тиббий экспертлар комиссияси хулосасига кўра ўлим сабаби кечикган диагностика, ўткир аппендицит атипик кечиши, ўсимтани кичик чаноқ бўшлиғида ғайриодатий жойлашуви деб белгиланди.

2-мисол. Бемор 56 ёшда. Тарқалган атроф тўқима билан инфильтрацияланган флегмонозли аппендецит кўр ичакнинг хавфли ўсмаси билан адаштирилган. Бемор текширувдан ўтказилганда унда қайта-қайта қусиш, озиб кетиш аппендицитга хос симптомларининг йўқлиги, аниқ билинадиган ўнг ёнбош соҳада ўсмасимон ҳосила, пайпасланганда ичак тутилиши каби белгилари бўлган. Бемор икки марта операция қилинди. Биринчи операция полиатив бўлиб – илиостома қўйилди, иккинчисида радикал йўғон ичак «ўсма» соҳаси резекция қилинди. Тўғри диагноз бемордан биопсия олингандан сўнг қўйилди. Кейинчалик мурдани очиш жараёнида шу нарса аниқландики, бемор иккинчи травматик операциядан кейин ривожланган тарқалган йирингли перитонит натижасида вафот этган.

Бу ҳолатда тиббий ходим томонидан даво усулини танлаш ва олиб бориш билан боғлиқ хатоликларга йўл қўйилган. Бу хилдаги хатоликлар диагностик турдаги хатоликларга нисбатан бир неча марта кам учрайди.

Даволаш услубини танлаш ва ўтказишдаги хатолар. Диагностик хатоларга нисбатан кам учрайди. Бир қатор ҳолатларда нотўғри ёки кечиктирилиб ўтказилган диагностика натижасида ривожланиши кузатилади. Лекин тўғри ва ўз вақтида ўтказилган диагностика ҳолатларида ҳам даволаш хатолари кузатилади (масалан, даволаш услубини нотўғри танлаш, ўз вақтида даволашни бошламаслик, жарроҳлик аралашув ҳажми ва услубини нотўғри танлаш). Баъзида ўз вақтида ўтказилган даволаш услубини танлаган вақтида ҳам унинг техникасида ҳам хатолар бўлиши мумкин. Бу асосан жарроҳлик операцияларига тааллуқлидир.

Даволашни ўтказишда ва уни тавсия этишда йўл қўйилган хатоларга оид мисоллар:

1. 63 ёшли эркак киши макрогематурия давридаги 8 соат давом этган ўткир сийдикнинг тутилишидан урологик стационарга мурожаат қилиб келган. Текширув вақтида унинг артериал босими 130\180 мм.сим.уст. га тенг, яъни қонқарсиз бўлган. Сийдик пуфагининг орқа девори соҳасидан шошилиш цистоскопия ўтказилганда 3x4 см ўлчамдаги қайталовчи ўсма аниқланган. Бир ҳафтадан кейинги цистограммада ҳам сийдик пуфагининг тўлалиги ва 1,0x1,0см ўлчамдаги ўсма аниқланади. Шу маълумотларга асосан қон кетиш билан асоратланган, сийдик пуфаги орқа деворининг раки диагнози қўйилади. Лекин операция вақтида ўсма аниқланмайди. Натижада беморнинг ўлимига олиб келувчи тарқалган инфекцияли пиелонефрит асорати ривожланади.

Нотўғри даволаш ўтказилганлиги сабабли қариндошларининг шикоятларига асосан суд-тиббий экспертиза ўтказилди. Эксперт комиссиясининг хулосасида хато қўйилган “сийдик пуфагининг раки» диагнози беморнинг тўлиқ текширилмаганлиги билан боғлиқлиги кўрсатилган. Сийдик пуфагининг касаллиги диагностикасида натижалари бир-бирига тўлиқ мос келмайдиган, бир вақтнинг ўзида ўтказилган цитоскопия ва цистография етарли эмас деб ҳисобланади. Балки сийдик пуфагининг шиллиқ пардасига ёпишган қон

лаҳталарини ўсма деб ўйлашган. Хато қўйилган диагноз натижасида беморга муҳтож бўлмаган жарроҳлик даво услуби қўлланилган.

2. 24 ёшли аёлда тиббий аборт вақтида йирингланувчи периметрийнинг гематомаси билан асоратланувчи, бачадон деворининг тешилиши кузатилган. Шу билан бирга қин ости ампутацияси ва қорин бўшлиғини дренажлаш-операцияси ўтказилган. Бемор 1,5 ойдан кейин ривожланган сепсис натижасида вафот этган.

Эксперт комиссиясининг таҳлилига кўра бу ҳолатдаги аёлга ўтказилган операция тўлиқ ҳажмда бўлмаганлиги ва йиринглаган гематомали периметрий мавжудлигини инобатга олиб, яхшироқ радикал жарроҳлик аралашувни, яъни нафақат қорин бўшлиғининг, балки периметрийни ҳам дренажлаш билан ўтказиладиган бачадоннинг экстерпация операцияси талаб қилинган. Бу эса ўз навбатида йиринглаган периметрийдан йирингнинг чиқиб кетишига имкон берарди.

3. Жарроҳлик клиникасига 28 ёшли М. исмли фуқаро чап қўлтиқ ости соҳасида санчилган-кесилган жароҳат билан жуда оғир аҳволда олиб келинган. Артериал босим аниқланмаган, кўз қорачиқларининг ёруғликка таъсир реакцияси йўқ. Реанимацион чора тадбирлардан сўнг доимий давом этувчи қон қўйиш муолажаси остида операция ўтказилган. Елка нервининг шикастланиши, қўлтиқ ости артериясининг тўлиқ кесиб ўтилганлиги аниқланиб, нерв ва қон томирларга чок қўйилган. Операциядан сўнг жабрланувчининг аҳволи яхшиланмайди: актив реанимацион чора-тадбирларга қарамасдан, 9 соатдан кейин ўлим содир бўлади. Мурданинг суд-тиббий текширувида аниқландики, операция вақтида шифокор-жарроҳлар томонидан техник хатоликка йўл қўйилган, яъни кесилган қўлтиқ ости артериясининг периферик учини зарарланган елка венасининг марказий учи билан бирга тикиб қўйилган. Артериянинг марказий учи ва венанинг периферик учи тикилмаган ҳолатда қолган. Бу ҳолатда кўриниб турибдики, яранинг оператив муолажаси вақтида қўйилган диагноз нотўлиқ бўлган, артериянинг кесилиши аниқланиб, венанинг кесилиши эса аниқланмаган. Аниқ қўйилмаган диагноз натижасида оғир оқибатларга олиб келувчи шифокорнинг техник хатоси кузатилган.

Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришдаги хатоликлар. Бу хатолар, тиббий ёрдамни нотўғри ёки етарлича бўлмаган ташкиллаштириш билан боғлиқдир. Бу хатоликларнинг сабаблари, гоҳида Соғлиқни сақлашнинг алоҳида бошқарув звеноларида юқори профессионал даражанинг етишмаслиги, гоҳида эса қандайдир махсус даволаш – профилактик муассасасининг ишида салбий шароитнинг ҳосил бўлиши билан тушунтирилади. Агар тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда хатоликлар вужудга келса ва беморлар жабрланса, унда даволаш профилактика муассасаларининг шифокорлари ўз бурч-вазифасини виждонан бажармаган бўлади, чунки бу каби хатоликлар асосан ўша даволаш-профилактик муассасанинг бошлиқлари томонидан йўл қўйилган ҳисобланади. Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда йўл қўйиладиган хатоларнинг келиб чиқишига бир қанча шароитларни айтиб ўтса бўлади. Одатда театр кийим иладиган жиҳозлардан бошланса, даволаш муассасасининг иши қабул бўлимидан бошланади. Бу хатоларда эса, асосан, ургент ҳолатларда, шошилиш ҳаракатларни талаб қилувчи касалликларда, травма ва заҳарланишларда тиббий ёрдам кўрсатиш ўз вақтида бажарилиши керак. Шунинг учун қабул бўлими жуда чуқур ўйланиб ва жиддий ташкиллаштирилган хатоликлардан ҳоли бўлиши керак, яъни ходимлар беморларга нисбатан лоқайдлик, эътиборсизлик каби ҳолатларга йўл қўймасликлари керак.

Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришдаги хатоликларга оид мисоллар:

1. 66 ёшли аёл қўзиқоринли консерва истеъмол қилгандан сўнг қорин соҳасида ўткир оғриқ бошланиб, дармонсизлик, қусиш сўнгра чап чов соҳасида оғриқ билан ўзи мустақил ҳолатда ТМШга юқоридаги шикоятлар билан мурожаат қилиб борган. Навбатчи фельдшер беморни текширмасдан туриб, уни поликлиникага мурожаат қилишини айтади ва бемор поликлиникага борганда иш вақти тугаган бўлади. Бемор яна қайтадан қабул бўлимига келиб, шифокор чақиришини сўрайди. Лекин фельдшер унга ҳозир навбатчи шифокор оғир аҳволдаги бемор билан бандлигини, тезда бўшамаслигини, шу сабабли, эрталаб поликлиникага мурожаат қилишни тавсия қилиб, жавоб бериб юборади. Бемор уйига кетади, эрталаб эса уни қисилган сон чурраси ва бошланувчи перитонит билан тез ёрдам машинасида шу қабул бўлимига олиб келишади. Шошилиш

тартибда операция ўтказилади, лекин беморнинг ҳаётини сақлаб қололмайди, у тарқалган йирингли перитонит сабабли вафот этади.

2. 29 ёшли П. исмли фуқаро ТМШнинг қабул бўлимига кўкрак қафасига етказилган ўқли шикастланиш билан 45 – минут ўтгандан сўнг мурожаат қилиб келган. Тез ёрдам шифокори стационарга етказилган жабрланувчидаги ўқли яра плеврал бўшлиққа тешиб кирганлиги, сезиларли гемоторакс, тарқалган тери ости эмфиземаси каби ҳолатлар мавжудлигини айтиб ўтади. Лекин беморнинг умумий аҳволи ўртача оғирликда бўлганлиги сабабли навбатчи хирург бу беморга шошилиш равишида ёрдам кўрсатмайди, чунки ўша вақтда операцион бўлим банд бўлиб орадан 4 соат вақт ўтгандан сўнг ёрдам кўрсатган. Бу ўтган вақт орасида бемор қабул бўлимида бўлган, унинг умумий аҳволи прогрессив равишда ёмонлашиб борган ва шифокор келгандан сўнг бу беморга зудлик билан реанимацион чора - тадбирларни талаб қилинишини англайди. Операциядан 1,5 соат ўтгач бемор вафот этади.

Тиббий амалиётда бахтсиз ҳодисалар

Айрим ҳолларда ўз вақтида тўғри ташхис қўйилганда ва зарурий даволанишдан утказилганда ҳам тиббий ёрдамнинг оқибатида ноҳуш ҳолат кайд этилиши мумкин. Бундай ҳолат одатда тиббиёт амалиёти бахтсиз ходисаси деб эътироф этилади.

Шу нуқтаи назардан тиббиёт амалиёти бахтсиз ходисалар деганда, диагностик, даволаш ва профилактик ишларнинг талаб даражасида бажарилишига қарамадан кузатилган ноҳуш салбий оқибатни врач олдиндан била олмаслиги ёки кура олмаслик тушунилади.

Тиббиёт амалиётида бахтсиз ҳодисаларнинг типик турига беморда доривор моддаларга нисбатан реакция ёки металлостеопороз муолажасида ёғ эмболиясини ривожланиши, шунингдек, операция вақтида юракни рефлектор тўхташи каби ҳолатларни киритиш мумкин.

Ятrogen патологиялар - ятrogenия.

Ятrogenия-врачнинг (тиббий ходимнинг) зарур муолажани бажаришда, шунингдек, бемор ёки унинг яқин қариндошлари билан бўлган мулоқотда бемор танаси ва руҳиятига зиён етказиш мазмунини англатади. Ятrogenия шикаст ва

касаллик кўринишида бўлади. Кўпинча диагностика ва даволаш ишлари билан боғлиқ муолажалар ятроген шикастларга сабаб бўлади. Бу ҳолат беморга эҳтиётсизлик оқибатида енгил, ўрта ва оғир даражада шикаст етказиш деб баҳоланади (Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси 104, 105, 109-моддалар).

Мисол: Сурункали алкоголизмнинг эписиндром тури билан касалланган бемор эпихуружлардан кейин тез ёрдам бригадасини чақирган. Врач ҳузурда беморда овқат массаларининг аспирацияси билан кечадиган қусиш кузатилади. Шифокор трахея интубациясини ўтказишга уринади, натижада юқори жағ тишлари синиб бронхга тушади ва бронх шиллиқ пардасини шикастлайди.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, ятрогенияни ҳамма вақт ҳам тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсон ва салбий оқибат деб қабул қилмаслик керак.

Масалан, ёмон сифатли ўсмаларнинг радикал даволаш чора-тадбирларида зарарланган органлар функциясининг бузилишига олиб келувчи травматик оператив аралашувлар қўлланилади. Шунингдек, нурли ва химиотерапиялар ҳам жиддий ножўя таъсирларга олиб келиши мумкин.

Фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарни қоплаш ФССТ қонуни (46 модда).

Фуқароларнинг Соғлигига зарар етказилган ҳолларда айбдорлар жабрланганлар кўрган зарар ўрнини қонун ҳужжатларида белгиланган ҳажм ва тартибда қоплашлари шарт.

Ғайриқонуний хатти-ҳаракатлардан жабр кўрган фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишга сарфланган маблағлар уларнинг соғлигига етказилган зарар учун жавобгар бўлган жисмоний ва юридик шахслардан ундирилади.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз касб-кор вазифаларини малакали бажармаганликлари оқибатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлигига зарар етган ҳолларда етказилган зарар ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Зарарнинг ўрнини қоплаш тиббиёт ва фармацевтика ходимларини қонунга мувофиқ интизомий, маъмурий ёки жиноий жавобгарликдан озод этмайди.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Графикли органайзерлар тузиш.

ТЕСТ НАЗОРАТИ САВОЛАРИ

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1. Тиббий ходим фаолиятидаги килмишларнинг асосий турларини курсатинг?

А. Ятрогения, врач хатоси, бахтсиз ходиса,

В. Жинойтлар, килмишлар, ятрогения,

С. Жинойтлар, бахтсиз ходиса, ятрогения,

Д. Врач хатоси, бахтсиз ходиса, килмиш,

Е. Врач хатоси, конунбузарлик, ножуя хатти-харакат,

2. Тиббий амалиётда ноқонуний хатти-харакатлар, жамият учун хавфли булмаган ва жиной жавобгарлик тугрисидаги конунда курсатилмаган нима деб аталади?

А. тиббий ёрдам нуксонлари,

В. тиббий биоэтиканинг бузилиши,

С. врачлик сирини ошкор этилиши,

Д. ножуя хатти харакат (килмиш),

Е. тугри жавоб йук.

3. Тиббий ходимлар фаолиятидаги килмишларига (айб-хатолар) кандай жазо турлари кулланилади?

А. Фукаролик, маъмурий, интизомий,

В. Интизомий, жиной, маъмурий,

С. Интизомий, фукаролик, касд,

Д. Маъмурий, жиной, фукаролик,

Е. Фукаролик, ижтимоий, маънавий.

4. Врач ёки тиббиёт ходими Т.Ё.Н. содир килиб нохуш салбий оқибатларга олиб келса, уни ятрогения ёки тиббий бахтсиз ходиса деб ким бахолай олади?

А. Даволовчи врач,

В. Бош шифокор,

С. Булим мудир,

Д. Суд, прокурор,

Е. Навбатчи врач

5. Кандай холларда врач хатоси дейлади?

А. Врач эндигина институтни битирган, тажрибасиз булса,

В. Касаллик атипик кечса, бемор кеч мурожаат килса,

С. Шикоятлар уз вақтида йигилмаса, касаллик атипик кечса, тажрибасиз булса,

Д. Касаллик атипик кечса, шифохонада даволаш диагностик асбоб-ускуналар, жихозлар булмаса,

Е. Анамнез уз вақтида йигилмаса, бемор кеч мурожаат килса,

6. Врач хатосини объектив сабабини курсатинг?

А. Врачнинг лоқайдлиги,

В. Врачнинг тажрибасизлиги,

С. Касални шифохонага кеч мурожаат килиши,

Д. Врачнинг бепарволиги,

Е. Врачнинг укувсизлиги.

7. Куйидагилардан кайси бири врач хатосини субъектив сабаби булиб хисобланади?

А. Шифохонада даволаш учун жихозлар йуклиги,

В. Шифохонада диагностик текширувлар учун жихозлар йуклиги,

С. Врачнинг тажрибасизлиги,

Д. Мазкур касалликнинг атипик кечуви,

Е. Барчаси тугри.

8. Диагностик жараёнда сидкидилдан англашмовчилик кандай эътироф этилади?

А. Ятроген шикаст,

В. Тиббий бахтсиз ходиса,

С. Врач хатоси,

Д. Касб бузарлик,

Е. Килмиш (айб-хато).

9. Ятрогения бу нима?

А. Организм функциясининг бузилишига, фаолиятининг чекланишига, ногиронлигига ва улимга олиб келувчи диагностик, даволаш ёки профилактик муолажа тадбирларнинг исталмаган нохуш, хамда кутилмаган окибатидир,

В. Организм функциясининг бузилиши билан боглик нохуш ходисадир, бу ерда врачнинг айби йук,

С. Организм функциясининг кескин бузилишига олиб келувчи Суз ва жумлалар натижасида келиб чиқади,

Д. Организм функциясининг врачга боглик булмаган холда ёки тиббий муассасага боглик булмаган узгариши,

Е. Касддан ёки эхтиётсизлигидан организмга етказилган урта, огир, енгил тан жарохатидир.

10. Ятрогениянинг турларини курсатинг?

А. Профилактик, информацион, , диагностик, даволаш,

В. Этика, реабилитацион, даволаш, диагностик, информацион,

С. Эстетик, диагностик, реабилитацион, даволаш, даволанмаслик,

Д. Профилактик, этик, эстетик, деонтологик, информацион,

Е. Деонтологик, эстетик, этик, ахлокий, хулкий.

11. Беморнинг эзофагогастроуденоскопия текширувида ошкозон ярасидан кон кетишига сабаб булинди. Бу холат кандай эътироф этилиши мумкин?

А. Тиббиёт амалиётидан бахтсиз ходиса сифатида,

В. Ятроген шикаст сифатида,

С. Врач хатоси сифатида,

Д. Врач хукукбузарлиги сифатида,

Е. Касббузарлик йук сифатида.

12. 3 ёшли беморнинг нафас йулига ёт жисм тушган, врач уз вақтида ёрдам курсатиб ёт жисмдан халос килган, лекин бола кон аспирацияси асорати билан реанимация булимига тушиб узок даволанган. Бу холат кандай эътироф этилади?

А. Ятроген шикаст,

В. Бахтсиз ходиса,

С. Врач хатоси,

Д. Врач шикасти,

Е. Жиноят.

13. 10 ёшли угил бола рентгенологик текширувда ошкозонга барий сульфат ичирилганда, болани бирдан кунгли айниб реакция берди. Болага зудлик билан даво чоралари курилсада, боланинг хаётини саклаб коллмади. Бу холат кандай эътироф этилиши мумкин?

А. Ятроген шикаст сифатида,

В. Тиббий амалиётдаги бахтсиз ходиса сифатида,

С. Врач хатоси сифатида,

Д. Врач хукукбузарлиги сифатида,

Е. Касббузарлиги йук сифатида.

14. Беморга физиотерапия муолажасиниутказиш вақтида ахvoli огирлашиб, нафас олиши кийинлашди ва улим кузатилди. Ушбу холатни бахоланг.

А. Диагностик,

- В. Даволаш,
- С. Ташкилий,
- Д. Профилактик,
- Е. Реабилитацион,

15. Тиббий бахтсиз ходисалар мисоллар айтинг?

- А. Эндоген шок, стресс, кома,
- В. Анафилактик шок, эмоционал шок, идиосинкразия,
- С. Кома, беморнинг тусатдан улими, килмиш,
- Д. Агония, анафилактик шок, эмоционал шок,
- Е. Коллапс, шок, обморок.

16. Тиббий амалиётда бахтсиз ходисаларга кайси холатлар киреди?

- А. Эндоген шок, стресс, кома,
- В. Анафилактик шок, эмоционал шок, идиосинкразия,
- С. Кома, беморнинг тусатдан улими, килмиш,
- Д. Агония, анафилактик шок, эмоционал шок,
- Е. Коллапс, шок, хушдан кетиш.

17. Санитария қонунчилигини яъни эпидемияга қарши кураш чораларини, қоидаларини тиббий ходим бузса қандай чора курилади?

- А. Интизомий жазо,
- В. Маъмурий жазо,
- С. Жиноий жазо,
- Д. Фуқаролик жазоси,
- Е. Интизомий, фуқаролик жазо,

18. Маъмурий жавобгарликга қайси киреди?

- А. Жарима олиш ва вақтинчалик ишдан четлаштириш
- В. Каттик хайфсан эълон қилиш, огохлантириш
- С. Куйи лавозимга утказиш
- Д. Ишдан бушатиш
- Е. Хайфсан эълон қилиш

19. Қасбий ҳуқуқбузарликда қандай жазо қулланилади?

- А. Интизомий, фуқаролик

- В. Оммавий
- С. Маъмурий
- Д. Ижтимоий, маъмурий
- Е. Фуқаролик, ижтимоий

20. Травмотология шифохонасида тиббий ходим беморнинг гипс боғламини ечиш вақтида болдир юмшок туқималарини шикастлади. Ушбу холатни баҳолаб беринг?

- А. Тиббий ходим ноҳуя хати-харакати.
- В. Ятрогения,
- С. Шифокор хатоси,
- Д. Бахтсиз ходиса,
- Е. Тиббий ходим жинояти,

21. Фуқаролик айб хатолари таърифини кўрсатинг.

- А. Даволаш муассасани бошқариш тартибини бузиш,
- В. Бемордан пора олиш,
- С. Ишга кечикиш,
- Д. Даволаш муассасаси мулкига зиён етказиш, шунингдек беморни нотўғри даволаш оқибатида зиён етказиш,
- Е. Бош врачнинг буйруқларини бажармаслик.

22. Фуқаролик айб хатоларни курсатинг.

- А. Даволаш муассасасининг бошқарув тартибини бузилиши,
- В. Ишга кеч қолиш,
- С. Меҳнат интизомини бузиш,
- Д. Медикаментларнинг тўғри сақлай олмаслик,
- Е. Бош шифокор топшириқларини бажармаслик.

23. Маъмурий ҳуқуқбузарликни курсатинг?

- А. Дори воситаларини бетартиб сақлаш ва ишлатиш,
- В. Даволаш профилактик муассасаси мол-мулкини бузиш,
- С. Даволаш профилактик муассаса раҳбарлик тартибини бузиш,

Д. Бош врач, даволовчи врач,
навбатчи врачнинг буйругини
бажармаслик,
Е. Ишга кечикиш,

24. Тиббиётда интизомий килмишларга нима киради?

А. Санитар-эпидемияга қарши
қоидаларни бузиш.

В. Соғлиқни сақлаш муассасаларида
меҳнат, хизмат, интизом
тартибларини бузиш,

С. Даволаш муассасасининг
бошқариш тартибини бузиш,

Д. Даволаш муассасасини мол-
мулкига зарар етказиш,

Е. Беморларни госпитализация
қилиш қоидаларини бузиш,

25. Фуқаролик айб хатоларни курсатинг.

А. Бош шифокор топшириқларини
бажармаслик.

В. Ишга кеч қолиш,

С. Меҳнат интизомини бузиш,

Д. Даволаш муассасасининг
бошқарув тартибини бузилиши,

Е. Медикаментларнинг тўғри сақлай
олмаслик,

26. Маъмурий айб хатоларни курсатинг.

А. Ишга кечикиш.

В. Бош врачнинг буйруқларини
бажармаслик,

1, 2, 3, 4 рақамлари билан белгиланган тестларга қуйидаги харфли коддан
фойдаланган ҳолда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1,
2, 3, 4.

29. Тиббий фаолиятда бахтсиз ходисаларга таъриф беринг?

1. Организм функциясининг
бузилишига, фаолиятнинг
чекланишига, ногиронликка олиб
келувчи нохуш ҳолатлар,

2. Тиббий ходим томонидан уз касбий
вазифаларини қасдан бажармаслиги.

3. Врачнинг сидқидилдан
адашишидир,

С. Даволаш муассаса мулкига зиён
етказиш,

Д. Доривор моддаларни тартибсиз
сақлаш ва ишлатиш,

Е. Даволаш муассасани бошқариш
тартибини бузиш,

27. Тиббиётда интизомий килмишларга нима киради?

А. Санитар-эпидемияга қарши
қоидаларни бузиш.

В. Даволаш муассасасининг
бошқариш тартибини бузиш,

С. Даволаш муассасасини мол-
мулкига зарар етказиш,

Д. Беморларни госпитализация
қилиш қоидаларини бузиш,

Е. Соғлиқни сақлаш муассасаларида
меҳнат, хизмат, интизом

тартибларини бузиш,

28. Интизомий айб хатоларга қуйидагилар киради.

А. Тиббий билимини етишмаслиги.

В. Санитар - эпидемияга қарши
қоидаларни бузиш,

С. Даволаш муассаса мулкига зиён
етказиш,

Д. Доривор моддаларни тартибсиз
сақлаш ва ишлатиш,

Е. Бош шифокор, унинг ўринбосари
ва бўлим бошлиғи топшириқларини
бажармаслик.

4. Тиббий ходимнинг уз таъсир
окибатини аввалдан билмаслиги,
олдини олиш имкони булмаган
исталмаган нохуш ҳолатдир,

30. Тиббий ходимларнинг ҳуқуқбузарлигининг 2 та асосий турини курсатинг?

1. Қилмиш, қасд,

2. Қасд, айб-хато,

3. Айб-хато, қилмиш,

4. Килмиш, жиноят,

31. Тиббий ходимларнинг айб-хато турларини курсатинг?

1. Фуқаролик,
2. Маъмурий,
3. Интизомий,
4. Жиноий,

32. Врач хатоси (ситкидилдан англашилмовчилик) келиб чиқиш сабабини курсатинг?

1. Тиббиёт фанининг етарли даражада билмаслиги,
2. Врачнинг лоқайдлиги,
3. Врачнинг узбилармонлиги,
4. Касалликнинг атипик кечуви,

33. Қандай ҳоллар врач хатосига сабаб бўлиши мумкин?

1. Врачнинг тажрибасизлиги, касалликнинг атипик кечиши,
2. Шифохонада даволаш диагностик асбоб-ускуналар, жихозлар бўлмаслиги.
3. Шикоятлар уз вақтида йигилмаса, бемор ҳушсиз бўлса.
4. Касаллик атипик кечса, бемор кеч мурожаат қилса еки касалини яширса

34. Қуйидагилардан ятроген шикастни курсатинг?

1. Анафилактик шок,
2. Врачнинг саводсизлиги,
3. Операция соҳасида салфетканинг қолиши,
4. Идиосинкразия,

35. 10 ёшли болани даволаш жараёнида ёш врач тажрибасизлик қилиб диагнозни аниқлай олмади, боланинг касалиги атипик кечган эди. Бу ҳолат қандай эътироф этилади?

1. Ятроген шикаст,
2. Бахтсиз ходиса,
3. Қилмиш,
4. Врач хатоси,

36. Даволаш ва диагностик жараёнидаги бахтсиз ходиса турини курсатинг?

1. Анафилактик шок,

2. Коллапс,

3. Кома,

4. Обморок,

37. Организмнинг химиявий бирикмаларга ута юқори сезувчанлиги оқибатидаги ҳолат қандай номланади?

1. Анафилактик шок, врач хатоси,
2. Эмоционал шок, ятрогения,
3. Токсикомания, врач хатоси,
4. Анафилактик шок, тиббий амалиётда бахтсиз ходиса,

38. Тиббий ходимлар фаолиятидаги қилмишларига (айб-хатолар) қандай жазо турлари қўлланади?

1. Маъмурий,
2. Интизомий,
3. Фуқаролик,
4. Маънавий,

39.Туман шифохонасида беморга кесар кесиш операцияси утқазилди. Бемор 12 кундан уйига жавоб берилди ва 10 кундан кейин эса вафот этди. Суд-тиббий текширув вақтида тарқок перитонит аниқланди. ТЁКН турини аниқланг.

1. Стационардан эрта жавоб бериш,
2. Даволаш учун керакли жихозларнинг йўқлиги,
3. Тиббий ходим малакасининг етишмаслиги,
4. Тиббий ёрдам учун кеч мурожиат қилиш.

40. Бемор бола онасининг сузига кура бола ёнгок ея туриб бирдан куқариб, нафаси қисила бошлаган. Врач анамнез ва она сузларига эътибор қилмади, беморга бирламчи ёрдам курсатиб уйига жавоб берди. 1 кундан кейин бемор вафот этди. Ушбу ҳолатни баҳоланг.

1. Тиббий ходим малакасининг етишмаслиги,
2. Анамнезнинг юзаки урганиш,

3. Диагностик муолажаларни тулик бажармаслик,

4. Беморга совукконлик билан караш.

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки кисмдан иборат, икала кисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи кисм жумлалари мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алокадорлигини аникланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1-жумла	2-жумла	Боғлам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

41. Беморда тугма нуксонларнинг булиши, организмининг узига хос хусусиятлари врач хатосининг объектив сабаблари хисобланади, чунки врачнинг тайёргарлиги ва амалий тажрибасининг етишмаслиги врач хатосининг субъектив сабаблари хисобланади.

42. Ятрогения- тиббий ходимларнинг диагностик-даволаш ва профилактик ишларга оид муолажаларни бажаришида, шунингдек бемор ёки унинг яқин қариндошлари билан бўлган мулоқотда узининг ноуринли харакати туфайли бемор танаси ва руҳиятига путур етказиши демакдир, чунки ятрогения содир этилганда врач жиноий жавобгарликга тортилади.

43. Беморни интубация килиш вақтида врач нафас йулларини шикастлаб куйиши бахтсиз ходиса хисобланади, чунки диагностика ва даволаш вақтида беморга жисмоний ва рухий жароҳат етказиш врач хатоси тушунчасида мужассамлаштирилган.

44. Тиббий ходимлар фаолиятидаги айб-хатолар фукаролик, маъмурий, интизомий турларга булинади, чунки тиббий ходимларнинг айб-хатолари жамият учун хавф тугдирмайди.

45. Тиббий ёрдам курсатишнинг турли боскичларида бемор патологиясини уз вақтида ва тулик аниклай олмаслик ТЁКН ривожланишига сабаб булади, чунки тиббий муассасада меҳнат, хизмат ва узаро муносабатлар тартибини бузиш ТЁКН деб номланади.

46. Тиббий ходимнинг уз вазифа ва мажбуриятларини бажариш вақтида сидкидилдан янглишиши врач хатоси деб номланади, чунки врач хатоси тиббий ходимнинг вазифасига совукконлик билан караш натижасида келиб чиқади.

47. Тиббий фаолиятда бахтсиз ходиса жиноий килмиш хисобланади, чунки бахтсиз ходиса даволовчи врачнинг эҳтиётсизлиги натижасида келиб чиқади.

48. Тиббий ходимлар килмишлари учун фукаролик, маъмурий ва интизомий жазога тортиладилар, чунки хар бир тиббий ходим хато килишга хакли.

49.Тиббий фаолиятда беморнинг бахтсиз ходиса оқибатида вафот этиши даволовчи врачнинг жинойий жавобгарликга тортилишига асос була олади, чунки бахтсиз ходиса тиббий ходимлар қилмишига киради.

50. Врач хатоси тиббий ходимлар жиноятлари гуруҳига кирмайди, чунки врач хатолари врачнинг сидқидилдан янглишиши натижасида ривожланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббиёт ходимларининг касбий ҳуқуқбузарликлари турларини кўрсатинг.
- ✓ Айб-хатонинг қандай турларини биласиз?
- ✓ Врач хатосининг қандай гуруҳларини биласиз?
- ✓ Тиббий ходим томонидан қачон диагностик ва техник хатоларга йўл қўйилади?
- ✓ Даволаш усулларини танлаш ва даволашдаги хатоликларни айтиб ўтинг.
- ✓ Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда қандай хатоликларга йўл қўйилади ва унга мисоллар келтиринг?
- ✓ Тиббий амалиётда юзага келадиган бахтсиз ҳодисалар деганда нимани тушунасиз,
- ✓ Тиббий ходимларининг қилмишлари турлари?
- ✓ Айб хато аниқлангандан кейин қандай жазо тури белгиланади ва у қанча вақт давомида қўлланилади?
- ✓ Тиббий амалиётда бахтсиз ҳодисаларда ўлим содир бўлса, бунда врач фаолияти қандай баҳоланади?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида «Тиббий ходимлар фаолиятида касбий ҳуқуқбузарлик» мавзусида анжуман ўтказиш:
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари, вазиятли масалалар ва тест саволлари тузиш:
- ❖ Ўқитувчи назорати остида «Бахтсиз ходиса», «Ятрогения», «Врач хатоси» мавзуларида мунозарали суҳбат ўтказиш:
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдамни керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз» қоидасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқ

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Тиббий ходимнинг айб-хатолари?
- Айб хато турлари.
- Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:
- Тиббий ходим айб-хатолари турлари, бахтсиз ходисалар, ятроген патологиялар ва ятрогения тушунчаларига изоҳ беринг.

2-Ўқув топшириқ

1. 4-мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.
2. Чизмали органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

Чизмали органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
Кластер	«Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари».

(1.1)	«Қилмиш» «Врач хатоси». «Ятрогения»
Венн диаграммаси (1.5 – намуна)	- Қилмишлар (врач хатоси, бахтсиз ходиса). - Қилмишлар (врач хатоси, ятрогения).
«Нима учун?» (1.6 - намуна)	- Нима учун «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари» ўрганилади? - Нима учун «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари» содир этилади? - Врач хатоси қандай оқибатларга олиб келади?.
«Балиқ скелети» (1.7 - намуна)	Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари билан боғлиқ муаммолар.
«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)	- Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларини олдини олиш? -Нохуш салбий оқибатлар.

5- МАВЗУ	Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари. Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларининг суд тиббий экспертизаси. Комиссион суд тиббий экспертизаси утказиш тартиби ва коидалари, тиббий ходимларнинг жиноий жавобгарлиги. Тиббий ходимларнинг касбий жиноятлари уларни аниқлаш тартиби ва коидалари.
---------------------	--

Ўқитишнинг технологияси

Вақти - соат	Талабалар сони: 8-9 нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Амалий машғулотнинг	- «Тиббий ходимларнинг жиноятлари» тушунчаси; - ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар; - оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар; -иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятлар; - ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган
Ўқув машғулотининг мақсади: Тиббий фаолиятда учрайдиган жиноятлар билан танишиш, турларини ва олдини олишни ўрганиш.	

<i>Педагогик вазифалар:</i> - Тиббий ходимлар томонидан содир этиладиган жиноятлар, уларнинг турлари билан таништиради; - адабиётлар билан ишлаш (ЖК, ЖПК) коидаларини ўргатади;	<i>Уқув фаолиятининг натижалари:</i> Талаба: - Тиббий ходимлар жиноятлари ва уларнинг турларини ўрганади; - ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятларини ўзлаштириб, мисоллар келтиради; - оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятларни ўрганади; - иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятларни ўрганади; - ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган
<i>Уқитиш услуби ва техникаси</i>	<i>Баҳс- мунозара, «Соғлиққа қарши жиноятлар» жумласига «Нилуфар гули» тузиши.</i>
<i>Уқитиш воситалари</i>	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланма, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, СТЭ</i>
<i>Уқитиш шакли</i>	<i>Билимларни чуқурлайтириши ва кенгайтириши, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиши.</i>
<i>Уқитиш шароитлари</i>	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари, СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси

	Фаолият мазмуни	
Босқичлар вақти	Ўқитувчи	Талаба

<p>1-босқич. Кириш (10 мин)</p>	<p>1.1. Мавзу: Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари. Мақсад: Тиббий ходимлар фаолиятида учрайдиган жиноятлар, турлари, сабаблари, уларнинг олдини олиш, жиноий жавобгарлик турларини ўрганиш. Режа: -Тиббий ходимлар жиноятлари ва уларнинг турларини ўрганиш; - ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятларни ўзлаштириш; - оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятларни ўрганиш; - иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятларни ўрганиш; -ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятларни ўзлаштириш; -жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятларни ўрганиш; Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерлардан фойдаланиб) ўтишни маълум қилади (жадвал 1). 1.2. «Ақлий хужум» усулидан фойдаланган ҳолда</p>	<p>1.1. Мавзунини ёзда ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб, органайзерларни мустақил тузади, ўзаро таққослайди, тўлдиради, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ёндашади.</p>
<p>2-босқич Асосий қисм (70 мин)</p>	<p>2.1. Талабаларни 2 ёки 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради: (саволларга жавоб бериш - топширик, органайзер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнггида кутилаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): -Тиббий ходимлар жиноятлари ва уларнинг турларини; - ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятларни; - оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятларни; - иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятларни; - ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятларни; - жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятларни; -тиббий ходимлар жиноятларини олдини олиш чоратadbирларини. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма)ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни тақлиф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани</p>	<p>2.1. Уқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.</p>
<p>3-босқич Яқуний қисм (10 мин)</p>	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари масалалари ҳозирги замон</p>	<p>3.1. Эшитадилар. 3.2. Топширикни</p>

Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари суд тиббий экспертизаси

Жиноят – жамият ва давлат қурилиши негизида хавф солувчи ҳуқуқбузарлик бўлиб, жамиятга катта зарар етказиш, фуқароларга зарар етказишдир.

Содир этилган ҳуқуқбузарликни жиноят деб эътироф этиш учун 2 та асос бўлиши лозим:

1. Исбот – далил, унинг ўзи 2 хил бўлади:

а) субъектив далил – жабрланувчи, гувоҳлар кўрсатмаси.

б) объектив далил – касаллик тарихи, таҳлил натижалари ва бошқа ашёвий далиллар.

2. Ҳаракат ёки ҳаракатсизлик.

а) қасддан;

б) бепарволик туфайли.

Тиббиёт ходимлари фаолияти билан боғлиқ жиноятларни ЎзР ЖК талаблари асосида қуйидагича гуруҳларга бўлиб ўрганиш мумкин:

I. Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар

- тиббий ходимларнинг фаол эвтаназияда қатнашиши ҳуқуқий жиҳатдан қасддан одам ўлдириш деб баҳоланади (97-модда);

- қасддан ёки эҳтиётсизлик сабабли оғир, ўртача оғирликда ва енгил тан жароҳати етказиш (104-105-модда), масалан ятроген шикаст етазиш;

- таносил ёки ОИТС касаллигини тарқатиш (113-модда);

- жиний равишда ҳомила тушириш (114-модда);

- аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш (115-модда);

- касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажара олмаслик (116-модда);

хавф остида қолдириш (117-модда).

II. Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар: болани алмаштириб қўйиш (124-модда);

- фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш (125-модда);
- инсон аъзо ва тўқималарини ажратиб олиш (133-модда);

III. Иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятлар

- фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (190-модда);
- экология ҳавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш (193-модда);
- атроф, табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисида маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (194-модда);
- атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (195-модда);
- атроф табиий муҳитни ифлослантириш (196-модда);
- ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандалар билан курашиш талабларини бузиш (199-модда).

IV. Ҳокимият, бошқарув ва жамoa бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар

- ҳокимият ёки мансаб фаолиятини суъистемол қилиш (205-модда);
- ҳокимият ёки мансаб доирасидан четга чиқиш (206-модда);
- мансабга совуққонлик билан қараш (207-модда);
- ҳокимият ҳавфсизлиги (208-модда);
- мансаб соҳтакорлиги (209-модда);
- пора олиш, пора бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш (210, 211, 212-модда);
- ёлғон гувоҳлик бериш суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш, жиноят процессуал юридик қатнашишлари ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаш (238, 239, 240-модда).

V. Жамоат ҳавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар:

- кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддани қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (251-модда);
- радиоактив материални қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (252-модда);
- радиоактив материаллардан фойдаланиш қонунларини бузиш ва қонунга ҳилоф равишда фойдаланиш (253,254-модда);
- тадқиқот фаолиятини амалга оширишда ҳавфсизлик қоидаларини бузиш (256-модда);
- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (271-модда);
- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга ҳилоф равишда ўтказиш (272-модда);
- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонунга ҳилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар, гиёҳванд воситалар ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб қилиш (273, 274-модда).

Тиббиёт ходимлари фаолияти билан боғлиқ касбий ҳуқуқбузарликларга оид иш материаллари суд – тиббий экспертиза ўтказиш тартиби

➤ Даволаш ва диагностика жараёнида кузатилган ноҳуш салбий оқибатлари билан боғлиқ иш материалларига оид суд тиббий экспертиза жараёни «Такрорий комиссия ва комплекс суд тиббий экспертизаларнинг бажарилиш қоидаларига» асосан комиссия тартибда бажарилади (ЖПК нинг 177-моддаси).

➤ Судга оид тиббий экспертиза бюросида камида уч экспертдан иборат суд тиббий экспертлар комиссияси тузилади.

➤ Суриштирув, тергов ва суд ходимлари суд тиббий экспертлар комиссиясини ўз қарашларига кўра белгилаш ва комиссия таркибига муайян мутахассисларни киритиш ҳуқуқига эга. Агар экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарорда (ажримда) экспертлар комиссияси таркиби кўрсатилмаган бўлса, у ҳолда

комиссия таркиби судга оид тиббий экспертиза бюросининг бошлиғи ёки етакчи эксперт томонидан белгиланади.

➤ Судга оид тиббий экспертиза бюросининг бошлиғи ёки бюронинг қайта комиссиян экспертизалар бўлими мудури етакчи эксперт бўлиши мумкин ва ушбу шахс экспертлар комиссияси иши юзасидан жавобгар ҳисобланади.

➤ Бюро бўйича буйруқ асосида энг малакали суд тиббий экспертларидан бири экспертлар комиссиянинг котиби этиб тайинланади. Шунингдек, комиссия таркибига юқори илмий-амалий иш фаолиятига эга бўлган махсус тиббиёт соҳаси мутахассислари ҳам комиссия таркибига киритилади.

➤ Иш натижасидан манфаатдор бўлган шахслар тиббий экспертлар комиссияси таркибига киритилмайди. Экспертлар комиссиясининг ҳар бир аъзоси шахсан иш материаллари билан танишиб чиқишлари лозим.

➤ Иш материалларининг таркиби билан танишиш экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарор (ажрим) ни ўрганишдан бошланади. Қарорда иш тафсилотининг негизи баён этилади ва экспертиза ўтказилиши мақсади кўрсатилади, шунингдек, экспертиза ечимига қўйилган саволлар ва текширилувчи объектлар рўйхати келтирилади.

➤ Экспертлар иш материаллари билан танишиб чиқишиб, текширилаётган ҳодиса тўғрисида муайян тушунчага эга бўлгач, тиббий ҳужжатларни (фақат асл нусхасини), мурда текширув баённомаси ёки экспертиза хулосалари (далолатномалари), клинко-анатомик конференциялар, ҳодиса жойини кўздан кечириш баённомалари, тиббий ходимларнинг кўрсатмалари ва бошқа ҳужжатларни синчиклаб ўрганишлари лозим.

➤ Баъзи ҳолларда экспертизага иш материалларидан ташқари бошқа объектлар ҳам тақдим этилади ва уларнинг ўрганилиши (тахлили) текширувнинг иккинчи босқичини ташкил қилади. Бу босқичда жабрланувчи (айбланувчи) ларни гувоҳлантириш, бирламчи ёки такроран мурда экспертизаси (текшируви), ички аъзолар қирқимлари, ашёвий далиллар текшируви бажарилиши мумкин. Ушбу ҳолат бўйича экспертлар комиссияси томонидан бажариладиган ишлар ҳар бир турдаги объект учун умумий қабул қилинган қоидалар асосида амалга оширилади.

➤ Қўшимча текширувлардан олинган маълумотлар хулоса тузишда инобатга олинади, баъзи ҳолларда улар хулоса тузишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

➤ Экспертлар комиссияси экспертиза тайинланган шахсининг олдида касбий ҳуқуқбузарлик бўйича жиноий жавобгарликка тортилаётган тиббий ходимларнинг шахсан изоҳлаб беришлари учун уларни комиссияга чақириш ҳақида талаб қўйиш ҳуқуқига эга. Етакчи эксперт ҳамда комиссия аъзолари, шунингдек, комиссия котиби эксперт хулосаси объективлиги ва тўлақонлиги борасида баравар жавобгар ҳисобланади.

➤ Иш материалларини муҳокама қилиш жараёнида экспертлар комиссияси айбланаётган тиббий ходим фаолияти билан боғлиқ шароитни инобатга олишлари лозим, чунки нохуш ҳолат талабларга жавоб бермайдиган меҳнат шароити билан боғлиқ бўлиши мумкин (масалан, диагностик асбоб анжомларнинг йўқлиги). Бундан ташқари, нохуш-салбий ҳолат касалликнинг атипик кечуви, беморнинг врачга кечикиб мурожаат қилганлиги, беморда айрим дори воситаларга нисбатан аллергия реакция ривожланиши билан боғлиқ бўлиши мумкин.

➤ Суд тиббий экспертлар комиссияси иш материалларини ўрганиш асосида нохуш салбий оқибатнинг юзага келиш сабаби ва шароитини ҳисобга олиб фақатгина тиббий биологик тавсифли саволлар юзасидан жавоб бериш ҳуқуқига эга. Даволаш диагностика ва профилактика жараёнлари билан боғлиқ нохуш – салбий оқибатларни ҳуқуқий жиҳатдан гуруҳларга ажратиш суд тергов органлари вазифасига киради.

Экспертлар комиссияси томонидан ечими талаб қилинадиган саволларнинг тахминий рўйхати:

1. Амбулаторияда ёки шифохонада ташхис ўз вақтида ва тўғри қўйилганми, агар тўғри ёки ўз вақтида қўйилмаган бўлса, ушбу ҳолат қандай оқибатларга олиб келган?

2. Шифохонада беморга текширувлар тўлиқ ҳажмда бажарилганми?

3. Бемор шифохонага ўз вақтида ётқизилганми?

4. Беморга бажарилган даволаш тадбирлари аниқланган ташхисга мос келадими?

5. Асоратларга қарши кураш жараёнида барча тадбирлар қўлланганми?

6. Агар тиббий ёрдам етарли кўламда кўрсатилмаган бўлса, бу ҳолат қандай оқибатларга олиб келган ва яна қандай тадбирлар бажарилиши лозим эди?
7. Асорат юзага келишини олдини олиш имкони бўлганми, асоратни даволаш учун беморга етарли ҳажмда ёрдам кўрсатилганми?
8. Беморга шифохонадан ўз вақтида жавоб берилганми?
9. Беморга бажарилган даво чораларини қўллашга қарши кўрсатмалар бўлганми ва ушбу даво чоралари бемор аҳволининг оғирлашувига ва ўлимга олиб келганми?
10. Даволаш ва диагностика жараёнининг қайси босқичида хатоларга йўл қўйилган?
11. Касаллик оқибатида касалликнинг оғирлиги ва кечиш хусусиятлари асосийми ёки даволаш жараёнида йўл қўйилган хатолар асосий ҳисобланадими?
12. Операцияга кўрсатма бўлганми?
13. Операциядан кейинги даврда бемор тиббий ходимлар томонидан доимий кузатувда бўлганми?
14. Операция жараёнида ва операциядан кейинги даврда қандай хато-камчиликларга йўл қўйилган?
15. Беморга реанимацион тадбирлар тўғри бажарилганми?
16. Фуқаронинг баданида қандай тан жароҳатлари мавжуд бўлган, уларнинг етказилиш механизми қандай ва ушбу тан жароҳатлари унинг ўлимига сабаб бўлганми?
17. Мархумнинг ўлимига нима сабаб бўлган?

Комиссион суд тиббий экспертиза хулосаси

Фуқаролик ва жиноят ишлари материалларига оид экспертиза жараёнида «Комиссион экспертиза хулосаси» расмийлаштирилади. Ушбу ҳужжат суд-тиббий ҳужжатларга қўйилган фикрларнинг тўлиқлигини, объективлиги, жамоатчилик учун тушунарли тарзда баён қилиниши каби асосий талабларни инобатга олган ҳолда тузилади.

Суд – тиббий экспертлар комиссиясининг хулосаси қуйидаги 3 қисмдан иборат. «Кириш қисми» дан сўнг «Текширув қисми» расмийлаштирилиб, у

хулосасининг асосий қисми ҳисобланади. Хулосасининг кириш қисмида қуйидагилар қайд этилади:

- экспертиза бажарилаётган кун, ой ва йил;

- комиссиясининг номи ва етакчи эксперт ҳамда комиссия аъзоларининг, шу жумладан, маърузачининг лавозими, илмий даражаси, илмий унвони, фамилияси ва исми – шарифи кўрсатилган ҳолда комиссия таркиби;

- экспертиза ўтказилаётган жой;

- экспертиза ўтказиш учун асос-тергов органлари қарорининг санаси, уни чиқарган шахснинг фамилияси, исми-шарифи, лавозими, суд ажримининг санаси ва унинг номи;

- экспертиза юритилаётган иш, масалан, фуқаро - (фамилияси, исми ва шарифи ва ёши тўлиқ ёзилади) нинг ўлими тўғрисида иш материаллари бўйича ёки врач (фамилияси, исми ва шарифи, мутахассислиги ва ёшини кўрсатиш лозим) ни айблаш тўғрисидаги иш материаллари;

- экспертизанинг мақсади ва экспертиза ечимига қўйилган саволлар рўйхати (қарор ёки ажримдаги баёни бўйича);

- экспертизага тақдим қилинган ҳужжатлар рўйхати. Масалан, марҳум А.нинг ўлими воқеаси бўйича 120 варақда бир жилдли, жиноий иш, тиббий ҳужжатлар (беморнинг тиббий баённомалари, амбулатория тиббий баёнлари, тиббий маълумотларнинг рақамлари кўрсатилган ҳолда).

«Текширув қисми» иш моҳиятининг қисқача баёнидан иборат бўлиб, унда экспертиза ўтказиш учун аҳамиятга эга бўлган маълумотлар ифода этилади, яъни ушбу қисм экспертлар комиссияси мулоҳаза юритиши, хулосани асослаш учун зарур бўлган маълумотларни ўзида мужассамлаштириши лозим.

«Текширув қисми» да қатъиян далилий асосга эга бўлган материаллар лавҳалар тарзида қайд қилинади, айрим қисмлар шахсий фикр-мулоҳазаларни кўрсатмаган ҳолат иш бўйича маърузачининг сўзлари билан баён қилинади.

«Текширув қисми» да қуйидагилар қайд қилиниши лозим: ишнинг кўзғатилишига сабаб (жабрланувчи, айбланувчи ёки унинг қариндошларининг шикоят варақалари) мурдани топилган жойда (ходиса жойида) кўздан кечириш баённомасидан кўчирмалар, айбланувчининг сўроқ қилиш баённомаси, билдириш

ва тушунтириш хатларидан, тергов органларининг у ёки бу қароридан, суд ҳукмлари ажримидан олинган маълумотлар, мурда экспертизасининг хулосалари ёки мурдани патологоанатомик текширув баённомаси, уларнинг рақами ва текшириш ўтказиш санаси, мурдани текширган врачнинг фамилияси, исми-шарифи, лавозимини кўрсатган ҳолда мурда экспертизаси хулосаси ёки патологоанатомик текшириш баённомасидан кўчирмалар, суд-тиббий экспертиза хулосасининг тўхтамлари ёки эпикриз билан патологоанатомик диагноз, беморнинг касалхонага тушган ёки мурожаат қилган кундаги ҳолати, шикоятлари ва мавжуд бўлган жароҳатлари, объектив текшириш натижалари, кундаликлар, текширишлар натижаларидан консултациялардан кўчирма келтирган ҳолда ўтказилган операциялар, анализ натижалари, ўтказилаётган даво муолажаларни албатта келтирган ҳолда тиббий ҳужжатлар (рақами ёки даволаш муассасини кўрсатган ҳолда тиббий баён ёки амбулатор беморнинг индивидуал картасидан тегишли маълумотлар: қўшимча текширишлар (гистологик, суд-кимёвий ва бошқалар) маълумотлари, клиник-анатомик ва клиник конференциялар баённомаларидан кўчирмалар, мутахассислиги, иш стажи кўрсатилган ҳолда жавобгарликка тортилаётган ходимга тавсияномалар ва ҳоказолар.

Тақдим қилинган ҳужжатлардаги маълумотлар текширув қисмида қайд этилиши лозим.

«Тўхтам» қисми қўйидаги жумла билан бошланиши лозим: «Иш материалларини ўрганиб чиқиб, қўйилган саволларга мувофиқ, суд-тиббий экспертлар комиссияси қўйидаги тўхтамга келинди.....». Шундан сўнг қўйилган саволларга жавоблар қўринишида тўхтамлар матни баён қилинади. Экспертлар комиссиясининг тўхтамлари мутлақо объектив ва илмий асосланган бўлиши лозим.

Фақат тахминга асосланган, шунингдек, ўзида зиддиятли фикрларни мужассамлаштирувчи, чала, мавҳум тўхтамлар тузиш ман этилади. Тўхтамлар иш материалларидан келиб чиқиши ва уларнинг ҳар бир банди «Текширув қисми» да ўз ҳисоботини топиши лозим.

Экспертизалар комиссияси тўхтамлари тергов ва суд учун аҳамиятга эга бўлган, аммо қарор ва ажримда ечими талаб қилинмаган ҳолларни ҳам қамраб олиши лозим.

Тўхтамдаги жавоб бандлари қўйилган саволлар кетма-кетлигига мувофиқ тузилади, ўхшаш ҳамда бир хил тавсифга эга бўлган саволларга жавоблар умумлаштирилиши мумкин.

Комиссия аъзоларидан бирон бир шахс тўхтам ёки унинг маълум бир жавоб банди юзасидан эътирози бўлса, унинг фикри хулосага киритилиши лозим.

Иш материалларига оид экспертиза хулосаси 3 нусхада расмийлаштирилади. Хулосанинг биринчи нусхаси ва иш материаллари илова хати билан экспертизани тайинлаган муассасага юборилади. Иккинчи нусха мазкур судга оид тиббий экспертиза бюросида қолдирилади, учинчи нусха эса экспертиза бош бюросига тақриз учун тақдим қилинади.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Графикли органайзерлар тузиш.

ТЕСТ НАЗОРАТИ САВОЛАРИ.

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1. Жинойтнинг объектив томонини курсатинг?

- А. Харакат,
- В. Харакатсизлик,
- С. Харакат, харакатсизлик,
- Д. Далил, исбот,
- Е. Ашёвий далил.

2. Тиббий ходим томонидан тугруқхонада болани алмаштириш содир булди. Бу жинойтнинг кайси турига киради?

- А. Оилага карши,
- В. Ёшларга карши,
- С. Ахлоқка карши,

- Д. Соғлиқка карши,
- Е. Хаётга карши.

3. Врач томонидан бола асраб олиш хақидаги сирни ошкор этиш содир булди. Бу жинойтнинг кайси турига киради?

- А. Оилага ва ёшларга карши,
- В. Оила, хаётга, ёшларга карши,
- С. Ёшларга, соғлиқка, хаётга карши,
- Д. Хаётга ва соғлиқка карши,
- Е. Экологияга карши.

4. Умумий меҳнат қобилиятининг 33% дан қуп микдорда тургун

йуколиши кандай тан жарохатлари гурухига киради?

- А. Огир тан жарохатларга,
- В. Енгил тан жарохатларга,
- С. Урта огирликдаги шикастларга,
- Д. Соглигини бузилишига сабаб булган енгил тан жарохатига,
- Е. Соглигини бузилишига сабаб булмаган енгил тан жарохатига,

5. Урта огирликдаги согликка етказилган тан жарохати мезонини курсатинг.

- А. Хаёт учун хавф аломатларининг борлиги,
- В. Килмиш белгилари борлиги,
- С.Эхтиётсизлик белгилари борлиги,
- Д. Хаёт учун хавф аломатларининг йуклиги,
- Е. Умумий меҳнат қобилиятининг 33% дан қуп миқдорда тургун йуколиши.

6. Енгил согликни бузилишига сабаб булган тан жарохати мезонини курсатинг?

- А. Умумий меҳнат қобилиятининг 10% дан қам йукотиш,
- В. Умумий меҳнат қобилиятининг 12% дан қуп йукотиш,
- С. Умумий меҳнат қобилиятининг 15% дан қуп йукотиш,
- Д. Умумий меҳнат қобилиятининг 30% дан қам йукотиш.

7. Соглик ва хаётга қарши булган жиноятларни курсатинг?

- А. Таносил ва ОИТС (СПИЕ) касалликларини тарқатиш,
- В. Жиноий аборт,
- С. Қасддан урта ёки огир даражадаги шикаст етказиш,
- Д. Экологияни бузиш,
- Е. Болани алмаштириш,

8. Тиббий муассасадан ташқарида, санитар-гигиена қоидаларига ҳилоф равишда, расмийлаштирилмай ақушер-гинеколог ва бошқа мутахассис

врачлар томонидан хомила туширилиши нима деб аталади?

- А. Хомиланинг сунъий равишда туширилиши,
- В. Жиноий (қриминал) аборт.
- С. Хавф остида қолдириш,
- Д. Согликка қарши жиноят,
- Е. Онага қарши жиноят.

9. Тиббий фаолиятидаги мансабига совуққонлик билан қараш, мансаб сохтақорлиги жиноятлар гуруҳининг қайси турига киради?

- А. Хужалиқ фаолиятида уқрайдиған жиноятлари,
- В. Оила, ахлоқ ва ёшларга қарши жиноятлари,
- С. Бошқарувнинг белгиланған тартибига қарши жиноятлари,
- Д. Хаётга ва соглиқга хавф солувчи жиноятлари,
- Е. Хаммаси тугри.

10. Қандай ҳолларда тиббий ходимларни уз қасбига совуққонлик билан қараш деб таърифланади?

- А. Малақасизлиги, укувсизлиги,
- В. Бепарволиги, лоқайдлиги,
- С. Қобилиятсизлиги,
- Д. Қасалликнинг атипик кечуви,
- Е. Беморнинг кеч муқожиат қилиши.

11. Беморни шикаятларини, анамнезини уз вақтида йигмаслик, даво диагностика чораларини тулик баҳолай олмаслик, тиббий фаолиятдаги қандай ҳолат деб баҳоланади?

- А. Хавф остида қолдириш,
- В. Уз вазифасини лозим даражада бажармаслик,
- С. Мансабга совуққонлик билан қараш,
- Д. Мансаб ҳаракатсизлиги,
- Е. Мансаб вақолатидан четга қикиш.

12. Автотравма оқибатида бемор хаёт учун хавфли тан жарохатлари

олди, шу атрофда яшайдиган врач вокеа жойига чакирилди, лекин врач сабабсиз келмади. Врачга нисбатан кандай жавобгарлик курилиши мумкин?

- А. Уз вазифасини лозим даражада бажармаслик,
- В. Хавф остида колдириш,
- С. Мансабга совукконлик билан караш,
- Д. Мансаб харакатсизлиги,
- Е. Мансаб ваколлатидан четга чикиш.

13. Суд-тиббий экспертиза кандай холларда тайинланади?

- А. Тиббий масалаларни хал этиш учун,
- В. Биологик масалаларни хал этиш учун,
- С. Физиологик масалаларни хал этиш учун,
- Д. Ботаник масалаларни хал этиш учун,
- Е. Тиббий, биологик масалаларни хал этиш учун.

14. Узбекистон Республикасида суд-тиббий экспертиза утказишни белгиловчи меъёрий хужжатлар:

- А.ЖПК ва ЖК,
- В.согликни саклаш вазирлигининг 551 ва 336 буйруклари,
- С.согликни саклаш вазирлиги,
- Д.факат а ва б тугри жавоб,
- Е.хаммаси тугри.

15. Кандай хужжатлар асосида экспертиза тайинланади?

- А. Карор, ажрим,
- В. Йулланма, баённома,
- С. Ариза, карор,
- Д. Йулланма, баённома,
- Е. Маълумотнома.

16. Суд-тиббий экспертиза турларини белгиланг?

- А. Бирламчи, кушимча, кайта, комиссия, комплекс,
- В. Бирламчи, ёрдамчи, кайта, тулдирувчи, иккиламчи,

С. Бирламчи, кушимча, кайта, иккиламчи, учламчи,

Д. Бирламчи, иккиламчи, кайта, комиссия, комплекс,

Е. Бирламчи, кайта, комиссия, иккиламчи, учламчи.

17. Тиббий фаолият билан боглик касбий хукукбузарлик содир булса, суд-тиббий экспертизанинг кайси тури утказилади?

- А. Комплекс,
- В. Кайта,
- С. Такрорий,
- Д. Комиссион,
- Е. Кушимча.

18. Тиббий муассасада даволаш чора тадбирларида улим содир булса, шикоят булган холатларда мурда экспертизаси утказиш шартми?

- А. Утказилиши шарт ва зарур,
- В. Кариндошларининг розилиги билан,
- С. Утказиш шарт эмас,
- Д. Тиббий муассасада тузилган баённома етарли,
- Е. Умуман мумкин эмас.

19. Экспертиза хулосаси куйидаги кайси кисмлардан ташкил топган?

- А. Кириш, текширув, тухтам,
- В. Кириш, бажариш, текширув,
- С. Кириш, паспорт, тасвирий,
- Д. Кириш, текширув, тасвирий;
- Е. Кириш, диагностик, тухтам.

20. Комиссион экспертиза хулосасининг кириш кисмида кайд этиладиган маълумотлар кайсилар?

- А. Экспертиза утказиш учун асос,
- В. Экспертлар комиссиясининг таркиби,
- С. Экспертиза утказадиган муассаса,
- Д. Экспертиза олдида куйилган саволлар,
- Е. Карор ва ажримдаги иш тафсилоти,

21. ҚВП бош врач ишга қабул қилишда Х. исмли шахсдан пул талаб қилди. Бу ҳолатни қандай баҳолайсиз?

- А. Ҳокимият ёки мансаб доирасидан четга чиқиш
- В. Мансабга совуқонлик билан қараш
- С. Мансаб сохтакорлиги
- Д. Пора олиш
- Е. Ҳаётини хавф остида қолдириш

22. УзР. Кайси кодексида тиббий ходимларнинг касбга доир жиноят курсатилган?

- А. Мехнат кодексида
- В. Фукаролик кодексида
- С. Оилавий кодексида
- Д. Жиноят кодексида

1, 2, 3, 4 рақамлари билан белгиланган тестларга куйидаги харфли коддан фойдаланган ҳолда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1, 2, 3, 4.

24. Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларини курсатинг?

- 1. Ятрогения, тиббий бахтсиз ходиса,
- 2. Касд, қилмиш, бахтсиз ходиса, ятрогения,
- 3. Врач хатоси, ҳуқуқбузарликлар,
- 4. Жиноят, қилмиш, бахтсиз ходиса, ятрогения,

25. Жиноятга хос белгиларни курсатинг?

- 1. Айб мавжудлиги,
- 2. Касддан содир этиш,
- 3. Жамиятга хавф тугдирувчи,
- 4. Эҳтиётсизлик туфайли содир этилиши

26. Ҳаётга ва соғлиқга қарши жиноятларни курсатинг?

- 1. Касддан енгил тан жароҳати етказиш (109-мод).
- 2. Урта ёки оғир даражали тан жароҳатини эҳтиётсизлик туфайли етказиш (111- мод),
- 3. Касддан одам улдириш, (97- мод),
- 4. Касддан оғир тан жароҳати етказиш(104- мод).

Е. Маъмурий кодексида

23. ҚВП врач беморга маҳаллий оғриксизлантириш остида карбункулни очиш операциясини утказди. Операциядан кейин бемор ахволи оғирлашиб, вафот этди. Суд-тиббий текширув натижасида бемор оғрик шоқидан вафот этганлиги маълиум бўлди. Ушбу ҳолатни баҳоланг.

- А. Бахтсиз ходиса,
- В. Врач хатоси,
- С. Соғлиқга ва ҳаётга қарши жиноят,
- Д. Ятроген патология,
- Е. Эҳтиётсизлик натижасидаги жиноят.

27. Тиббий ходимлар фаолиятида оилага, ёшларга ва аҳолига қарши бўлган жиноятлардан қайси 4 тури кузатилади?

- 1. Фарзандликка олиш сирини ошқор қилиш (125 мод),
- 2. Инсон аъзолари ёки туқималарини ажратиб олиш,
- 3. Болани алмаштириб қуйиш (124-мод),
- 4. Ҳақорат қилиш (140- мод),

28. Ҳаётга ва соғлиқга қарши жиноятларга мисоллар келтиринг?

- 1. Касддан урта тан жароҳати етказиш, (114- мод).
- 2. Эҳтиётсизлик туфайли одам улдириш, (102- мод).
- 3. Жиноий равишда хомила тушириш, (114- мод).
- 4. Болани алмаштириб қуйиш (124 - мод)

29. Тиббий ходимлар фаолиятидаги оила, ёшлар, маънавиятга қарши жиноятларнинг турларини айтинг?

- 1. Болани алмаштириш,

2. Бола асраб олганлик хакидаги сирни ошкор этиш,

3. Одам аъзо ва тукумаларни ажратиб олиш,

4. Кабрни такирлаш,

30. Тиббий ходим фаолиятида жамоят хавфсизлигига карши жиноятларнинг турларини айтинг?

1. Радиактив материаллар билан ишлаш коидаларини бузилиши,

2. Текширув ишларини олиб боришда хавфсизлик коидаларнинг бузилиши,

3. Мехнатни мухофаза килиш коидаларининг бузилиши,

4. Санитария конунчилиги ёки эпидемияга карши кураш коидаларнинг бузилиши,

31. Бошкарув тартибига карши жиноятларни курсатинг?

1. Хокимият ва мансаб ваколатини суиистеъмом килиш (205- мод),

2. Ёлгон гувоҳлик бериш (238- мод),

3. Мансабга совукконлик билан караш(207 мод)

4. Пора олиш (210- мод),

32. Соғлиқка карши жиноятларнинг турини курсатинг?

А.касддан огир, урта, енгил тан жарохати етказиш,

В.эйтиётсизлик оркасидан урта ёки огир даражадаги тан жарохати етказиш,

С.а ва б жавоблар тугри,

Д.касддан огир, урта тан жарохати етказиш,

Е.эйтиётсизликдан урта, огир тан жарохати етказиш.

33. Қандай холларда врач жиноий жавобгарликка тортилмаслиги мумкин?

1. Касаллик атипик кечган булса,

2. Касаллик типик кечган булса,

3. Касаллик яшин тезлигида кечган булса,

4. Врачни узи огир касал булса.

34. Экспертизани турларини курсатинг?

1. Суд-тиббий,

2. Суд-графологик,

3. Суд-психиатрик,

4. Патолого-анатомик,

35. Комиссион суд тиббий экспертиза тайинланадиган холатни курсатинг?

1. Тан жарохатини аниқлашда,

2. Жинсий кушилганликни аниқлашда,

3. Тиббий ходимларнинг касбий хуқуқбузарликлари холатида,

4. Зураки улимга гумон килинганда,

36. Комиссион суд-тиббий экспертиза тайинланиши зарур булган холатларни курсатинг?

1. Ёшни аниқлашда,

2. Шахснинг саломатлик холатини аниқлашда,

3. Тиббиёт ходимлари касб хуқуқбузарлик холатида,

4. Мехнат қобилиятини доимий йукотиш даражасини аниқлашда,

37. Комиссион суд – тиббий экспертизага тақдим этиладиган хужжатлар турини курсатинг?

1. Тиббий хужжат маълумотлари,

2. Объектив маълумотлар,

3. Жиноий ва фуқаролик иш материаллари,

4. Субъектив маълумотлар,

38. Экспертизага жалб килинган мутахассиснинг хуқуқларини белгиланг?

1. Қандай мақсадда чақирилганлигини билиш,

2. Узи жалб этилган иш материаллари билан танишиш,

3. Тергов харакатлари ва суд муҳоқамасида иштирок этаётган шахсларга ишга оид саволлар бериш,

Д. Суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд устидан шикоятлар келтириш,

39. Экспертизага жалб килинган мутахассиснинг мажбуриятларини курсатинг?

1. Суриштирувчи, терговчи, прокурор, суднинг чакирувига биноан хозир булиш,
2. Жиноий ишни юритишда махсус билим ва малакадан фойдаланган холда иштирок этиш,
3. Суриштирув ва дастлабки тергов сирларини ошкор килмаслик.

4. Иш буйича хакикатни аниклашга имкон берадиган холатларга эътиборини каратиш,

40. Суд таббий комиссиян экспертиза хулосасининг объективлиги ва асосланганлиги учун масъулият кимга юклатилган?

1. Даволовчи врачга
2. Экспертлар комиссияси аъзоларига,
3. Иш буйича маърузачи экспертга,
4. Етакчи экспертга,

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки кисмдан иборат, икала кисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи кисм жумлалари мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алокадорлигини аникланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1- жумла	2- жумла	Боғлам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

41. Врач томонидан бола асраб олиш хакидаги сирни ошкор этиш ёшларга ва оилага карши жиноят хисобланади, чунки тиббий ходим томонидан тугрукхонада болани алмаштириш хам ёшларга ва оилага карши жиноятлар гурухига киради.

42. Касддан огир, урта огир, енгил тан жарохати етказиш согликка карши жиноятлар гурухига киради, чунки согликка карши жиноятлар натижасида фукаро хаёт ива соглиги зиён етказилади.

43. Тиббий фаолиятидаги мансабига совукконлик билан караш, мансаб сохтакорлиги жиноятлар гурухининг бошкарувнинг белгиланган тартибига карши жиноятлар турига киради, чунки бу жиноятлар хаётга ва согликка карши жиноятлар гурухига киради.

44. Тиббий ходимларнинг фукаролар хаёти ва соглигига карши жиноятларига кастдан одам улдириш, экология талаб ва нормаларини бузиш, жиноий абортлар киради, чунки улар ёшларга ва оилага карши жиноятларга киради.

45. Уз вазифаларини талаб даражасида бажармаслик хокимият бошкарувига карши жиноятлар гурухига киради, чунки улар оилага ва ёшларга карши жиноятларга кирмайди.

46. Врач фаолияти билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза вактида вокеа тафсилоти суриштирувчи, терговчи томонидан тузилади, чунки вокеа тафсилотини суриштирувчи ва терговчига маълум булади.

47. Врач фаолияти билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза комиссияси таркибига даволовчи врач ҳам киради, чунки даволовчи врач экспертиза давомида пайдо булиши мумкин булган махсус саволларга жавоб беради.

48. Суд-тиббий экспертиза комиссияси беморни даволаш вақтида йул куйилган хато-камчиликлар учун жазолаш масаласини хал килмайди, чунки даволаш вақтида йул куйилган хато-камчиликлар учун жазолаш масаласини тиббий муассаса маъмурияти хал килади.

49. Суд-тиббий экспертиза комиссияси бемор улимида тиббий ходимнинг айби борлигини аниқлай олмайди, чунки бемор улимида тиббий ходимнинг айби борлигини аниқлаш суд-тиббий экспертиза комиссияси компетенциясига кирмайди.

50. Врач фаолияти билан боғлиқ касбий хукукбузарликларда комиссия суд-тиббий экспертиза утказиш шарт эмас, чунки суд-тиббий комиссия олдида куйилган саволларга экспертиза утказаетган эксперт жавоб бера олади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларга нималар киради?
- ✓ Айб-хато тушунчаси ва турларини айтиб беринг.
- ✓ Жиноят тушунчаси деганда нимани тушунаси ва унинг турларини кўрсатинг.
- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ нохуш салбий оқибатлар содир бўлганда қўлланиладиган жазоларнинг турларини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ қандай жиноят турларини биласиз.
- ✓ Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар турларини кўрсатинг.
- ✓ Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар турларини кўрсатинг.
- ✓ Ҳокимият, бошқарув ва бошқарув органлари тартибига қарши қандай жиноятлар турларини биласиз.
- ✓ Нохуш салбий ҳолатлар юз берганда қандай тартибда суд тиббий экспертиза тайинланади.
- ✓ Комиссион СТЭ ва унинг бажарилиш тартиби қандай амалга оширилади.

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида «Тиббий ходимлар фаолиятида учрайдиган жиноятлар» мавзусида анжуман ўтказиш.

- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида «Комиссион суд тиббий экспертиза ўтказиш» мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

1 - илова

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз» қоидасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқлар

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари турлари,
- Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари ҳолатида СТЭ масалалари ва ўтказиш тартиби.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Тиббий ходим, касбий ҳуқуқбузарлик, қилмиш, жиноят, лавозимли жиноятлар, касбий жиноятлар, комиссиян СТЭ тушунчаларига изоҳ беринг.

2-ўқув топшириқлар

1. 7-мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.

2. Чизмали органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

Чизмали органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
------------------------------	---

<p>Кластер (1.1)</p>	<p>«Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари». «Жиноят». «Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар». «Жамоат ҳавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар». «Ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар».</p>
<p>Венн диаграммаси (1.5 – намуна)</p>	<p>- Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар - Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар.</p>
<p>«Нима учун?» (1.6 - намуна)</p>	<p>- Нима учун «Тиббий ходимларнинг жиноятлари» ўрганилади? - Нима учун «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари» содир этилади? - Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар нима учун содир этилади?</p>
<p>«Балиқ скелети» (1.7 - намуна)</p>	<p>Тиббий ходимларнинг жиноятлари билан боғлиқ муаммолар.</p>
<p>«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)</p>	<p>- Тиббий ходимларнинг жиноятларини олдини олиш. - Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар. -Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар.</p>
<p>«Қандай?» (1.10 - намуна)</p>	<p>- Тиббий ходимларнинг жиноятларини олдини олиш мумкин? - Тиббий ходимларнинг жиноятларининг жазоланиши?</p>

6-МАВЗУ	<p>Тиббий фаолиятда меҳнат қонунчилиги.. Ишга кирувчи ва иш берувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, уриндошлик, уринбосарлик. Жамоа ва меҳнат шартномаси. Иш вақти. Меҳнат муҳофазаси. Тиббий сугурта. Интизомий жазо ва уни қўллаш тартиби. Тиббий ходимларнинг маъмурий жавобгарлиги, унинг турлари, маъмурий жазо қўллаш тартиби.</p>
----------------	---

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - соат	Талабалар сони: 8 - 9 нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Амалий машғулотнинг тузилиши	<ul style="list-style-type: none"> -Меҳнат шартномаси тушунчаси; - иш вақти ва соатлари тушунчаси; - маъмурий жавобгарлик тушунчаси; - интизомий жавобгарлик тушунчаси; - фуқаролик жавобгарлиги тушунчаси;
Ўқув машғулотининг мақсади:	Меҳнат қонунчилиги, меҳнат шартномаси, жамоа шартномаси, ишга қабул қилиш ва шартномани бекор қилиш шартлари, иш кўни, меҳнат таътили тушунчалари ва тартиби билан таништириш.
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба:
-Меҳнат шартномаси тушунчасига таъриф бериш;	- Меҳнат шартномаси тушунчасига эга бўлади;
-иш вақти ва соатлари тушунчасини ўргатиш;	- иш вақти ва соатлари тушунчасини ўрганади;
-маъмурий жавобгарлик	- маъмурий жавобгарликка таърифини ўрганади ва мисол келтиради;
Ўқитиш услуби ва техникаси	-интизомий жавобгарлик қўллаш тартибини
Ўқитиш воситалари	Баҳс мунозара, «Меҳнат интизомининг бузилиши» тушунчасига «Нима учун?»
Ўқитиш шакли	Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия,
Ўқитиш шароитлари	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ бўйича ўқитиш.
	Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари)СТЭ ҳужжатлари, Меҳнат кодекси

Амалий машғулотнинг технологик картаси

Фаолият мазмуни		
Босқичлар вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин)	<p>1.1. Мавзу: Меҳнат қонунчилиги ва тиббий ходимлар фаолияти</p> <p>Мақсад: Меҳнат қонунчилиги, меҳнат шартномаси, жамоа шартномаси, ишга қабул қилиш ва шартномани бекор қилиш шартлари, иш куни, меҳнат таътили тушунчалари ва тартиби билан таништириш.</p> <p>Режа: - Меҳнат шартномаси тушунчасини ўргатади;</p> <p>-Иш вақти ва соатлари ҳақида маълумот беради;</p> <p>-меҳнат шартномасини бекор қилиш учун асосларини ўргатади;</p> <p>- маъмурий жавобгарлик тушунчасига таъриф беради;</p> <p>-интизомий ва фуқаролик жавобгарлик тушунчасига таъриф беради;</p> <p>-меҳнат интизоми, тартиби билан таништиради.</p> <p>Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда (органайзерлардан фойдаланиб) ўтишни маълум қилади (жадвал 1).</p> <p>1.2. «Ақлий хужум» усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди.</p>	<p>1.1. Мавзунини ёздади ва саволларга жавоб беради. Адабиётлардан фойдаланиб, органайзерларнинг мустақил тузади, ўзаро таққослайди, тўлдиради, муаммони аниқлаш ва ечим вариантларини ишлаб чиқиш учун ижодий ёндашади.</p>

<p>2-босқич Асосий қисм (70 мин)</p>	<p>2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради: (саволларга жавоб бериш - топшириқ, органайзер чизмасини чизиш – 1-жадвал, тест ишлаш). Машғулот сўнгида кутилаётган ўқув натижаларини эслатади (талаба билиши керак): -Мехнат шартномаси тушунчасини; -иш вақти ва соатлари ҳақида маълумотларни; -мехнат шартномасини бекор қилиш учун асосларини; - маъмурий жавобгарлик тушунчасини; -интизомий ва фуқаролик жавобгарлик тушунчасини; -мехнат интизомини ва жазолаш турларини. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоёни қилади. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма, Ўзбекистон</p>	<p>2.1. Уқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдирди. 2.4. Жадвал устунларини тўлдирди ва муҳокамада иштирок этади.</p>
<p>3-босқич Якуний қисм (10 мин)</p>	<p>3.1. Машғулотни якунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида «Тиббий ҳолимлар</p>	<p>3.1. Эшитадилар. 3.2 Топшириқни оладилар.</p>

Тиббий фаолиятда меҳнат қонунчилигининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида (1992), «Фуқаролар Соғлигини Сақлаш тўғрисида»ги қонунда, Меҳнат кодексда, шунингдек алоҳида соҳаларга тааллуқли ССВ нинг буйруқлари, йўриқнома ва қоидаларида ўз аксини топган.

Конституциянинг 22 - моддасида Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида ҳам унинг ташқарисида ҳам ўз фуқароларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш ва уларга ҳомийлик кўрсатишни кафолатлаши кўрсатилган бўлса, 37 – 38 - моддаларида ҳар бир шахс меҳнат қилиш, касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига, жумладан, ёлланиб ишлаётган барча фуқаролар дам олиш ҳуқуқига эга эканликлари белгиланган. Шунингдек, иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг

муддати қонун билан белгиланиши ва ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, жумладан, боқувчисидан маҳрум бўлганда, ижтимоий таъминот олишлиги кафолатланган (39 - модда).

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлигини сақлаш борасида дахлсиз ҳуқуққа эгадирлар. Давлат ёши, жинси, ирқи, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий мавқеидан қатъий назар фуқароларнинг соғлигини сақланишини таъминлайди. Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллариининг борлигидан қатъий назар уларни камситишлардан ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу ҳолатни бузган шахслар амалдаги қонунлар талабига кўра жавобгар бўладилар.

«Фуқаролар Соғлигини Сақлаш тўғрисида» ги қонун талабига асосан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий **принциплари** куйидагилардан иборат:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши;
- аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши;
- профилактика чора – тадбирларининг устунлиги;
- соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниши;
- тиббиёт фанининг амалиёт билан бирлиги.

Ўзбекистон Республикасида тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки ўрта махсус тиббиёт ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар эга бўладилар.

Тиббиёт ва фармацевтика маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларнинг тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ўз касби бўйича уч йилдан кўп ишламаган тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг тегишли фаолият билан шуғулланишига тегишли ўқув юртларида қайта тайёргарликдан ўтганларидан кейин ёки Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг аттестация комиссиялари ўтказадиган аттестация асосида йўл қўйилади.

Тиббиёт ёки фармацевтика соҳасида тугалланмаган олий маълумоти бўлган шахсларнинг тиббиёт соҳасида ўрта маълумоти бўлган ходимлар ишлайдиган лавозимларда тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Олий ва ўрта махсус тиббиёт ўқув юртлари талабаларининг фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишда таълим дастурларига мувофиқ қатнашишига тиббиёт ходимлари назорати остида Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ғайриқонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан олий ёки ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти, шу жумладан, табиблик (халқ табобати) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан тўхтатилиши мумкин.

Меҳнат интизومي (МК 174 - модда).

Корхонада меҳнат тартиби иш берувчи касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб тасдиқлайдиган ички меҳнат тартиби қоидалари билан белгиланади.

Интизом тўғрисидаги устав ва низомлар (МК 175 - модда).

Халқ хўжалигининг баъзи тармоқларида ходимларнинг айрим тоифалари учун интизом тўғрисидаги устав ва низомлар амал қилади.

Ходимнинг бурчлари (МК 176 - модда).

Ходим ўз меҳнат вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, меҳнат интизомига риоя қилиши, иш берувчининг қонуний фармойишларини ўз вақтида

ва аниқ бажариши, технология интизомига, меҳнат муҳофазаси, техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш санитарияси талабларига риоя қилиши, иш берувчининг мол-мулкини авайлаб асраши шарт.

Ходимнинг меҳнат вазифалари ички тартиб қоидаларида, интизом тўғрисидаги устав ва низомларда, корхонада қабул қилинадиган локал ҳужжатларда (жамоа шартномаларида, йўриқномалар ва ҳоказоларда), меҳнат шартномасида аниқ белгилаб қўйилади.

Иш берувчининг бурчлари (МК 177 - модда).

Иш берувчи ходимлар меҳнатини ташкил қилиши, қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда, меҳнат шартномасида назарда тутилган меҳнат шaroитларини яратиб бериши, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизомини таъминлаши, меҳнат муҳофазаси қоидаларига риоя этиши, ходимларнинг эҳтиёж ва талабларига эътибор билан қараши, уларнинг меҳнат ва турмуш шaroитларини яхшилаб бориши, ушбу Кодексга мувофиқ жамоа шартномаларини тузиши шарт.

Иш берувчи ходимдан унинг меҳнат вазифалари доирасига кирмайдиган ишларни бажаришни, қонунга хилоф ёки ходим ва бошқа шахсларнинг ҳаёти ва соғлиги учун хавф туғдирувчи, уларнинг шаъни ва қадр-қимматини камситувчи ҳаракатлар қилишни талаб этишга ҳақли эмас.

Меҳнат коллективи, меҳнат жамоалари, жамоа шартномаси.

Меҳнат коллективи ва унинг Соғлиқни сақлаш муассасасини бошқарган ҳолда ҳам, давлат ҳам ишчи ходимлар манфаатини ҳимоя қилади. Юзага келган муаммоларни биргаликда бартараф қиладилар.

Меҳнат жамоалари ва уларнинг вазифаси.

Меҳнат жамоаси муассасаларида, корхоналарида, корхоналардаги меҳнаткашлар йиғиндиси бўлиб, биргаликда улар давлат корхоналари, муассасаларида, жамоа хўжаликларида ва шахсий фирмаларда иш фаолиятини юритишади.

Меҳнат жамоасининг таркиби муассасалар структурасига қараб цех жамоаси, бўлим жамоаси, бригадалар ва бошқа қисмлардан тузилган.

Касаба уюшмалари (МК 22 - модда).

Касаба уюшмаларининг ва улардаги сайлаб қўйиладиган органларнинг давлат ва хўжалик органлари, иш берувчилар билан ўзаро муносабатларидаги ҳуқуқлари қонун, уставлар, жамоа келишувлари ва шартномалари билан белгиланади.

Жамоа шартномаси (МК 29-модда).

Жамоа шартномаси — корхонада иш берувчи билан ходимлар ўртасидаги меҳнатга оид, ижтимоий-иқтисодий ва касбга оид муносабатларни тартибга солувчи норматив ҳужжатдир.

Жамоа келишуви — муайян касб, тармоқ, ҳудуд ходимлари учун меҳнат шартлари, иш билан таъминлаш ва ижтимоий кафолатлар белгилаш борасидаги мажбуриятларни ўз ичига олувчи норматив ҳужжатдир.

Жамоа шартномалари ва келишувлари ходимлар билан иш берувчиларнинг меҳнатга оид муносабатларини шартнома асосида тартибга солишга ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий манфаатларини мувофиқлаштиришга ёрдам бериш мақсадида тузилади.

Жамоа шартномасини тузиш зарурлиги ҳақида қарор қабул қилиш (МК 35-модда).

Иш берувчи билан жамоа шартномасини тузиш зарурлиги ҳақида қарор қабул қилиш ҳуқуқига касаба уюшмаси ўз вакиллик органи орқали, ходимлар томонидан ваколат берилган бошқа вакиллик органи ёки бевосита меҳнат жамоасининг умумий йиғилишига (конференцияси) эга.

Жамоа шартномалари корхоналарда, уларнинг юридик шахс ҳуқуқи берилган таркибий бўлинмаларида тузилади.

Жамоа шартномасининг тарафлари (МК 36 - модда).

Жамоа шартномаси, бир тарафдан, ходимлар томонидан касаба уюшмалари ёки ўзлари ваколат берган бошқа вакиллик органлари орқали, иккинчи тарафдан — бевосита иш берувчи ёки у ваколат берган вакиллар томонидан тузилади.

Жамоа шартномасининг мазмуни ва тузилиши (МК 37- модда).

Жамоа шартномасининг мазмуни ва тузилишини тарафлар белгилайди.

Жамоа шартномасига иш берувчи ва ходимларнинг қуйидаги масалалар бўйича ўзаро мажбуриятлари киритилиши мумкин:

- меҳнатга ҳақ тўлаш шакли, тизими ва миқдори, пул мукофотлари, нафақалар, компенсациялар, қўшимча тўловлар;
- нархларнинг ўзгариб бориши, инфляция даражаси, жамоа шартномаси билан белгиланган кўрсаткичларнинг бажарилишига қараб меҳнатга ҳақ тўлашни тартибга солиш механизми;
- ходимларни иш билан таъминлаш, қайта ўқитиш, ишдан бўшатиб олиш шартлари;
- иш вақти ва дам олиш вақти, меҳнат таътилларининг муддатлари;
- ходимларнинг, шу жумладан, аёллар ва ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг меҳнат шароитлари ва меҳнат муҳофазасини яхшилаш, экология жиҳатидан хавфсизликни таъминлаш;
- корxonани ва идорага қарашли турар жойни хусусийлаштириш вақтида ходимларнинг манфаатларига риоя қилиш;
- ишни таълим билан қўшиб олиб борувчи ходимлар учун имтиёзлар;
- ихтиёрий ва мажбурий тарздаги тиббий ҳамда ижтимоий суғурта;
- иш берувчи томонидан ўз ходимларининг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисоб варақларига қўшимча бадаллар киритиш миқдорлари ва муддатлари;
- жамоа шартномасининг бажарилишини текшириб бориш, тарафларнинг жавобгарлиги, ижтимоий шериклик, касаба уюшмалари, ходимларнинг бошқа вакиллик органларига фаолият кўрсатиш учун тегишли шароит яратиб бериш.

Жамоа шартномасида корxonанинг иқтисодий имкониятларини ҳисобга олган ҳолда бошқа шартлар, шу жумладан, қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган нормалар ва қоидаларда кўрсатилганига қараганда имтиёзлироқ меҳнат шартлари ва ижтимоий-иқтисодий шартлар (қўшимча таътиллар, пенсияларга тайинланадиган устамалар, муддатдан илгари пенсияга чиқиш, транспорт ва хизмат сафари харажатлари учун компенсациялар, ходимларни ишлаб чиқаришда ҳамда уларнинг болаларини мактабда ва мактабгача тарбия муассасаларида текин ёки қисман ҳақ тўланадиган тарзда

овқатлантириш, бошқа қўшимча имтиёз ва компенсациялар) ҳам киритилиши мумкин.

Башарти амалдаги қонунларда норматив тусдаги қоидалар жамоа шартномасида албатта мустаҳкамлаб қўйилиши шарт деб бевосита кўрсатма берилган бўлса, бундай қоидалар жамоа шартномасига киритилади.

Жамоа шартномасини тузиш тартиби (МК 40 - модда).

Жамоа шартномаси, башарти уни умумий йиғилишда (конференцияда) иштирок этаётганларнинг эллик фоизидан кўпроғи ёқлаб овоз берган бўлса, маъқулланган ҳисобланади.

Агар жамоа шартномасининг лойиҳаси маъқулланмаса, тарафларнинг вакиллари уни умумий йиғилишда (конференцияда) билдирилган таклиф-истакларни эътиборга олган ҳолда ишлаб такомилга етказадилар ҳамда ўн беш кун ичида умумий йиғилиш (конференция) муҳокамасига қайта такдим этадилар.

Умумий йиғилишда (конференцияда) маъқулланганидан кейин тарафларнинг вакиллари жамоа шартномасини уч кун ичида имзолайдилар.

Жамоа шартномасининг амал қилиш муддати (МК 41 – модда).

Жамоа шартномаси имзоланган вақтдан эътиборан ёки жамоа шартномасида кўрсатилган кундан бошлаб кучга киради ҳамда тарафлар белгилаган муддат давомида амал қилади.

Белгиланган муддат тугагач, жамоа шартномаси тарафлар янги шартнома тузгунча ёки амалдаги шартномани ўзгартиргунча, тўлдиргунча амалда бўлади.

Жамоа шартномасининг амал қилиш доираси (МК 42 - модда).

Жамоа шартномаси иш берувчига ва мазкур корхонанинг барча ходимларига, шу жумладан, жамоа шартномаси кучга кирганидан кейин ишга қабул қилинган шахсларга ҳам татбиқ этилади.

Жамоа шартномаси шартларини бажаришга жавобгарлар.

Жамоа шартномасининг матни ҳар бир ишчи ходимга мазмун моҳияти тушунтирилиб берилади. Бир ой давомида ҳар бир янги ишга олинаётган ишчини жамоа шартномаси билан маъмурият таништириб чиқиши лозим. Жамоа шартнома шартларини бажарилишини касаба уюшмалар назорат қилиб турадилар.

Муассаса раҳбарларининг маърузаларини касаба уюшмаси комитети эшитиб, кўриб чиқади ва юзага келган муаммоларни бартараф этишни маъмуриятдан сўрайди.

Агар ишчилар жамоа шартномасига кўрсатилган шартни бажара олмаётган бўлса, бундай ҳолатда бу ишчиларга маъмурий жазо, жарима тайинланади, ҳатто ишдан бўшатилиши кўрилади.

Ўзбекистон Республикасида Соғлиқни сақлаш тизими структураси схемада илова қилинади (иловага қаралсин).

Меҳнат шартномаси тушунчаси ва тарафлари (МК 72 - модда).

Меҳнат шартномаси ходим билан иш берувчи ўртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим бўйича ишни ички меҳнат тартибига бўйсўнган ҳолда тарафлар келишуви, шунингдек, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир.

Ходим ва иш берувчи меҳнат шартномасининг тарафлари бўлиб ҳисобланадилар.

Меҳнат шартномасини тузиш ҳақидаги келишувдан олдин қўшимча ҳолатлар (танловдан ўтиш, лавозимга сайланиш ва бошқалар) бўлиши мумкин.

Ходим ўриндошлик асосида ишлаш тўғрисида, башарти бу қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бўлса, меҳнат шартномалари тузиши мумкин.

Меҳнат шартномасининг мазмуни (МК 73 - модда).

Меҳнат шартномасининг мазмуни тарафлар келишуви бўйича, шунингдек, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланади.

Меҳнат шартномаси тарафларининг келишуви билан қуйидагилар белгиланади:

- иш жойи (корхона ёки унинг бўлинмаси);
- ходимнинг меҳнат вазифаси — мутахассислиги, малакаси, у ишлайдиган лавозим;
- ишнинг бошланиш куни;
- меҳнат шартномаси муайян муддатга тузилганда унинг амал қилиш муддати;

- меҳнат ҳаққи миқдори ва меҳнатнинг бошқа шартлари.

Меҳнат шартномасини тузиш пайтида ходимларнинг қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган меҳнат ҳуқуқлари ва кафолатлари даражаси пасайтирилиши мумкин эмас.

Меҳнат шартномасининг шакли (МК 74- модда).

- Меҳнат шартномаси ёзма шаклда тузилади.
- Меҳнат шартномасининг шакли Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган тартибда тасдиқланадиган намунавий шартномани ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади.
- Меҳнат шартномаси бир хил кучга эга бўлган камида икки нусхада тузилади ва ҳар бир тарафга сақлаш учун топширилади.
- Меҳнат шартномасида тарафларнинг манзиллари кўрсатилади.
- Меҳнат шартномаси ходим ва ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган мансабдор шахснинг имзолари билан мустаҳкамланиб, имзоланган муддати қайд этиб қўйилади.
- Мансабдор шахснинг имзоси, имзонинг ҳақиқий ва ваколатли эканлигини таъкидлаш тариқасида корхона муҳри билан тасдиқланади.

Меҳнат шартномасининг муддати (МК 75 - модда).

Меҳнат шартномалари:

- ❖ номуайян муддатга;
- ❖ беш йилдан ортиқ бўлмаган муайян муддатга;
- ❖ муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилиши мумкин.

Агар меҳнат шартномасида унинг амал қилиш муддати кўрсатилмаган бўлса, меҳнат шартномаси номуайян муддатга тузилган деб ҳисобланади.

Номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномаси ходимнинг розилигисиз муайян муддатга, шунингдек, муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб қайта тузилиши мумкин эмас.

Меҳнат шартномаси тузиш. Ишга қабул қилинадиган ёш (МК 77 - модда).

Ишга қабул қилиш ўн олти ёшдан йўлга қўйилади.

Ёшларни меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртларининг ўқувчиларини, уларнинг соғлигига ҳамда маънавий ва ахлоқий камол топишига зиён етказмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун — улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиги билан ишга қабул қилишга йўл қўйилади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни ишга қабул қилиш ушбу Кодекснинг 241-моддасида назарда тутилган талабларга риоя этилган ҳолда амалга оширилади.

Ишга қабул қилиш вақтида талаб қилинадиган ҳужжатлар (МК 80 - модда).

Ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахс қуйидаги ҳужжатларни:

- паспорт ёки унинг ўрнини босадиган бошқа ҳужжатни, ўн олти ёшгача бўлган шахслар эса, туғилганлик тўғрисидаги гувоҳнома ва турар жойидан маълумотномани;
- меҳнат дафтарчасини, биринчи мартаба ишга кираётган шахслар бундан мустасно. Ўриндошлик асосида ишга кираётган шахслар меҳнат дафтарчаси ўрнига асосий иш жойидан олган маълумотномани;
- ҳарбий хизматга мажбурлар ёки чақирилувчилар тегишлича ҳарбий билетни ёки ҳарбий ҳисобда турганлик ҳақидаги гувоҳномани;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ махсус маълумотга ёки махсус тайёргарликка эга шахсларгина бажариши мумкин бўлган ишларга кираётганда олий ёки ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртини тамомлаганлиги тўғрисидаги дипломни, ёхуд мазкур ишни бажариш ҳуқуқини берадиган гувоҳномани ёки бошқа тегишли ҳужжатни тақдим этади.

Ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахсдан қонун ҳужжатларида кўрсатилмаган ҳужжатларни талаб қилиш тақиқланади.

Меҳнат дафтарчаси (МК 81 - модда).

Меҳнат дафтарчаси ходимнинг меҳнат стажини тасдиқловчи асосий ҳужжатдир.

Иш берувчи корхонада беш кундан ортиқ ишлаган барча ходимларга меҳнат дафтарчасини тутиши шарт, ўриндошлик асосида ишловчилар бундан мустасно.

Иш берувчи меҳнат дафтарчасига ишга қабул қилиш, бошқа доимий ишга ўтказиш ва меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги маълумотларни ёзиши шарт. Ходимнинг илтимосига кўра меҳнат дафтарчасига ўриндошлик асосида ишлаган ва вақтинча бошқа ишга ўтказилган даврлар ҳақидаги ёзувлар киритилади. Меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари (сабаблари) меҳнат дафтарчасига ёзилмайди.

Дастлабки синов муддати (МК 85 - модда).

Дастлабки синов муддати уч ойдан ошиб кетиши мумкин эмас.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даври ва ходим узрли сабабларга кўра ишда бўлмаган бошқа даврлар дастлабки синов муддатига киритилмайди.

Дастлабки синов даврида ходимларга меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг татбиқ этилиши (МК 86 - модда).

Дастлабки синов даврида ходимларга меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва корхонада ўрнатилган меҳнат шартлари тўлиқ татбиқ этилади.

Дастлабки синов даври меҳнат стажига киритилади.

Дастлабки синов натижаси (МК 87 - модда).

Дастлабки синов муддати тугагунга қадар ҳар бир тараф иккинчи тарафни уч кун олдин ёзма равишда огоҳлантириб, меҳнат шартномасини бекор қилишга ҳақлидир. Бундай ҳолда иш берувчи меҳнат шартномасини синов натижаси қониқарсиз бўлгандагина бекор қилиши мумкин.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисида ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган огоҳлантириш муддатини қисқартиришга фақат шартнома тарафларининг келишуви билан йўл қўйилади.

Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ёки меҳнат шартномаси тарафларининг келишуви билан белгилаб олинган огоҳлантириш муддати мобайнида ходим меҳнатга оид муносабатларни бекор қилиш тўғрисида берилган аризани қайтариб олишга ҳақлидир.

Агар дастлабки синов муддати тугагунга қадар тарафлардан бирортаси ҳам меҳнат шартномасини бекор қилишни талаб қилмаган бўлса, шартноманинг амал

қилиши давом этади ва бундан кейин уни бекор қилишга умумий асосларда йўл қўйилади.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари (МК 97 - модда).

Меҳнат шартномаси қуйидаги сабабларга кўра бекор қилиниши мумкин:

а) тарафларнинг келишувига кўра. Ушбу асосга биноан меҳнат шартномасининг барча турлари исталган вақтда бекор қилиниши мумкин;

б) тарафлардан бирининг ташаббуси билан;

с) муддатнинг тугаши билан;

д) тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра;

е) меҳнат шартномасида назарда тутилган асосларга кўра. Меҳнатга оид муносабатларни бекор қилиш тўғрисидаги меҳнат шартномасида, бу шартнома иш берувчи томонидан корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилганда, шунингдек, қонунда йўл қўйиладиган бошқа ҳолларда ҳам назарда тутилиши мумкин.

ж) янги муддатга сайланмаганлиги (танлов бўйича ўтмаганлиги) ёхуд сайланишда (танловда) қатнашишни рад этганлиги муносабати билан.

Меҳнат шартномасини ходимнинг ташаббуси билан бекор қилиш (МК 99-модда).

Ходим номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномасини ҳам, муддати тугагунга қадар муддатли меҳнат шартномасини ҳам, икки ҳафта олдин иш берувчини ёзма равишда огоҳлантирилиб, бекор қилишга ҳақлидир. Огоҳлантириш муддати тугагандан сўнг ходим ишни тўхтатишга ҳақли, иш берувчи эса, ходимга меҳнат дафтарчасини бериши ва у билан ҳисоб-китоб қилиши шарт.

Ходим билан иш берувчи ўртасидаги келишувга биноан меҳнат шартномаси огоҳлантириш муддати тугамасдан олдин ҳам бекор қилиниши мумкин.

Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ёки тарафлар келишуви бўйича белгиланган огоҳлантириш муддати давомида ходим берган аризани қайтариб олишга ҳақлидир.

Агар огоҳлантириш муддати тугагандан кейин ходим билан меҳнат шартномаси бекор қилинмаган ва меҳнат муносабатлари давом этаётган бўлса, ходимнинг ташаббуси билан меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги ариза ўз кучини йўқотади, бундай ҳолда меҳнат шартномасини шу аризага мувофиқ бекор қилишга эса йўл қўйилмайди.

Меҳнат шартномасини ходимнинг ташаббуси билан бекор қилиш ҳақидаги ариза у ўз ишини давом эттиришининг имкони йўқлиги (ўқув юртига қабул қилинганлиги, пенсияга чиққанлиги, сайлаб қўйиладиган лавозимга сайланганлиги ва бошқа ҳоллар) билан боғлиқ бўлса, иш берувчи меҳнат шартномасини ходим илтимос қилган муддатда бекор қилиши керак.

Муддатли меҳнат шартномаси ходимнинг ташаббуси билан муддатидан олдин бекор қилинганда, ушбу Кодекснинг 104-моддасида назарда тутилган тартибда ходимнинг «неустойка» тўлаши белгилаб қўйилиши мумкин.

Меҳнат шарномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш (МК 100-модда).

Номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномасини ҳам, муддати тугагунга қадар муддатли меҳнат шартномасини ҳам иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш асосли бўлиши шарт.

Қуйидаги сабаблардан бирининг мавжудлиги меҳнат шартномасини бекор қилишнинг асосли эканлигини билдиради:

1) технологиядаги ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ходимлар сони (штати) ёки иш хусусиятининг ўзгаришига олиб келган ишлар ҳажмининг қисқарганлиги, ёхуд корxonанинг тугатилганлиги;

2) ходимнинг малакаси етарли бўлмаганлиги ёки соғлиги ҳолатига қўра бажараётган ишига нолайиқ бўлиб қолиши;

3) ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини мунтазам равишда бузганлиги. Аввал меҳнат вазифаларини бузганлиги учун ходим интизомий ёки моддий жавобгарликка тортилган, ёхуд унга нисбатан меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таъсир чоралари қўлланилган кундан эътиборан бир йил мобайнида ходим томонидан такроран интизомга

хилоф ноҷўя ҳаракат содир қилиниши меҳнат вазифаларини мунтазам равишда бузиш ҳисобланади;

4) ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузганлиги;

Ходим билан тузилган меҳнат шартномасини бекор қилишга олиб келиши мумкин бўлган меҳнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузишларнинг рўйхати:

- ички меҳнат тартиби қоидалари;

- корхона мулкдори билан корхона раҳбари ўртасида тузилган меҳнат шартномаси;

- айрим тоифадаги ходимларга нисбатан қўлланиладиган интизом ҳақидаги низом ва уставлар билан белгиланади. Ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бузиши қўпол тусга эгаллиги ёки эга эмаслиги ҳар бир муайян ҳолда содир қилинган ноҷўя ҳаракатнинг оғир-енгиллигига ҳамда бундай бузиш туфайли келиб чиққан ёки келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатларга қараб ҳал этилади;

5) ўриндошлик асосида ишламайдиган бошқа ходимнинг ишга қабул қилиниши муносабати билан, шунингдек, меҳнат шартларига кўра ўриндошлик иши чекланиши сабабли ўриндошлар билан меҳнат шартномасининг бекор қилинганлиги;

б) корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилган меҳнат шартномаси мулкдорнинг алмашиши сабабли бекор қилинганлиги. Мазкур асос бўйича меҳнат шартномасини корхона мулк қилиб олинган кундан бошлаб уч ой мобайнида бекор қилишга йўл қўяди. Ходимнинг вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даври, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ҳамда бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таътиллarda бўлган вақти, узрли сабабларга кўра ишда бўлмаган бошқа даврлари бу муддатга киритилмайди.

Ходим вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даврида ва меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таътиллarda бўлган даврида меҳнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилишга йўл қўйилмайди, корхона бутунлай тугатилган ҳоллар бундан мустасно.

Мехнат шартномасининг тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар бўйича бекор қилиниши (МК 106 - модда).

Мехнат шартномаси қуйидаги ҳолларда бекор қилинади:

- 1) ходим ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирилган тақдирда;
- 2) шу ишни илгари бажариб келган ходим ишга тикланган тақдирда;
- 3) ходимни жазога маҳкум этган суднинг ҳукми қонуний кучга кирган тақдирда, башарти бунинг натижасида ходим аввалги ишини давом эттириш имкониятидан маҳрум этилган бўлса, шунингдек, ходим суднинг қарорига биноан ихтисослаштирилган даволаш-профилактика муассасасига йўлланган тақдирда;
- 4) ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидалар бузилганлиги муносабати билан, агар йўл қўйилган қоидабузарликни бартараф этишнинг имкони бўлмаса ва у ишни давом эттиришга тўсқинлик қилса;
- 5) ходимнинг вафоти муносабати билан;
- 6) қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Иш вақти тушунчаси (МК 114- модда).

Ходим иш тартиби ёки графигига ёхуд меҳнат шартномаси шартларига мувофиқ ўз меҳнат вазифаларини бажариши лозим бўлган вақт иш вақти ҳисобланади.

Иш вақтининг нормал муддати (МК 115 - модда).

Ходим учун иш вақтининг нормал муддати ҳафтасига қирқ соатдан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Олти кунлик иш ҳафтасида ҳар кунги ишнинг муддати етти соатдан, беш кунлик иш ҳафтасида эса саккиз соатдан ортиб кетмаслиги лозим.

Корхонада иш вақтини жамлаб ҳисобга олиш жорий қилинган тақдирда, ушбу Кодекснинг 123-моддасида назарда тутилган қоидалари қўлланилади.

Иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 116 - модда).

Айрим тоифадаги ходимлар учун уларнинг ёши, соғлигининг ҳолати, меҳнатнинг шартлари, меҳнат вазифаларининг ўзига хос хусусиятлари ва ўзга ҳолатларни инобатга олиб, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар, шунингдек, меҳнат шартномаси шартларига биноан меҳнатга

тўланадиган ҳақни камайтирмасдан, иш вақтининг қисқартирилган муддати белгиланади.

Иш вақтининг қисқартирилган муддати қуйидагилар учун белгиланади:

-ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимлар (242-модда);

-И ва ИИ гуруҳ ногирони бўлган ходимлар (220-модданинг учинчи қисми);

-ноқулай меҳнат шароитларидаги ишларда банд бўлган ходимлар (117-модда);

-алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги ходимлар (118-модда);

-уч ёшга тўлмаган болалари бор бюджет ҳисобидан молиявий жиҳатдан таъминланадиган муассасалар ва ташкилотларда ишлаётган аёллар (228-1-модда).

Ноқулай меҳнат шароитларидаги ишларда банд бўлган ходимлар учун иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 117 - модда).

Иш вақтининг ҳафтасига ўттиз олти соатдан ошмайдиган қисқартирилган муддати меҳнат жараёнида соғлигига физикавий, кимёвий, биологик ва ишлаб чиқаришнинг бошқа зарарли омиллари таъсир этадиган ходимлар учун белгиланади.

Корхонадаги бундай ишларнинг рўйхати ва уларни бажаришда иш вақтининг муайян муддати тармоқ (тариф) келишувларида, жамоа шартномаларида белгилаб қўйилади, агар улар тузилмаган бўлса, иш берувчи томонидан касабга уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб, меҳнат шароитларига баҳо беришнинг Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланадиган услубияти асосида белгиланади.

Меҳнат шароити ўта зарарли ва ўта оғир ишларда банд бўлган ходимлар учун иш вақтининг муддати чегараси Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан белгиланади.

Алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги ходимлар учун иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 118 - модда).

Юқори даражадаги ҳис-ҳаяжон, ақлий зўриқиш, асаб танглиги билан боғлиқ, яъни алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги айрим тоифадаги ходимлар учун (тиббий ходимлари, педагоглар ва бошқалар) иш вақтининг муддати

ҳафтасига ўттиз олти соатдан ошмайдиган қилиб белгиланади. Бундай ходимлар рўйхати ва улар иш вақтининг аниқ муддати Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланади.

Тунги вақтдаги ишнинг муддати (МК 122 - модда).

Соат 22:00 дан то соат 6:00 гача бўлган вақт тунги вақт деб ҳисобланади.

Агар ходим учун белгиланган кундалик иш (смена) муддатининг камида ярми тунги вақтга тўғри келса, тунги иш вақти муддати бир соатга, иш ҳафтаси муддати ҳам шунга мувофиқ равишда қисқартирилади.

Ишлаб чиқариш шароитларига кўра зарур бўлган ҳолларда, хусусан, ишлаб чиқариш узлуксиз бўлган жойларда, шунингдек, бир кун дам олинмайдиган олти кунлик иш ҳафтаси шароитида смена бўлиб ишланаётган жойларда тунги иш муддати кундузги иш муддатига тенглаштирилади.

Ходимларни тунги вақтдаги ишга жалб этиш ушбу Кодекснинг 220-моддаси бешинчи қисмида ва 228,245-моддаларида белгиланган чеклашларга риоя этган ҳолда амалга оширилади.

Соғлиқни сақлашда кечки навбатчилик.

Соғлиқни сақлаш соҳасида навбатчилик деганда кечки (тунги) пайт, байрам ва дам олиш кунлари ишлаш вақти ҳақида гап боради.

Тунги навбатчилик ҳар бир тиббий ходим учун мажбурий, агар иш вақти 1 ой ичида бўлса, бундан қуйидаги ҳолатларда озод этилади:

- ҳомиладор бўлса;
- эмизувчи боласи бўлса ва бошқалар.

Ойлик иш вақтидан юқори бўлган ишчиларга навбатчилик тайинлаш улар билан келишилган ҳолатда олиб борилади. Навбатчилик учун бир ставка ва бир ярим ставка ишловчилар ҳам жалб этилиши мумкин. Навбатчилик учун стационарда ишловчи врачлар жалб этилиши мумкин.

Навбатчиликнинг максимал вақти 12 соатдан ошмаслиги лозим. Байрам ва дам олиш кунларида 12 соатдан ошиши мумкин.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг меҳнат ҳуқуқлари (МК 240-модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатларда катта ёшдаги ходимлар билан тенг ҳуқуқда бўладилар, меҳнатни муҳофаза қилиш, иш вақти, таътиллار ва бошқа меҳнат шартлари соҳасида улар учун меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган қўшимча имтиёزلардан фойдаланадилар.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатидан фойдаланиш тақиқланадиган ишлар (МК 241- модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатидан шу тоифа ходимларининг соғлиги, хавфсизлиги ёки ахлоқ-одобига зиён етказиши мумкин бўлган меҳнат шароити ноқулай ишларда, ер ости ишларида ва бошқа ишларда фойдаланиш тақиқланади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг белгилаб қўйилган нормадан ортиқ оғир юк кўтаришлари ва ташишларига йўл қўйилмайди.

Ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган ишлар рўйхати ва ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар кўтаришлари ва ташишлари мумкин бўлган оғир юк нормаларининг чегарасини Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Ўзбекистон касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши ва иш берувчиларнинг вакиллари маслаҳатини олган ҳолда белгилайди.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар учун қисқартирилган иш вақтининг муддати (МК 242-модда).

Иш вақтининг муддати ўн олтидан ўн саккиз ёшгача бўлган ходимларга ҳафтасига ўттиз олти соатдан, ўн бешдан ўн олти ёшгача бўлган шахслар учун эса ҳафтасига йигирма тўрт соатдан ошмайдиган қилиб белгиланади.

Ўқишдан бўш вақтларида ишлаётган ўқувчиларнинг ўқув йили давомидаги иш вақти муддати ушбу модданинг биринчи қисмида тегишли ёшдаги шахслар учун назарда тутилган иш вақти энг кўп муддатининг ярмидан ортиб кетиши мумкин эмас.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга йиллик меҳнат таътили бериш (МК 244-модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимларга камида ўттиз календарь кундан иборат йиллик таътил берилади ва улар бу таътилдан ёз вақтида ёки йилнинг ўзлари учун қулай бўлган бошқа вақтида фойдаланишлари мумкин.

Башарти таътил берилаётган йил ходим ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар ва тўлгандан кейинги даврларни ўз ичига олса, таътилнинг муддати ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар бўлган иш стажи учун - ўттиз календарь кун ҳисобидан, ўн саккиз ёшга тўлгандан кейинги иш стажи учун эса умумий тартибда ҳисоблаб чиқарилади.

Меҳнат шароитини ҳимоялаш учун жавобгарлик.

Меҳнат шароитининг қоидаларининг бузилиши, техника хавфсизлигига риоя қилмаслик ўз навбатида дисциплинар, административ, жиноий ва иқтисодий жавобгарликка тортилади.

Меҳнат хавфсизлиги қоидаларини бузганлиги учун ҳар бир ишчи ва хизматчи маъмурият ва касаба уюшмаси томонидан белгиланган дисциплинар (интизомий) жазога тортилади.

Маъмурий жавобгарлик - меҳнат хавфсизлиги қоидалари бузилганлиги учун ишчилар, уларнинг бошқарувчиларига иқтисодий, яъни жарима солинади. Жарима тайинлашни инспекторлар ва давлат назоратчилари томонидан амалга оширилади.

Жарима қонунбузарлик аниқлангандан сўнг, 1 ой ичида тўланиши шарт.

Жарима тўлашни бартараф этиш фақат туман (шаҳар) халқ суди томонидан ундирилиши мумкин.

Жиноий жавобгарликка тортиш хавфсизлик стандартларининг бузилиши туфайли ва меҳнат хавфсизлиги бузилганда, бунинг натижасида нохуш салбий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган ҳолатлар ва оғир тан жароҳати олган вақтда жорий қилинади.

Ишсизлик нафақасини тўлаш шартлари ва муддатлари (МК 65-модда).

Ишсизлик нафақаси ишсиз деб эътироф этилган шахсга у иш қидираётган шахс сифатида маҳаллий меҳнат органида рўйхатдан ўтган кундан эътиборан тайинланади. Қарамоғида учтагача киши бўлган, ўттиз беш ёшга тўлмаган ишсиз эркакка ишсизлик нафақаси у ҳақ тўланадиган жамоат ишларида Ўзбекистон

Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда иштирок этган тақдирда тайинланади. Ишсиз шахснинг нафақа олиш ҳуқуқи у иш қидираётган шахс сифатида рўйхатдан ўтган пайдан бошлаб кечи билан ўн биринчи кундан эътиборан кучга киради.

Ишсизлик нафақаси кўпи билан:

- ишдан ва иш ҳақидан (меҳнат даромадидан) маҳрум бўлган ёки узоқ (бир йилдан ортиқ) танаффусдан кейин меҳнат фаолиятини қайта бошлашга ҳаракат қилаётган шахсга ўн икки ойлик давр мобайнида йигирма олти календарь ҳафта;
- илгари ишламаган ва биринчи марта иш қидираётган шахсга эса ўн уч календарь ҳафта мобайнида тўланади.

Ишсиз шахс нафақа олиш даврида иш қидириши ва ҳар икки ҳафтада камида бир марта маҳаллий меҳнат органида йўқламадан ўтиши керак.

Ишсизлик нафақасининг миқдори қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Ишсизлик нафақаси тўлашни бекор қилиш, тўхтатиб қўйиш ва унинг миқдорини камайтириш (МК 66 - модда).

Қуйидаги ҳолларда ишсизлик нафақасини тўлаш бекор қилинади:

- ишсиз шахс ишга жойлашганда;
- ишсиз шахс таклиф қилинган мақбул келадиган ишни икки марта рад этган тақдирда;
- қармоғида учтагача киши бўлган, ўттиз беш ёшга тўлмаган ишсиз эркак ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этишни рад этган тақдирда;
- ишсиз шахс қонун ҳужжатларига мувофиқ пенсия таъминоти ҳуқуқини олган тақдирда;
- ишсиз шахс суднинг ҳукми билан қамоқ ёки озодликдан маҳрум этиш тариқасидаги жазога ҳукм қилинган бўлса;
- ишсиз шахс ишсизлик нафақасини олиб турган даврда маҳаллий меҳнат органини хабардор қилмай вақтинча ишга жойлашган бўлса;
- ишсизлик нафақасини алдов йўли билан олаётган бўлса;
- ишсиз шахс вафот этган тақдирда.

Қуйидаги ҳолларда ишсизлик нафақасини тўлаш тўхтатиб турилади:

➤ ишсиз шахс касбга ўрганиш, қайта тайёрлаш ёки малакасини оширишга юборилган бўлса, стипендия олиб касб ўрганиш, қайта тайёрлашдан ўтиш ёки малака ошириш даврида;

➤ ишсиз шахс ихтисослаштирилган даволаш-профилактика муассасасида даволаш курсини ўтаётган бўлса, бундай муассасада бўлган даврида;

➤ ишсиз шахс ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этаётган бўлса, бундай ишларда иштирок этган даврида.

Ишсиз шахс узрсиз сабабларга кўра белгиланган муддатда маҳаллий меҳнат органига келмаган тақдирда, ишсизлик нафақасини тўлаш уч ойгача муддатга тўхтатиб қўйилиши ёки нафақанинг миқдори камайтирилиши мумкин.

Дам олиш вақти ва меҳнат таътили.

Дам олиш вақти – ходим меҳнат вазифаларини бажаришдан холи бўлган ва бундан у ўз ихтиёрига кўра фойдаланиши мумкин бўлган вақтдир.

Иш куни (смена) давомидаги танаффуслар (МК 127-модда).

Ходимга иш куни (смена) давомида дам олиш ва овқатланиш учун танаффус берилиши керак, бу танаффус иш вақтига киритилмайди.

Танаффус бериш вақти ва унинг аниқ муддати ички меҳнат тартиби қоидаларида, смена графикларида ёки ходим билан иш берувчи ўртасидаги келишувга биноан белгилаб қўйилади.

Ишлаб чиқариш шароитига кўра дам олиш ва овқатланиш учун танаффус бериш мумкин бўлмаган ишларда иш берувчи ходимга иш вақтида овқатланиб олиш имкониятини таъминлаши шарт. Бундай ишларнинг рўйхати, овқатланиш тартиби ва жойи ички меҳнат тартиби қоидаларида белгилаб қўйилади.

Меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан иш куни (смена) давомида бошқа танаффуслар ҳам белгилаб қўйилиши мумкин.

Кундалик дам олиш вақтининг муддати (МК 128-модда).

Ишнинг тугаши билан кейинги куни (сменада) иш бошланиши ўртасидаги кундалик дам олиш вақтининг муддати ўн икки соатдан кам бўлиши мумкин эмас.

Дам олиш кунлар (МК 129 - модда).

Барча ходимларга дам олиш кунлари (ҳар ҳафталик узлуксиз дам олиш) берилади.

Беш кунлик иш ҳафтасида ходимларга ҳафтада икки дам олиш куни, олти кунлик иш ҳафтасида эса, бир дам олиш куни берилади.

Умумий дам олиш куни якшанбадир.

Таътилар.

Йиллик меҳнат таътиллари (МК 133 - модда).

Барча ходимларга, шу жумладан, ўриндошлик асосида ишлаётган ходимларга дам олиш ва иш қобилиятини тиклаш учун иш жойи (лавозими) ва ўртача иш ҳаққи сақланган ҳолда йиллик меҳнат таътиллари берилади.

Йиллик асосий таътил (МК 134-модда).

Ходимларга ўн беш иш кунидан кам бўлмаган муддат билан йиллик асосий таътил берилади.

Йиллик қўшимча таътилар (МК 136-модда)

Қўшимча таътилар:

-меҳнат шароити ноқулай ва ўзига хос бўлган ишларда банд бўлган ходимларга (137-модда);

-оғир ва ноқулай табиий-иқлим шароитларида иш бажараётган ходимларга (138-модда);

-меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда, меҳнат шартномасининг шартларида назарда тутилган бошқа ҳолларда берилади.

Йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берадиган иш стажини ҳисоблаб чиқариш (МК 142-модда).

Йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берувчи иш стажига қуйидагилар киради:

-иш йили давомида ҳақиқатда ишланган вақт;

-ходим ҳақиқатдан ишламаган бўлса ҳам, лекин унинг иш жойи (лавозими) сақланган вақт, бундан болани парваришлаш учун қисман ҳақ тўланадиган таътил ва иш ҳақи сақланмаган ҳолда бериладиган муддати икки ҳафтадан кўп бўлган таътилар мустасно;

-меҳнат шартномаси ғайриқонуний равишда бекор қилинганлиги ёки ходим ғайриқонуний равишда бошқа ишга ўтказилганлиги натижасида қилинган ҳақ

тўланадиган мажбурий прогул вақти, башарти ходим кейинчалик аввалги ишига тикланган бўлса;

-тармоқ келишувлари, жамоа шартномалари ва корхонанинг ўзга локал ҳужжатлари, меҳнат шартномасининг шартларида назарда тутилган бошқа даврлар.

Жамоа шартномасида, корхонанинг бошқа локал ҳужжатида, меҳнат шартномасида хусусан иш ҳақи сақланмаган ҳолда бериладиган муддати икки ҳафтадан кўп бўлган таътил вақтини ҳам йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берадиган меҳнат стажига кўшиш назарда тутилиши мумкин.

Меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда йиллик қўшимча таътиллари олиш ҳуқуқини берадиган иш стажини ҳисоблаб чиқаришнинг алоҳида қоидалари назарда тутилиши мумкин.

Таътиллари бериш тартиби (МК 143 - модда).

Йиллик асосий таътил биринчи иш йили учун олти ой ишлангандан кейин берилади.

Иш йили меҳнат шартномасига биноан иш бошланган кундан эътиборан ҳисобланади.

Таътил қуйидаги ходимларга уларнинг хоҳиши бўйича олти ой ўтмасдан олдин берилади:

- аёлларга ҳомиладорлик ва туғиш таътили олтидан ёки ондан кейин;
- И ва ИИ гуруҳ ногиронларига;
- ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга;
- муддатли ҳарбий хизматдан резервга бўшатиш ва ишга жойлашган ҳарбий хизматчиларга;
- ўриндошлик асосида ишлаётганларга асосий иш жойидаги таътил билан бир вақтда, ўриндошлик асосида ишлаган вақтига мутаносиб равишда ҳақ тўлаган ҳолда;
- ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда умумий таълим мактабларида, олий ва ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртиларида, кадрларнинг малакасини ошириш уларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш институтлари ва курсларида ўқиётганларга, агар улар ўзларининг йиллик таътиллари имтиҳонлар, синовлар (зачётлар)

топшириш, диплом, курс, лаборатория ва бошқа ўқув ишларини бажариш вақтига тўғрилаб олишни хоҳласалар;

➤ технологиядаги, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ходимлар сони (штати) ёки ишлар хусусияти ўзгаришига олиб келган ишлар ҳажмининг қисқарганлиги ёхуд корxonанинг тугатилганлиги муносабати билан ишдан озод этилган ходимларга (100-модда иккинчи қисмининг 1-банди).

Мақтаблар, олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртлари, кадрларнинг малакасини ошириш, уларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш институтлари ва курсларининг муаллимлар таркибига биринчи иш йилида йиллик таътил уларнинг мазкур ўқув юртига ишга кирган вақтидан қатъи, назар ҳақиқий ишлаган вақтига мутаносиб равишда ҳақ тўлаган ҳолда ёзги таътил даврида тўлиқ берилади.

Таътил ҳар йили, шу таътил берилаётган иш йили тугагунга қадар берилиши лозим.

Ишлаб чиқариш тусидаги сабабларга кўра жорий йилда таътилни тўлиқ бериш имкони бўлмаган алоҳида ҳолларда, ходимнинг розилиги билан таътилнинг ўн икки иш кунидан ортиқ бўлган қисми, кейинги иш йилига кўчирилиши мумкин, шу йили ундан албатта фойдаланилмоғи лозим.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимларга йиллик таътилни, шунингдек, ушбу Кодекснинг 137-моддасида кўрсатилган йиллик қўшимча таътиллари бермаслик тақиқланади.

Йиллик асосий таътил иккинчи ва ундан кейинги иш йиллари учун таътиллار жадвалига мувофиқ иш йилининг исталган вақтида берилади.

Таътиллари бериш вақти ва навбати (МК 144-модда).

Йиллик таътиллари бериш навбати календарь йил бошлангунга қадар иш берувчи томонидан касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб тасдиқланадиган жадвалга мувофиқ белгиланади.

Таътил бериш вақти ҳақида ходим таътил бошланишидан камида ўн беш кун олдин хабардор қилиниши керак.

Қуйидаги ходимларга таътил уларнинг хоҳишига кўра ёзги ёки улар учун қулай бўлган бошқа вақтда берилиши керак:

- ўн тўрт ёшга тўлмаган битта ёки ундан ортиқ болани (ўн олти ёшга тўлмаган ногирон болани) тарбиялаётган ёлғиз ота, ёлғиз онага (бева эркаклар, бева аёллар, никоҳдан ажрашганлар, ёлғиз оналарга) ва муддатли ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчиларнинг хотинларига;

- И ва ИИ гуруҳ ногиронларига;

- 1941 - 1945 йиллардаги уруш қатнашчиларига ва имтиёзлари бўйича уларга тенглаштирилган шахсларга;

- ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга;

- таълим муассасаларида ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўқиётганларга (250-модда);

- жамоа шартномаси, келишувида назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Ишлаётган эркакларга йиллик таътил уларнинг хоҳишларига биноан хотинларининг ҳомиладорлик ва туғиш таътили даврида берилади.

Таътилдан фойдаланишнинг жадвалда белгиланган вақти ходим билан иш берувчининг келишувига биноан ўзгартирилиши мумкин.

Ходимга етказилган зарар учун иш берувчининг моддий жавобгарлиги

Ходимга тўланиши лозим бўлган зарар (МК 187-модда).

✓ Ўз меҳнат вазифаларини бажариши муносабати билан ёки меҳнат қилиш имкониятидан ғайриқонуний равишда маҳрум этилганлиги натижасида ходимга, боқувчиси иш билан боғлиқ ҳолда вафот этган тақдирда эса, унинг оила аъзоларига (192-модданинг биринчи қисми) етказилган ҳар қандай зарарни (шу жумладан, маънавий зарарни) иш берувчи, башарти ушбу Кодексда бошқача ҳолат назарда тутилмаган бўлса, тўлиқ ҳажмда тўлайди.

✓ Маънавий зарар (жисмоний ёки руҳий азоблар) пул шаклида ёки бошқа моддий шаклда ҳамда иш берувчи ва ходим ўртасидаги келишувга мувофиқ равишда, ходим меҳнат вазифаларини бажариши билан боғлиқ ҳолда вафот этган тақдирда эса, иш берувчи ва вафот этган ходимнинг оила аъзолари ўртасидаги келишувга мувофиқ равишда белгиланган миқдорда қопланади. Маънавий зарарни қоплаш юзасидан низо келиб чиққан тақдирда, бу масала судда кўриб чиқилади.

Иш берувчининг ходим соғлигига етказилган зарарни тўлаш мажбурияти (МК 189-модда).

Ходимнинг соғлигига меҳнатда майиб бўлиши, касб касаллигига чалиниши ёки у ўз меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда соғлигининг бошқача тарзда шикастланиши сабабли етказилган зарарни иш берувчи тўлиқ ҳажмда тўлаши шарт.

Ходимнинг иш берувчининг худудида ҳам, унинг ташқарисида ҳам меҳнатда майиб бўлиши, шунингдек, иш берувчи томонидан ажратилган транспортда иш жойига келаётган ёки ишдан қайтаётган вақтда шикастланиши натижасида етказилган зарар учун иш берувчи моддий жавобгар бўлади.

Меҳнатда майиб бўлиш оқибатида ёки ўз меҳнат вазифаларини бажариши билан боғлиқ ҳолда соғлигининг бошқача тарзда шикастланиши сабабли ходимга етказилган зарарни иш берувчи, башарти зарар унинг айби билан келиб чиқмаганлигини исботлаб беролмаса тўлаши шарт.

Ўз меҳнат вазифаларини бажараётган вақтида юқори хавф манбаи натижасида ходимнинг соғлигига етказилган зарарни иш берувчи, башарти зарар уни бартараф қилиш мумкин бўлмаган кучлар туфайли ёки жабрланувчи қасддан қилганлиги оқибатида келиб чиққанлигини исботлаб беролмаса тўлаши шарт.

Ходимнинг соғлигига шикаст етганлиги муносабати билан тўланиши лозим бўлган зарар миқдори (МК 190-модда).

Тўланиши лозим бўлган зарар жабрланувчининг меҳнатда майиб бўлишига қадар олган ўртача ойлик иш ҳақига нисбатан фоиз ҳисобида, унинг касбга оид меҳнат қобилятини йўқотганлик даражасига мувофиқ белгиланадиган ҳар ойлик тўловдан, соғлигига шикаст етиши билан боғлиқ қўшимча ҳаражатларнинг компенсациясидан, шунингдек, белгиланган ҳолларда эса, бир йўла бериладиган нафақа тўлашдан иборатдир.

Касбга оид меҳнат қобилятини йўқотганлик даражаси ва жабрланувчининг қўшимча ёрдам турларига муҳтожлиги тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси (ТМЭК) томонидан аниқланади.

Зарар ўрнини қоплаш учун тўловларни тайинлашда жабрланувчи олаётган иш ҳақи, стипендия, пенсия ва бошқа даромадлар ҳисобга олинмайди. Бунда

мехнатда майиб бўлган жабрланувчилар ногиронларга зарарни қоплаш учун тўланадиган сумма қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақи миқдорининг эллик фоизидан оз бўлиши мумкин эмас.

Давлат ижтимоий суғуртаси.

Давлат ижтимоий суғуртасининг барча ходимларга татбиқ этилиши (МК 282-модда).

Барча ходимлар давлат йўли билан ижтимоий суғурта қилинишлари лозим.

Давлат ижтимоий суғуртаси учун бадал тўлаш (МК 283-модда).

Давлат ижтимоий суғуртаси учун иш берувчилар, шунингдек, суғурта қилинган ходимларнинг ўзлари бадал тўлайдилар.

Иш берувчиларнинг давлат ижтимоий суғуртаси учун бадал тўламаганликлари суғурта қилинган ходимни давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан таъминланиш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди.

Давлат ижтимоий суғуртаси ҳисобидан бериладиган таъминот турлари (МК 284-модда).

Суғурта қилинган ходимлар, тегишли ҳолларда эса, уларнинг оилалари ҳам давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан:

- ✓ вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, аёллар эса, бундан ташқари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари;
- ✓ бола туғилганда бериладиган нафақалар;
- ✓ давлат томонидан бериладиган ёшга доир, ногиронлик ва боқувчисини йўқотганлик пенсиялари;
- ✓ қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа тўловлар билан таъминланадилар.

Давлат ижтимоий суғуртаси маблағларидан санаторий-курортларда даволаниш, дам олиш, суғурта қилинган ходимларнинг шифобахш (парҳез) таомлари учун ҳақ тўлаш, болаларнинг соғломлаштириш лагерларини таъминлаб туриш, давлат ижтимоий суғуртасига доир бошқа тадбирлар учун ҳам белгиланган тартибда фойдаланилади.

Интизомий жавобгарлик.

Ўзбекистон Республикаси юридик қонунларидан бири, бу интизомий жавобгарлик бўлиб ҳисобланади.

Интизомий жазони қўллашдан мақсад муассаса ичида иш унумдорлигини таъминлаш, иш мажбуриятини бажариш ва иш қоидаларини бузиш ҳолларини камайтиришга қаратилган.

Интизомий жазо фақат меҳнат интизоми бузилган ҳолларда қўлланилади.

Меҳнат интизомини бузиш бу ишчи зиммасига юклатилган вазифани ўз вақтида бажармасликдир. Ҳар бир тиббиёт ходими муассаса интизомини ёдда тутиши лозим, айниқса врач диагностика ва даво чора тadbирларини нотўғри олиб борилганида ёдда тутиши лозим. Врач интизомий қоидалар бузилган вақтда «врачлик хато»си келиб чиққани аниқланиши ёки инкор этилиши лозим бўлади. Бу ҳаракати оқибатида у интизомий, жиноий жавобгарликка тортилиши ёки айб бутунлай олиб ташланиши мумкин.

Врач хатоси врачларнинг жиддий ва актуал муаммоси бўлиб келмоқда. Врачлар хатоси (асосида) врачнинг тиббиёт соҳасини мукамал билмаслиги, малакасизлиги туфайли юзага келади. Шуларга асосланиб, врачлар интизомий, жиноий жавобгарликка тортилиши ва вазифаларидан озод қилиниши мумкин. Тиббиёт амалиётида врачлик хатоси ёки касбий хатолар остида клиник ва анатомик ташхис орасидаги тўғри келмаслик эмас, балки даволаш вақтидаги йўл қўйилган хатолар ҳам юридик томондан кўриб чиқилади.

Врачлик хатоси деб врач томонидан ҳар бир ҳолатни кўриб чиқиб, айнан шу ҳолатда врач малакасини етишмаслиги, иккинчидан врач керакли тўлиқ текшириш имкониятига эга бўлмаслиги ва учинчидан врач ҳаракатида айби йўқлигини кўрсатиши лозим бўлади. Агар врач маълум ҳолатда хатоликка йўл қўйган бўлса ва бунинг натижасида салбий оқибатлар келиб чиқмаган бўлса, бу ҳолда врач жавобгарликдан озод этилади.

Врачлар нафақат иш вақтидаги хатолари, ишдан ташқари вақтидаги хатолари учун ҳам интизомий жазога тортилишлари мумкин. Масалан, врачлик сирини ошкор қилиш.

Шунинг учун муассаса бошлиғи врачга қуйидаги интизомий жазолардан бирини қўллаш ҳуқуқига эга: огоҳлантириш, хайфсан, паст ҳақли ишга 3 ой давомида ўтказиш ва шу вақт ичида иш маошини бермаслик ҳамда 3 ойга ишдан четлаштириши мумкин.

Агар врач ишга сабабсиз кеч қолса ёки 3 соат иш вақтида ўз жойида бўлмаса, иш жойида маст ҳолатда бўлса, юқоридаги интизомий жазодан биттасини маъмурият томонидан тайинланади.

Агар оғир оқибатларга олиб келган ҳолат бўлса, бу ҳолда маъмурият қўшимча равишда ишчи ходимларга иқтисодий жазо - жарима солиши ҳам мумкин.

Интизомий жазолар (МК 181 - модда).

Ходимга меҳнат интизомини бузганлиги учун иш берувчи қуйидаги интизомий жазо чораларини қўллашга ҳақли:

1) хайфсан;

2) ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима. Ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш ушбу Кодекснинг 164-моддаси талабларига риоя қилинган ҳолда иш берувчи томонидан амалга оширилади;

3) меҳнат шартномасини бекор қилиш (100-модда иккинчи қисмининг 3 ва 4-бандлари).

Ушбу моддада назарда тутилмаган интизомий жазо чораларини қўллаш тақиқланади.

Интизомий жазоларни қўллаш тартиби (МК 182- модда).

Интизомий жазолар ишга қабул қилиш ҳуқуқи берилган шахслар (органлар) томонидан қўлланилади (82-модда).

Интизомий жазо қўлланилишидан аввал ходимдан ёзма равишда тушунтириш хати талаб қилиниши лозим. Ходимнинг тушунтириш хати беришдан бош тортиши унинг илгари содир қилган ножўя хатти-ҳаракати учун жазо қўллашга тўсиқ бўла олмайди.

Интизомий жазони қўлланишда содир этилган ножўя хатти-ҳаракатнинг қай даражада оғир эканлиги, шу хатти-ҳаракат содир этилган вазият, ходимнинг олдинги иши ва хулқ-атвори ҳисобга олинади.

Ҳар бир ножўя хатти-ҳаракат учун фақат битта интизомий жазо қўлланиши мумкин.

Интизомий жазо бевосита ножўя хатти-ҳаракат аниқлангандан кейин, аммо, бу хатти-ҳаракат аниқлангандан бошлаб, ходимнинг касал ёки таътилда бўлган вақтини ҳисобга олмасдан, узоғи билан бир ой ичида қўлланилади.

Ножўя хатти-ҳаракат содир этилган кундан бошлаб олти ой ўтганидан, молия-хўжалик фаолиятини тафтиш этиш ёки текшириш натижасида аниқланганда эса, содир этилган кундан бошлаб икки йил ўтганидан кейин жазони қўллаб бўлмайди. Жиноий иш бўйича иш юритилган давр бу муддатга кирмайди.

Интизомий жазо берилгани тўғрисидаги буйруқ (фармойиш) ёки қарор ходимга маълум қилиниб, тилхат олинади.

Интизомий жазонинг амал қилиш муддати (МК 183-модда).

Интизомий жазонинг амал қилиш муддати жазо қўлланилган кундан бошлаб бир йилдан ошиб кетиши мумкин эмас. Агар ходим шу муддат ичида яна интизомий жазога тортилмаса, у интизомий жазо олмаган деб ҳисобланади.

Интизомий жазони қўллаган иш берувчи ўз ташаббуси билан ходимнинг илтимосига биноан, меҳнат жамоаси ёки ходимнинг бевосита раҳбари илтимосномасига кўра жазони бир йил ўтмасдан олдин ҳам олиб ташлашга ҳақли.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни ишга қабул қилишдаги кафолатлари (МК 239-модда).

Белгиланган минимал иш жойлари ҳисобидан иш жойларига ишга жойлаштириш тартибида маҳаллий меҳнат органи ва бошқа органлар томонидан юборилган, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни иш берувчи ишга қабул қилиши шарт.

Белгиланган минимал иш жойлари ҳисобидан ишга қабул қилишни рад этиш тақиқланади ва бундай рад этиш устидан судга шикоят қилиш мумкин.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган барча шахслар дастлабки тиббий кўриқдан ўтгандан кейингина ишга қабул қилинадилар ва кейинчалик улар ўн саккиз ёшга тўлгунларига қадар ҳар йили мажбурий тарзда тиббий кўриқдан ўтказиб турилиши керак.

Якка меҳнат низоларининг тарафлари ва мазмуни (МК 259 - модда).

Якка меҳнат низолари, бу иш берувчи ва ходим ўртасида меҳнат тўғрисидаги қонунлар, бошқа норматив ҳужжатларни меҳнат шартномасида назарда тутилган меҳнат шартларини қўлланиш юзасидан келиб чиққан келишмовчиликлардир. Бундай ҳолларда низонинг ходим манфаатини ифода этувчи тарафи бўлиб ходимларнинг вакиллик органи иштирок этиши мумкин.

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқувчи органлар (МК 260 - модда).

Якка меҳнат низолари:

➤ меҳнат низолари комиссиялари томонидан ушбу Кодекснинг 269-моддасида кўрсатилган низолар бундан мустасно;

➤ туман (шаҳар) судлари томонидан кўриб чиқилади.

Ходим меҳнат низосини ҳал қилиш учун ўз хоҳишига кўра, меҳнат низолари комиссиясига ёки бевосита судга мурожаат этишга ҳақлидир.

Меҳнатнинг шартларини белгилаш масалаларига доир якка меҳнат низолари ушбу Кодекснинг 280-моддасига мувофиқ кўриб чиқилади.

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқиш тартиби (МК 261 - модда).

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқиш тартиби ушбу Кодекс билан тартибга солинади, меҳнат низоларига доир ишларни туман (шаҳар) судларида кўриб чиқиш тартиби эса, бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик-процессуал кодекси билан ҳам белгиланади.

Меҳнат низолари комиссияларини тузиш (МК 262-модда).

Жамоа шартномасида, агар у тузилмаган бўлса, иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи ўртасидаги келишувда меҳнат низолари комиссияларини тузиш назарда тутилиши мумкин.

Меҳнат низолари комиссиялари иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи томонидан тенглик асосида тузилади.

Комиссияга касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органидан ажратилган аъзолар тегишли органнинг қарори билан иш берувчининг вакили эса, унинг буйруғи билан тасдиқланадилар.

Меҳнат низолари комиссияларининг сон таркиби ва ваколат муддати жамоа шартномасида, агар у тузилмаган бўлса, иш берувчи ва касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимлар бошқа вакиллик органининг келишувига биноан белгиланади.

Меҳнат низолари комиссиясининг ваколоти (МК 263 - модда)

Башарти ходим келишмовчиликни мустақил равишда ёки касаба уюшмаси кўмитаси ёхуд ходимларнинг бошқа вакиллик органи иштирокида иш берувчи билан бевосита олиб борган музокараларида ҳал эта олмаган бўлса, меҳнат низоси меҳнат низолари комиссиясида кўриб чиқилади.

Меҳнат низолари комиссияси якка меҳнат низоларини кўради, кўриб чиқишнинг ўзгача тартиби белгиланган меҳнат низолари (269, 276-моддалар) бундан мустасно.

Якка меҳнат низоларини комиссияда кўриб чиқиш тартиби (МК 264-модда)

Меҳнат низолари комиссияси меҳнат низосини ариза берилган кундан эътиборан ўн кун муддат ичида кўриб чиқиши шарт. Низо ариза берган ходимнинг иштирокида кўрилади. Ходимнинг иштирокисиз низони кўриб чиқишга унинг ёзма аризаси бўлган тақдирдагина йўл қўйилади. Башарти ходим узрсиз сабаб билан комиссия мажлисига келмаса, мазкур аризани кўриб чиқишни кун тартибидан олиб ташлаш хусусида қарор қабул қилиниши мумкин, бу эса ходимни такроран ариза билан мурожаат этиш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди.

Ходим, касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи меҳнат низоси кўриб чиқилишида иштирок этиш учун адвокат таклиф қилиш ҳуқуқига эга.

Меҳнат низолари комиссияси мажлисга гувоҳларни чақиртириш, мутахассисларни таклиф қилиш, иш берувчидан зарур ҳисоб-китоблар ва ҳужжатлар тақдим этишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Мажлисда комиссиянинг иш берувчи ва касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимлар бошқа вакиллик органи вакилларида иборат тенг миқдордаги аъзолари иштирок этишлари керак.

Меҳнат низолари комиссиясининг ҳар бир мажлисида раислик вазифасини иш берувчининг ва касаба уюшмаси қўмитасининг ёки ходимлар бошқа вакиллик органининг вакиллари навбатма-навбат бажарадилар. Бунда бир мажлиснинг ўзида раислик ва котиблик вазифасини бир тарафнинг вакиллари бажариши мумкин эмас.

Комиссиянинг ҳар бир мажлисида тарафлар томонидан кейинги мажлиснинг раиси ва котиби тайинланади, уларга мажлисни тайёрлаш ва чақириш вазифаси юклатилади.

Меҳнат низолари комиссиясининг мажлисида баённома юритилади.

Меҳнат низосининг кўришни сўраб судга мурожаат қилиш ҳуқуқи (МК 268 - модда).

Қуйидагилар меҳнат низосини кўриш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эгадирлар:

- 1) ходим, касаба уюшмаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи;
- 2) меҳнатнинг ҳуқуқ бўйича инспектори;
- 3) иш берувчи, меҳнат низолари комиссиясининг қарорига рози бўлмаган тақдирда, шунингдек унга ходим томонидан етказилган зарарни қоплаш ҳақидаги низолар бўйича;
- 4) прокурор.

Меҳнат низосини ҳал қилишни сўраб мурожаат этиш муддатлари (МК 270-модда).

Судга ёки меҳнат низолари комиссиясига мурожаат этиш учун қуйидаги муддатлар белгиланади:

ишга тиклаш низолари бўйича ходимга у билан меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги буйруқнинг нусхаси берилган кундан бошлаб бир ой;

ходим томонидан иш берувчига етказилган моддий зарарни тўлаш ҳақидаги низолар бўйича зарар етказилганлиги иш берувчига маълум бўлган кундан бошлаб бир йил;

бошқа меҳнат низолари бўйича ходим ўз ҳуқуқи бузилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб уч ой.

Ушбу моддада белгиланган муддатлар узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган тақдирда, бу муддатлар суд ёки меҳнат низолари комиссияси томонидан қайта тикланиши мумкин.

Ходимнинг соғлигига етказилган зарарни қоплашга доир низолар бўйича судга мурожаат қилиш учун муддат белгиланмайди.

Маъмурий жазони қўллаш (МК 36-модда).

Маъмурий жазони қўллаш муддати.

Фуқаролар эркинлиги ва ҳуқуқлари топталган маъмурий жавобгарлик.

40-модда. Ёлфон гувоҳлик бериш.

41- модда. Хақоратлаш.

42-модда. Давлат тили қонунчилигининг бузилиши.

43-модда. Фуқаролар мурожаат қонунчилигининг бузилиш ҳолатлари.

46-модда. Фуқарога маънавий ва иқтисодий зарар етказувчи маълумотларни ошкор қилиш.

49-модда. Меҳнат қонунчилигининг бузилиши.

51-модда. Меҳнатга маъмурий мажбурлаш.

Аҳоли Соғлигини сақлаш қонунчилигининг бузилишида маъмурий жавобгарлик.

52-модда. Енгил тан жароҳати етказиш.

53-модда. Санитария қонунларининг бузилиши.

54-модда. Эпидемия билан курашиш қоидаларини бузилиш ҳолатлари.

55-модда. Радиоактив хавфсизлик қоидалари инструкцияси ва бошқа талабларнинг бузилиши.

56-модда. Гиёҳванд моддаларни ёки психотроп моддаларни тайёрлаш, сотиб олиш, сақлаш ва ўтказиш.

Иловалар.

Маъмурий қонунбузарликлар маълумотлари.

10 –модда. Маъмурий қонунбузарлик ҳақида тушунча.

11- модда. Қасддан маъмурий қонунбузарлик

12-модда. Эҳтиётсизлик туфайли маъмурий қонунбузарлик.

13-модда. Маъмурий жавобгарликка етган ёш.

15-модда. Мансабдор шахсларни маъмурий жавобгарликка тортиш.

21-модда. Маъмурий жавобгарликдан озод қилиш.

Маъмурий жазолар.

22-модда. Маъмурий жазодан мақсад.

23-модда. Маъмурий жазо турлари.

24-модда. Асосий ва қўшимча маъмурий жазолар.

25-модда. Жарима.

27-модда. Конфискация.

28-модда. Махсус ҳуқуқлардан маҳрум этиш.

29-модда. Маъмурий ҳибс.

НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

- Оғзаки сўров;
- Саволларга ёзма жавоб бериш;
- Тест назорати;
- Вазиятли масалаларни ечиш;
- Графикли органайзерлар тузиш;

ТЕСТ НАЗОРАТИ САВОЛЛАРИ

А, В, С, Д, Е харфлари билан белгиланган тестлардан битта жавобни белгиланг.

1. Жамоа шартномаси нима?

А. Корхонада иш берувчи билан ходимлар уртасидаги меҳнатга оид ижтимоий-иқтисодий ва қасабага оид муносабатларини тартибга солувчи норматив ҳужжатдир,

В. Меҳнат коллективи ва унинг соғлиқни сақлаш муассасасини бошқарган уюшмадир,

С. Жамоа билан корхона раҳбарини муаммосига айтилади,

Д. Жамоа шартномаси иш берувчи ва мазкур корхонанинг барча ходимларининг уртасидаги тузилган ҳужжатдир,

Е. Ходимларни иш билан таъминлаш, қайта уқитиш, ишдан бушатиш уртасидаги ҳужжат.

2. Жамоа келишуви нима?

А. Муайян касб, ҳуқуқ ходимлари учун меҳнат шартларида иш билан таъминлаш ва ижтимоий қафолатлар белгилаш борасидаги мажбуриятларни уз ичига олувчи норматив ҳужжатдир,

В. Жамоа, иш берувчи ва мазкур корхонанинг барча ходимларининг уртасидаги келишувидир,

С. Юридик шахс келишуви билан жамоа шартномалари уртасидаги келишув,

Д. Юзага келадиган муаммоларни бартараф қилиш,

Е. Ихтиёрий ва мажбурий сугурта.

3. Ишга қабул қилиш вақтида қандай ҳужжатлар талаб қилинади?

А. Меҳнат шартномаси, ариза, паспорт, диплом, харбий билет, меҳнат дафтарчаси,

В. Паспорт, харбий билет, тиббий карта, меҳнат дафтари,

С. Паспорт, ариза, харбий билет, тиббий карта, меҳнат шартномаси,

Д. Паспорт, ариза, тиббий карта,

Е. Паспорт, харбий билет, диплом, ариза.

4. Мажбурий меҳнатдан озод қилиш қандай вақтда қўлланилади?

А. Шахсинг харбий хизматга чакирилиши, фавқулодда ҳолатлар вазиятида, суднинг қонуний қучга қирган ҳукмига биноан,

В. Қасаллик варақасини олган вақтда, суднинг ҳукми қучга қирган вақтда,

С. Фавқулотли ҳолатлар вазиятида, ногиронликда,

Д. Шахсинг харбий хизматга чакирилиши,

Е. Шахсинг хомиладорлиги учун тулаган нафақаси.

5. Меҳнат шартномаси қимлар томонидан тузилади?

А. Иш берувчи, ходим,

В. Иш берувчи, ходим, шартнома,

С. Иш берувчи, ургатувчи, ходим,

Д. Иш берувчи, шартнома,

Е. Иш берувчи, қорхона эгаси.

6. Меҳнат шартномасини тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган қандай ҳолатларда бекор қилиниши мумкин?

А. Ходим харбий ёки муқобил хизматга чакирилган тақдирда,

В. Ишнинг қоидаларини бузганда,

С. Бир кун ишга сабабсиз келмаси,

Д. Асбоб усқуналарни бузганда,

Е. Уғирлик қилганда.

7. Меҳнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш қандай ҳолатларда қўзатилади?

А. Ходимнинг малақаси етарли бўлмаганлиги ёки соғлиги ҳолатига қўра бажараётган ишга нолайик бўлиб қолиши,

В. Ходим вафот этса,

С. Ходим харбий хизматга чакирилганда,

Д. Шу ишни илғари бажариб келган ходим ишга тикланганда,

Е. Ходим жазога тортилиб, суднинг ҳукми уз қучига қирганда.

8. Интизомий жазонинг турларини белгиланг?

А. Хайфсан, оғохлантириш, қаттиқ оғохлантириш, жарима иш ҳақидан 20% гача, лавозимни пасайтириш, ишдан бушатиш,

В. Хайфсан, оғохлантириш, қаттиқ оғохлантириш, жарима иш ҳақидан 40% гача, лавозимни пасайтириш,

С. Хайфсан, оғохлантириш, қаттиқ оғохлантириш, жарима иш ҳақидан 50% гача, лавозимни пасайтириш,

Д. Хайфсан, оғохлантириш, қаттиқ оғохлантириш, меҳнат шартномасини бекор қилиш

Е. Хайфсан, оғохлантириш, қаттиқ оғохлантириш, жарима, бошқа лавозимга утқизиш.

9. Белгиланган иш муддати, вақти қанча?

А. Хафтасига 40 соатдан ошмаслик,

В. Беш кунлик иш хафтасида қўнига 8 соат,

С. Олти кунлик иш хафтасида қўнига 7 соат,

Д. Хафтасига 45 соатдан ошмаслик,

Е. Хафтасига 30 соат.

10. Аҳоли соғлигини сақлашда маъмурий ҳуқуқбузарликнинг турини келтиринг?

- А. Енгил тан жарохати етказиш,
- В. Эхтиётсизликдан одам улдириш,
- С. Жиноий аборт,
- Д. Бола алмаштириш,
- Е. Хавф остида колдириш.

11. Санитария конунчилигини бузиш, эпидемияга карши кураш чораларини коидаларини тиббий ходим бузса, жазонинг кайси тури кулланилади?

- А. Жиноий жазо,
- В. Интизомий жазо,
- С. Маъмурий жазо,
- Д. Фукаролик жазоси.

12. Маъмурий жавобгарликка тортишни истисно этувчи холатларни курсатинг?

- А. Акли норасо,
- В. Охирги зарурият холатида содир этилган булса,
- С. 16 ёшга тулмаган шахслар,
- Д. 15 ёшга тулмаган шахслар,
- Е. А,Б,С жавобалар тугри,

13. Маъмурий жавобгарлик холатларида қандай хужжат расмийлаштирилади ва ушбу холатларда конунга риоя этиш устидан ким назорат қилади?

- А. Баённома, прокурор,
- В. Баённома, суд,
- С. Баённома, ички комиссия,
- Д. Баённома, маъмурият,
- Е. Акт, прокурор.

14. Мажбурий меҳнатдан озод қилиш қандай вақтда кулланилади?

- А. Касаллик варақасини олган вақтда, суднинг хукми кучга кирган вақтда
- В. Шахснинг харбий хизматга чақирилиши, фавкулодда холатлар вазиятида, суднинг қонуний кучга кирган хукмига биноан
- С. Фавкулотли холатлар вазиятида, ногиронликда

Д. Шахснинг харбий хизматга чақирилиши

Е. Шахснинг хомиладорлиги учун тулаган нафақаси

15. Иш олувчининг ҳуқуқларига нималар қиради?

А. Маош олиш, дам олиш, курортга бориш,

В. Маош олиш, дам олиш, хавфсизлик, гигиена шароитида ишлаш, касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малака ошириш, ижтимоий таъминотдан фойдаланиш, касба уюшмага бориш, ўзини ҳуқуқини суд орқали ҳимоя қилиш,

С. Дам олиш, таътил, маош олиш, кўшимча таътил,

Д. Қайта тайёрланиш, касбга тайёрланиш, курортга бориш,

Е. Ишга келмаслик, курортга бориш, маош олиш,

16. Ходимнинг бурчларини кўрсатинг?

А. Иш берувчи мол-мулкни асраб авайлаш, ҳалол ишлаш

В. Вазифасини ҳалол бажариши, хайфсан олмаслик, жарима олмаслик

С. Вазифасини виждонан бажариш, интизомга риоя қилиш, қонуний фармойишларни ўз вақтида бажариш, хавфсизликка риоя қилиш, иш жойида мол-мулкни асраб авайлаш

Д. Вазифасини виждонан бажариш, дам олиш

Е. Вазифани ҳалол бажариш, ишга вақтида келиш

17. Меҳнат шартномаси шаклини кўрсатинг.

А. Ёзма шаклда, 2 нусхада тузилади ва иккала томонга сақлаш учун берилади

В. Ёзма шаклда, 5 нусхада тузилади

С. Ёзма шаклда, 3 нусхада тузилади, муҳр билан тасдиқланади

Д. Ёзма шаклда тузилади

Е. Оғзаки шаклдатузилади

18. УзР Мехнат кодексига биноан алохида мехнат шароитларидаги ишларда банд булган ходимлар учун иш вақтининг кискартирилган муддати иш хафтасига неча соатни ташкил қилади?

- А. Ходим хошиши билан хар хил булиши мумкин,
- В. 40 соат,
- С. 24 соат,
- Д. 36 соат,
- Е. 34 соат.

19. Кимларга 6 ой утмасдан мехнат таътили берилади?

- А. Катта хамшира лавозимида ишлаётганларга
- В. 18 ёшга тулмаган шахсларга, катта хамшира лавозимида ишлаётганларга
- С. Булим бошлиги лавозимида ишлаётганларга,

1, 2, 3, 4 ракамлари билан белгиланган тестларга куйидаги харfli коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

А — тугри: 1, 2, 3. В — тугри: 1, 3. С — тугри: 2, 4. Д — тугри: 4. Е — тугри: 1, 2, 3, 4.

22. Мехнат шартномаси маъносини курсатинг?

1. Мехнат тугрисидаги конунлар ва бошка норматив хужжатлар билан белгиланган шартлар асосида хак эвазига бажариш хакидаги келишувдир,
2. Мехнат шартномаси ходим билан иш берувчини муайян мутахассислик буйича келишувидир,
3. Мехнат шартномаси ходимнинг ташаббуси билан корхона рахбари уртасидаги ёзма келишувидир,
4. Мехнат шартномаси ходим билан иш берувчи уртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим буйича ишни ички мехнат тартибига буйсунган холда тарафлар келишуви, шунингдек, мехнат тугрисидаги конунлар ва бошка норматив

Д. I ва II гурух ногиронларига, 18 ёшга тулмаган шахсларга, хомиладорларга, уриндошлик асосида ишлаётганларга,

Е. Хар кандай шахсга берилиши мумкин.

20 Мехнат кодекси қодаларига кўра фуқаролага қайси ёшдан ишлашга рухсат этилади?

- А. 19 ёшдан
- В. 16 ёшдан
- С. 11 ёшдан
- Д. 18 ёшдан
- Е. 15 ёшдан

21. Иш вақтининг давомийлиги ва Уз Р мехнат кодексининг қайси моддасида курсатилган?

- А. Хафтасига 42 соат, 111 модда
- В. Хафтасига 35 соат, 114 модда
- С. Хафтасига 45 соат, 116 модда
- Д. Хафтасига 40 соат, 115 модда
- Е. Хафтасига 46 соат, 112 модда

хужжатлар билан белгиланган шартлар асосида хак эвазига бажариш хакидаги келишувдир,

23. Мехнат шартномаси канча муддатга тузилади?

1. Номуайян муддатга,
2. Беш йил муддатга,
3. Муайян ишни бажариш вақтида мулжаллаб тузилиши мумкин,
4. Бир йил муддатга

24. Ходимнинг хуқуқларига нималар киреди?

1. Маош олиш, дам олиш, хавфсизлик, гигиена шароитида ишлаш, касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малака ошириш, ижтимоий таъминотдан фойдаланиш, касаба уюшмага бориш, узини хуқуқини суд оркали химоя қилиш,

2. Маош олиш, дам олиш, курортга бориш,

3. Дам олиш, таътил, маош олиш, кушимча таътил,

4. Ижтимоий таъминотдан фойдаланиш, касаба уюшмага бориш, узини ҳукукини суд оркали химоя қилиш,

25. Ходимнинг бурчларини курсатинг?

1. Вазифасини виждонан бажариш, дам олиш,

2. Вазифасини ҳалол бажариши, хайфсан олмаслик, жарима олмаслик,

3. Иш берувчи мол-мулкни асраб авайлаш, ҳалол ишлаш,

4. Вазифасини виждонан бажариш, интизомга риоя қилиш, қонуний фармойишларни уз вақтида бажариш, ҳафвсизликка риоя қилиш, иш жойида мол-мулкни асраб авайлаш,

26. Мехнат шартномасини бекор қилиш учун асослар була оладиган ҳолатларни санаб утинг?

1. Тарафларнинг бирини ташаббуси билан,

2. Муддатини тугаши билан,

3. Тарафларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга қура,

4. Мехнат шартномасида назарда тутилган ҳолатга қура,

27. Маъмурий жазо турини санаб утинг?

1. Жарима, маъмурий қамок,

2. Шахсни унга берилган муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш,

3. Мол мулкни давлат ҳисобига мусодара қилиш,

4. Айбдордан зарар урнини ундириб олиш,

28. Маъмурий қамокка олиш қимларга қулланилмайди?

1. 18 ёшга тулмаганларга,

2. ҳомиладор аёлларга,

3. 1 гуруҳ ногиронларга,

4. 16 ёшга тулмаганларга,

29. Бошқарувнинг белгиланган тартибига таъжовуз қилувчи 2та маъмурий ҳуқуқбузарлик турини курсатинг.

1. Махсус хизматларни алдаб қақариш,

2. Давлат статистик ҳисоботларини тақдим этиш тартибини бузиш,

3. Малақа оширишни йулга қуймаслик,

4. Порахурликнинг авж олиши,

30. Тиббий-мехнат экспертиза вазиқалари:

1. Мехнат қобилияти йуқолиш даражасини аниқлаш.

2. Ижтимоий ёрдам курсатиш даражасини аниқлаш,

3. Ногиронлик сабабларини аниқлаш,

4. Ижтимоий ёрдам тури, сони ёқи ҳажминини аниқлаш,

31. Маънавий зарар етқазилганда жавобгарликка тортиш учун шартларни курсатинг?

1. Етқазилган ва ноқонуний ҳаракат уртасида сабаб оқибат боғлиқлик мавжудлиги

2. Зарар етқазилган шахсни айби мавжудлиги,

3. Эксперт ҳулосаси мавжудлиги,

4. Ноқонуний ҳаракатни аниқлаш,

32. Маънавий зарарни ҳажми қандай аниқланади?

1. Жисмоний азобланишни ҳужжатлари билан,

2. Маънавий азобланишнинг ҳусусиятлари билан,

3. Мулқий зарарни миқдори билан,

4. Ҳуқуқбузарликни тури билан (жиноят, маъмурий ёқи интизомий ҳуқуқбузарлик),

33. Иш берувчининг ташаббуси билан мехнат шартномасини бекор қилиш

учун асосий сабабларни курсатинг?

1. Технологиялар, ишлаб чиқариш, ташкиллаштириш ва меҳнат шароитлари узгарганда, иш ҳажмини қисқариши ёки муассаса йукотилганда,

2. Ишчининг малакаси етишмаслиги ва соғлиги туфайли бажараётган ишга нолайиклигида,

3. Ишчи томонидан доимий равишда меҳнат тартиб-қоидаларини бузиши,

4. Уриндош бўлмаган ишчини ишга қабул қилинганлиги туфайли, ишлаб турган

уриндош ишчи билан меҳнат шартномасини бекор қилиш, ҳамда меҳнат шароитини чекланганлиги туфайли уриндошлик бўйича.

34. Томонларга боғлиқ бўлмаган ҳолатларда меҳнат шартномаси бекор қилинади:

1. Ишчини улими туфайли,

2. Суд ҳуқумига қура ишчи жиноий жавобгарликка тортилганда,

3. Ишчи ҳарбий хизматга чақирилганда,

4. Ишчи узок сафарда бўлган ҳолларда,

35. Интизомлий жазони турини курсатинг?

1. Хайфсан,

2. Уртача ойлик маошнинг 20%дан қура бўлмаган миқдорда жарима солиниши,

3. Каттик хайфсан,

4. Оғохлантириш.

36. Қайси ҳолатларда синов муддати белгиланмайди?

1. Уриндошлик бўйича ишга олинганда,

2. Хомиладор аёлларда,

3. Қорхона квота ҳисобидан юборилганлар учун,

4. Ҳама учун қуйилиши шарт,

37. Интизомий жазоларни муддатга қура хусусиятини курсатинг?

1. Айб-хато аниқланган кундан бошлаб 1 ой ичида,

2. Айб-хато аниқланган кундан бошлаб 6 ой ичида,

3. Айб-хато аниқланган кундан бошлаб, 1 ҳафта ичида,

4. Айб-хато аниқланган кундан бошлаб 6 ҳафта ичида,

38. Ишчи меҳнат интизомини бузганда ёки технологиялар узгартирилганда меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақида оғохлантириш муддати қанча?

1. Уч кун,

2. 2 ой,

3. 3 ой,

4. 1 йил,

39. Маъмурий ҳибсга олиш қачон қулланилади?

1. 14 ёшга тулмаган шахсларга,

2. Ҳарбийларга,

3. 1 гуруҳ ногиронларига,

4. 18 ёшга етмаганларга,

40. Маъмурий жазо турларини курсатинг?

1. Маъмурий ҳибс,

2. Каттик хайфсан,

3. Оғохлантириш,

4. Маъмурий қамок,

41. Аҳоли соғлигини сақлашда қузатиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликларни курсатинг?

1. Енгил тан жароҳати етказиш,

2. Эпидемияга Қарши қурашиш қоидаларини бузиш,

3. Санитария қонунчилигини бузиш,

4. Радиацион хавфсизлик бўйича қоидалар, нормалар, йуриқномалар ва тулабларни бузиш,

42. Тадбирқорлик, савдо ва молия соҳасида маъмурий ҳуқуқбузарлик турини курсатинг?

1. Тадбирқорлик фаолияти билан шугулланиш тартибини бузиш,

2. Фуқароларни муқожаат қонунчилиқ талабларини бузиш,

3. Савдо ва хизмат курсатиш коидаларини бузиш,

4. Санитария ва гигиена коидаларини бузиш,

43. Тиббий-мехнат экспертиза вазифалари:

1. мехнат кобилияти йуколиш даражасини аниклаш.

2. ижтимоий ёрдам тури, сони ёки хажмини аниклаш,

3. ногиронлик сабабларини аниклаш,

4. ижтимоий ёрдам курсатиш,

44. УзР Мехнат кодексига биноан кандай мехнат шароитларидаги ишларда банд булган ходимлар

учун иш вақтининг кискартирилган муддати белгиланади?

1. Укитувчилар,

2. Тиббий ходимлар,

3. Шахта ишчилари,

4. Завод ишчилари,

45. Кушимча ишнинг уч турини курсатинг?

1. Уриндош,

2. Ёрдамчи,

3. Уринбосар,

4. Посбон,

Жавоблар жумласи алохида мазмунга эга булган икки кисмдан иборат, икала кисм «чунки» боғловчи билан боғланган тестларда 1-чи ва 2-чи кисм жумлалари мазмунининг алохида тугри ёки нотугрилигини, кейин эса уларнинг бирлашган холидаги мазмунининг алокадорлигини аникланг ва куйидаги харфли коддан фойдаланган холда жавоб белгиланг:

Жавоб	1- жумла	2- жумла	Боғлам
А	тугри	тугри	тугри
В	тугри	тугри	нотугри
С	тугри	нотугри	нотугри
Д	нотугри	тугри	нотугри
Е	нотугри	нотугри	нотугри

46. Тиббий ходимлар мехнат таътилининг минимал муддати 25 кунни ташкил этади, чунки тиббий ходим 30 кун таътил олишга ҳақлидир.

47. Мехнат шартномасини бекор қилиш учун тарафлар розилиги асос булади, чунки мехнат шартномасини бекор қилиш учун иш берувчининг хохиши асосий роль уйнайди.

48. Мехнат шартномаси ходим билан иш берувчи уртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим буйича ишни ички мехнат тартибига буйсунган холда тарафлар келишуви, шунингдек, мехнат тугрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир, чунки мехнат шартномасини берувчи ва ишчи уртасида тузилади.

49. Мехнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиниши мумкин, чунки ходимнинг малакаси етарли булмаганлиги сабабли уз вазифасини қоникарли даражада бажаролмас иш берувчи уни ишдан озод этиш ҳуқуқига эга.

50. Мехнат интизомига риоя қилиш тиббий ходим вазифаларига қирмайди, чунки мехнат интизомига иш берувчилар риоя қилиши лозим.

ВАЗИЯТЛИ МАСАЛАЛАР

1-масала.

Фуқаро Л.И. шаҳар шифохонаси хирургия бўлимида ҳамшира лавозимида ишлайди. Иш давомида тунги навбатчилик вақтида ўз вазифасини лозим даражада бажармаганлиги, яъни муолажалар вақтида қўйилган хато ва камчиликлари учун беморлар томонидан шикоятлар тушганлиги туфайли бўлим бошлиғи томонидан бир марта ҳайфсан берилди. Кейинги бир ой ичида ушбу ҳолат яна такрорланди.

Савол:

-Фуқарога меҳнат кодексининг қайси моддасига асосланиб жазо тайинланди?

-Қандай жазо турлари қўлланилади?

2-масала.

Фуқаро Х.А. 2-гурӯх ногирони туман марказий шифохонасининг хирургия бўлимида ҳамшира лавозимида ишлайди. Йил давомида ҳеч қандай таътиллрсиз намунали равишда иш фаолиятини олиб борган. Бўлим бошлиғи ҳузурига ўз хоҳиши билан май ойига таътил олиш мақсадида мурожаат қилди. Лекин бўлим бошлиғи бу мурожаатни рад этди.

Савол :

-Ушбу ҳолат юзасидан фуқаро кимга мурожаат қилиши керак?

- Фуқарони ҳимоялаш меҳнат кодексининг қайси бандида келтирилган?

3-Масала.

Фуқаро Ш.Б. Болалар поликлиникасида ҳамшира лавозимида фаолият кўрсатиб келган. 13 январ куни бахтсиз ҳодиса туфайли зинадан йиқилиб чап оёк болдир суягининг синиш ҳолати кузатилди

Савол:

-Фуқаро меҳнат кодекси бўйича қандай ҳуқуққа эга?

4-масала.

Фуқаро М.Э. 15 йил давомида шаҳар шифохонаси реанимация бўлимида ҳамшира лавозимида ишлаб келмоқда. Фуқаро А. 20 май куни катта ҳамширанинг хонасига сўроқсиз кирган ва тақиқланган дорилар шкафини очган.

Савол:

-Ушбу ҳолатга меҳнат кодексининг қайси бандига биноан жазо берилади?

5-масала.

Фуқаро Ф.З. шаҳар шифохонаси терапия бўлимида катта ҳамшира лавозимида 5 йилдан бери ишлаб келмоқда. Фуқаро Ф.З. дори-дармонларни беморларга тақсимлашда ўз манфаатини кўзлаб ҳужжатларни нотўғри тўлдирилганлиги бўлим бошлиғи томонидан аниқланди.

Савол:

- Фуқарога нисбатан бўлим бошлиғи томонидан қонунга биноан қандай жазо тури қўлланилиши шарт?

6-масала.

Фуқаро А.А. ҳамшира лавозимида 30 йилдан бери фаолият кўрсатиб келмоқда “шифо» **Хусусий** фирмаси мудирини ўз фирмасига ишга таклиф қилди. Ва улар ўртасида шартнома имзоланди. Шартнома муддати тугагач, фирма мудирини келишилган иш ҳаққи миқдорини камайтирилган миқдорда тўлади.

Савол:

-Бу ҳолатда фуқаро қайси орган вакиллариغا мурожаат қилиши керак?

Меҳнат кодексига биноан фуқаронинг ҳуқуқлари

7- масала.

Фуқаро Т.М. 14 ёшда оилавий шароити қониқарсизлиги сабабли шаҳар шифохонаси бош врачини хузурига кардиология бўлимида санитарлик лавозимида бўш иш ўрни борлиги учун иш сўраб мурожаат қилди. Шаҳар шифохонаси бош врачини фуқарога уни меҳнат қилишга ёши етмаслигини айтиб илтимосини рад этди.

Савол:

- Фуқаро меҳнат кодекси бўйича қандай ҳуқуқларга эга.

8-масала.

Фуқаро О.И. 30 йилдан бери шаҳар шифохонасини неврология бўлимида ҳамшира лавозимида иш юритиб келмоқда. Сўнгги ойлар давомида ишга кечикиб келиши ва иш вақтида ўз ўрнида бўлмаслиги туфайли бўлим ходимлари томонидан бўлим бошлиғига шикоят хати тушган.

Савол:

- Бу ҳолатда ҳамширага нисбатан қандай жазо тури қўлланилади?

9- масала.

Фуқаро Н.Н. 6 йилдан бери болалар поликлиникасида ҳамшира сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда, тўсатдан 30 март куни кеч соат 16 да ишдан қайтаётиб автоҳалокатга учраб бош миясидан жароҳат олди, текширувлар натижасида беморда рухий бузилишлар аниқланди. Рухий касалликлар шифохонасига даволаш мақсадида ётқизилди.

Савол:

- Фуқаро меҳнат кодексига асосан қандай ҳуқуқларга эга?

10-масала.

Фуқаро А.Б. 10 йилдан бери туман марказий шифохонасининг биохимик таҳлилхонасида лаборант ҳамшира лавозимида ишлайди. Сўнгги 6 ой давомида бронхиал астма диагнози асосида даволаниб келмоқда касаллик шу ердаги химик моддаларга нисбатан аллергия сабабли юзага келганлиги врачлар комиссияси томонидан тасдиқланган.

Савол:

-Бу ҳолатда фуқаронинг меҳнат кодексига биноан қандай ҳуқуқлари белгиланган?

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Меҳнатга вақтинча лаёқатсизлик экспертизасининг вазифаси.
- ✓ Тиббий – меҳнат экспертизасининг вазифаси.
- ✓ Ишга қабул қилишда талаб қилинадиган ҳужжатларни айтиб беринг.
- ✓ Меҳнат шартномаси қачон бекор қилинади?
- ✓ Иш берувчининг ходим соғлиғига етказилган зарарни тўлаш мажбуриятларини кўрсатинг.

- ✓ Тиббий фаолиятда интизомий жавобгарлик деганда нимани тушунасиз?
- ✓ Якка меҳнат низоларини кўриб чиқувчи органлар ва уни ўтказиш тартиби.
- ✓ Иш вақти тушунчаси, иш вақтининг нормал ва қисқартирилган муддатини айтиб беринг.

- ✓ Соғлиқни сақлашда кечки навбатчилик қандай ташкиллаштирилади?

- ✓ Дам олиш вақти, иш куни давомидаги танаффуслар, кундалик дам олиш вақтининг муддати, дам олиш кунларини айтиб беринг.

- ✓ Йилнинг меҳнат таътиллари, йилнинг асосий таътили, таътилларни бериш тартибини айтиб беринг.

- ✓ Маъмурий жазолар ва уларни бериш тартиби, маъмурий жазолар билан шуғулланувчи органлар.

- ✓ Иш вақтининг қисқартирилган муддатлари нечанчи моддаларда келтирилган.

- ✓ Ишсизлик нафақаси қандай шахсларга берилади?

- ✓ Кундалик дам олиш вақтининг муддатини нечанчи моддада келтирилган ва унинг қисқача мазмуни?

- ✓ Врачлар нафақат иш вақтидаги ҳатоликлари, балки ишдан ташқаридаги ҳатоликлари учун ҳам жазоланадими?

- ✓ Агар оғир оқибатларга олиб келадиган сабаб бўлса, қандай тартибда жазоланади?

- ✓ Ишсизлик нафақасини тўлаш шартлари.

- ✓ Маъмурий жазо турлари.

- ✓ Жамоа шартномасини амал қилиш муддати.

- ✓ Врач ҳатоликка йўл қўйганда қандай ҳолларда жавобгарликдан озод қилинади.

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида «Меҳнат қонунчилиги» мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида «иш берувчи ва олувчининг бурчлари» мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.

❖ Мавзу бўйича янги педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

1 - илова

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- «Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутуламиз» қоидасини яхши билишлари лозим.

1 - Ўқув топшириқ

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Ишга қабул қилишда қандай ҳужжатлар талаб қилинади.
- Қисқартирилган иш вақти кимларга қўлланилади.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг: Тиббий ходимлар, меҳнат фаолиятининг конунчилик асослари тушунчаларига изоҳ беринг.

2-Ўқув топшириқ

- 1-мавзуда баён этилган маълумот мазмунини диққат билан ўрганиб чиқинг.
2. Чизмали органайзерларни ишлаб чиқишга ҳаракат қилинг (таклиф қилинган асосий тушунчалардан фойдалансангиз бўлади).

Чизмали органайзерлар	Асосий тушунчалар (калит сўзлар)
Кластер (1.1)	«Меҳнат шартномаси». «Жамоа шартномаси». «Ходимлар бурчлари». «Иш берувчи бурчлари». «Меҳнат жамоалари вазифаси».
Б.Б.Б. жадвал	- Иш куни.

(1.2 - намуна) Тоифали жадвал (1.3 – намуна) Инсерт жадвали (1.4 – намуна)	- Меҳнат таътили, унинг турлари. - Меҳнат шартномасини бекор қилиш учун асослар. -Жамоа шартномалари. -Вояга етмаганларни иш билан таъминлаш.
Венн диаграммаси (1.5 – намуна)	- Меҳнат шартномаси. - Жамоа шартномаси. -Иш ўринлари.
«Нима учун?» (1.6 - намуна)	- Нима учун «Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари»фани ўрганилади? Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини билмаслик қандай оқибатларга олиб келади.
«Т – жадвал» (1.8 - намуна) SWOT (1.9 - намуна)	- Жамоа шартномаси -Меҳнат шартномаси. -Қисқартирилган иш куни
«Қандай?» (1.10 - намуна)	- Жамоа шартномаси қандай тузилади? -Меҳнат интизоми.

Илова

ОРГАНАЙЗЕРЛАР ТАЙЁРЛАШ УЧУН НАМУНАЛАР.

1. «КЛАСТЕР»

Кластер - тутам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради. Маълумот ҳаритасини тузиш воситаси бўлиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушунилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очик ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янгича ассоциация тақдим этишга эркин ва очик кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан ассоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага «йўлдошлар» – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизиқ билан «бош» сўзга боғланилади. Ушбу «йўлдошлар»да «кичик йўлдошлар» ҳам бўлиши мумкин ва бошқалар. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом эттирилади.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг.
2. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
3. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
4. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
5. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг.
6. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1.1 – намуна

1. «КЛАСТЕР» - Тиббий ёрдам турлари.

1.2 - намуна

2. «Б.Б.Б.» УСУЛИ-Тиббиёт ҳуқуқи фани.

Тушунча	Биламан “+», Билмайман “– »	Билдим “+», Била олмадим“–».
Бинар номенклатура:		
ФССТ қонун ҳужжати		
ФССТ қонуннинг вазифалари		
ФССТ қонуннинг принципи		
Давлат соғлиқни сақлаш тизими		
Хусусий соғлиқни сақлаш тизими		
Бошқа соғлиқни сақлаш тизими		
Тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи		
Фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг соғлиқни		

сақлаш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи		
Оила соғлигини сақлаш		
Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари		
Пенсия ёшидаги фуқароларнинг ҳуқуқлари		
Ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқлари		
Ногиронларнинг ҳуқуқлари		
Беморнинг ҳуқуқлари		
Тиббий аралашувга розилик бериш		
Тиббий аралашувни рад этиш		
Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш		
Бирламчи тиббий-санитария ёрдами		
Шошинч ва тез тиббий ёрдам		
Ихтисослашган тиббий ёрдам		
Тиббий экспертиза турлари		
Тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди		
Шифокор сир		
Фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарни қоплаш		
Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурлари		
Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурларининг мақсад ва вазифалари		

3. «ТОИФАЛИ» ЖАДВАЛ.

Ўрганилаётган ходиса, тушунча, қараш, мавзу ва шу кабиларни икки ва ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослаш имконини беради. «Тоифали жадвал»:

- Тизимли мушоҳада қилиш, маълумотларни таркиблаштириш ва тизимлаштириш кўникмасини ривожлантиради.
- Концептуал жадвал тузиш қоидалари билан танишилади. Таққосланадиган нарса аниқланади, таққослаш амалга ошириладиган тавсифлар ажратилади.

- Якка тартибда ёки мини - гуруҳларда концептуал жадвал қурилади ва у тўлдирилади.
- Жадвалнинг вертикали бўйича: таққослаш талаб этиладиган нарсалар (қарашлар, назариялар) жойлаштирилади.
- Горизонтали бўйича - таққослашни амалга оширишдаги ҳар хил тавсифлар жойлаштирилади.

Тоифали жадвал шарҳини тузиш қоидалари.

1. Тоифалар бўйича маълумотларни тақсимлашнинг ягона усули мавжуд эмас
2. Битта мини - гуруҳда тоифаларга ажратиш, бошқа гуруҳда ажратилган тоифалардан фарқ қилиши мумкин.
3. Ўрганувчиларга олдиндан тайёрлаб қўйилган тоифаларни бериш мумкин эмас, бу уларнинг мустақил танлови бўла қолсин.
4. Тоифали шарҳни яратиш яқуний маҳсул сифатида эмас, балки жараён сифатида муҳим.

Тўлдирилмаган жадвал.

Вертикал бўйича - таққослаш талаб этиладиган нарсалар (қарашлар, назариялар) жойлаштирилади	Горизонтал бўйича - таққослашни амалга оширишдаги ҳар хил тавсифлар жойлаштирилди. (Тавсифлар, тоифалар, ажралиб турадиган белгилар ва шу кабилар)								

Тўлдирилган жадвал - Тиббий ёрдам турлари.

Вертикал бўйича - таққослаш талаб этиладиган нарсалар жойлаштирилади	Горизонтал бўйича - таққослашни амалга оширишдаги ҳар хил тавсифлар жойлаштирилади.			
	Жойи	Вақти	Мутахассис	Таъминот

Бирламчи тиббий-санитария ёрдами	ҚВП, поликлиника, амбулатория	Режа асосида	УАШ	Давлат томони дан
Шошилинич ва тез тиббий ёрдам	Воқеа жойида, ШТТЁМ, Филиаллари, пунктлари.	Дарҳол, зудлик билан	Воқеа жойида бор бўлган шахслар, ШТТЁМ, филиаллари, пунктлари мутахассислари	Давлат томони дан
Ихтисослашган тиббий ёрдам	Ихтисослашган шифохоналар, илмий марказлар.	Режа асосида	Топ мутахассисликдаги шифокор	Нодавлат ва хусусий секторлар томони дан

4. «ИНСЕРТ» ЖАДВАЛИ.

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгиланинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «В; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матни белгилаш тизими

«В» - мен билган нарсани тасдиқлайди.

«+» - янги маълумот.

«–» - мен билган нарсага зид.

«?» - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

В	+	-	?

5. «ВЕНН» ДИАГРАММАСИ.

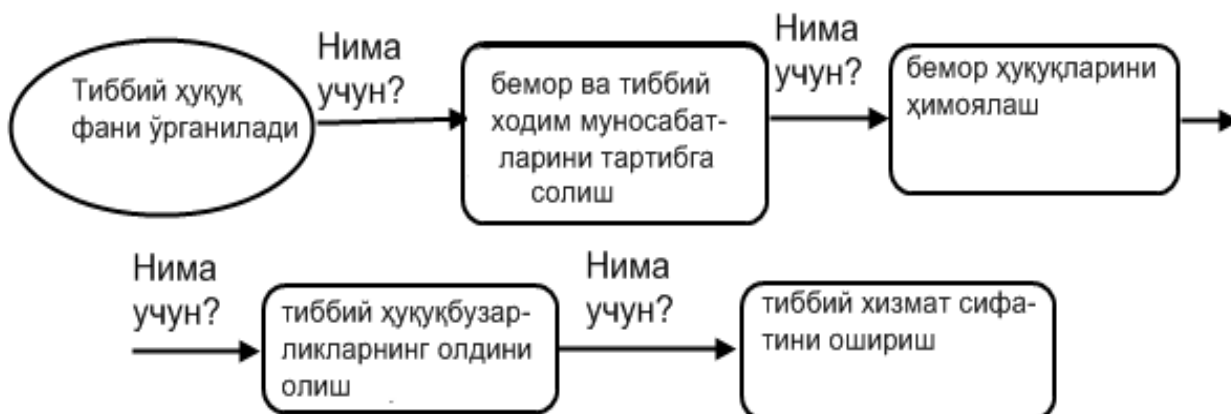
«Венн» диаграммаси - 2 ва 3 жиҳатларни, ўзаро ҳамда умумий томонларини солиштириш ёки таққослаш ёки қарама-қарши қўйиш учун қўлланилади. Тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Шошилинч ва Тез тиббий ёрдам

«НИМА УЧУН?» СХЕМАСИ.

«Нима учун» схемаси-муаммонинг дастлабки сабабларини аниқлаш бўйича фикрлар занжири. Тизимли, ижодий, таҳлилий фикрлашни ривожлантиради ва фаоллаштиради. Алоҳида кичик гурҳларда муаммони ифодалайдилар. «Нима учун» сўроғини берадилар ва чизадилар, шу саволга жавоб ёзадилар. Бу жараён муаммонинг дастлабки сабаби аниқланмагунича давом этади.

7. «БАЛИҚ СКЕЛЕТИ» ЧИЗМАСИ.

«Балиқ скелети» схемаси - муаммонинг бутун доираси (майдони)ни ифода этиш ва унинг ечимини топишга имконият беради.Тизимли, ижодий, таҳлилий мушоҳада қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Тузиш қоидалари. «Суяк»нинг юқори қисмига муаммо ичидаги муаммо ёзилади, пастки қисмига эса — ушбу муаммо ичидаги муаммоларни амалда мавжуд эканлигини тасдиқловчи фактлар ёзилади.

Муаммо ичидаги муаммо (назарияда)

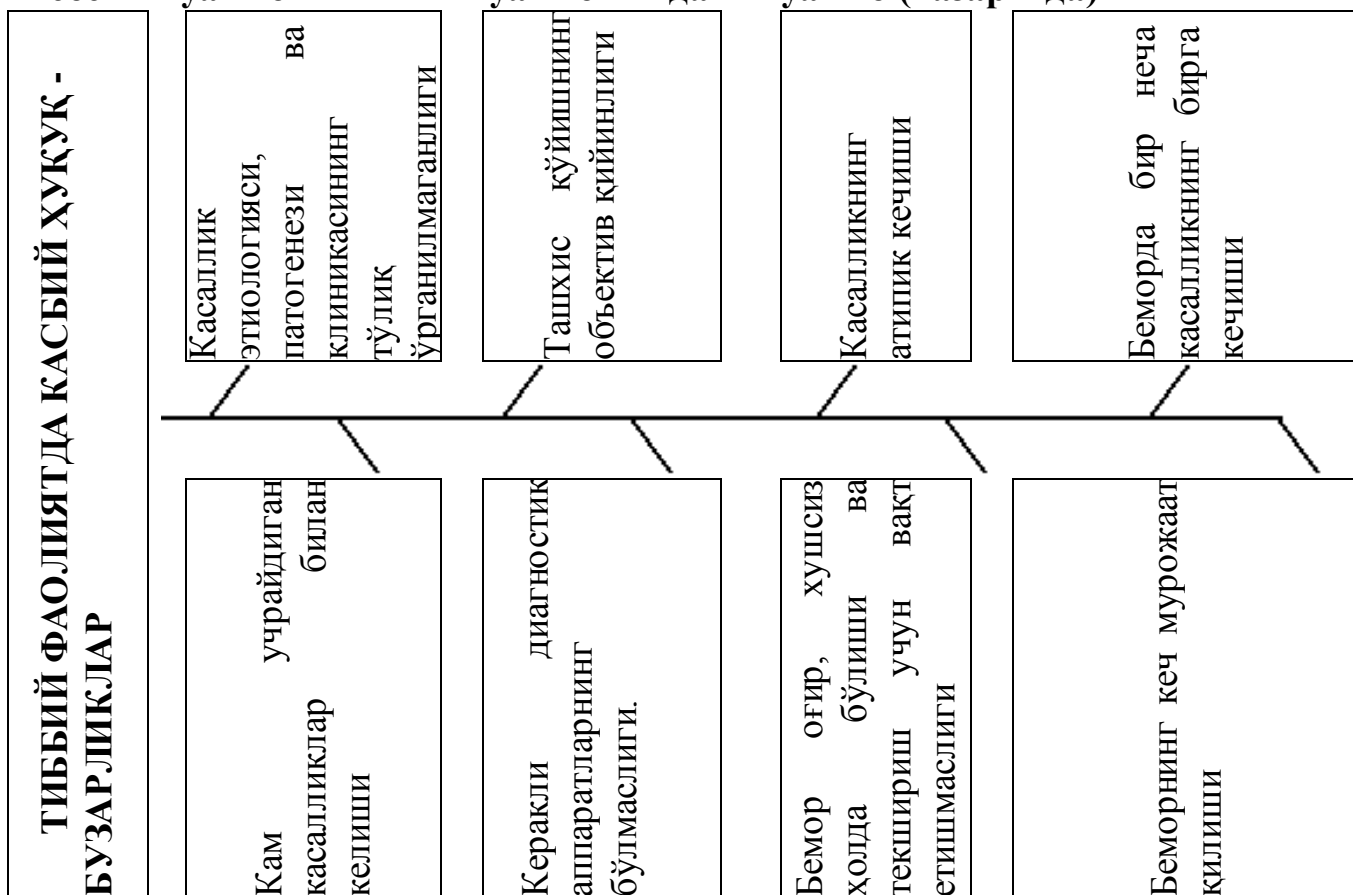

Ушбу муаммо ичидаги муаммоларни амалда мавжуд эканлигини тасдиқловчи фактлар (амалиётда).

«Балиқ скелети» схемаси - Қонунларнинг амалдаги ижроси билан боғлиқ муаммоларнинг намоён бўлиши.

Асосий муаммо

Муаммо ичидаги муаммо (назарияда)

Муаммоларни амалда мавжуд эканлигини тасдиқловчи фактлар (амалиётда).

Т – жадвал - битта концепция (маълумот)нинг жихатларини ўзаро солиштириш ёки уларни (ха/йўқ, ха/қарши) таққослаш учун танқидий мушоҳадани ривожлантиради. Ажратилган вақт оралиғида тўлдирилади, унинг чап томонига сабаблари ёзилади, ўнг томонига эса чап томондаги ифодага қарама – қарши ғоялар, омиллар ва шу кабилар ёзилади.

Т – ЖАДВАЛ – Ихтисослашган тиббий ёрдам.

Ижобий томонлари	Салбий томонлари
Топ мутахассисликдаги шифокорлар даволайди	Топ мутахассисликдаги шифокорлар етарли эмас
Махсус марказларда ва шифохоналарда	Фақат шаҳарларда имкони бор
Индивидуал ёндашилади	Кўп койка ва вақт талаб этилади
Танлаш имкони ва даволаш сифати юқори	Кўп маблағ талаб этилади (қиммат).
Режа асосида олиб борилади	Тезда амалга ошмайди.

9. «SWOT» ТАҲЛИЛИ.

SWOT - таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Стренгтхс - кучли томони, ҳолатда ички имкониятлар мавжудлиги назарда тутилади;

Weakness - кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Оппортуниетес - имкониятлар; ижобий ривожланиши учун ташқаридан таъсир этувчи мавжуд имкониятлар;

Тхреатс - хавфлар, юзага келувчи мавжуд хавф - хатарлар.

SWOT-таҳлил жадвали – “Ихтисослашган тиббий ёрдам.»

С Топ мутахассисликдаги шифокорлар даволайди, махсус марказларда ва шифохоналарда, индивидуал ёндашилган ҳолда сифатли даволаш ўтказилади	W Мутахассис шифокорлар етарли эмас ёки фақат йирик шаҳарларда имкони бор. Кўп вақт ва маблағ талаб этилади.
О Хусусий тиббий муассасалар сонини кўпайтириш	Т Назоратнинг қийинлашуви ва тиббий ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг ортиши.

10. «ҚАНДАЙ?» ДИАГРАММАСИ.

1. Кўп ҳолларда муаммоларни ҳал этишда «Нима қилиш керак?» лигини ўйлашга ҳожат бўлмайди. Муаммо асосан «Буни қандай қилиш керак?» қабилида бўлади. «Қандай?» - муаммони ҳал этишда асосий савол ҳисобланади. «Қандай?» иерархия диаграммаси муаммо ҳақида бутунлигича умумий тасаввурга эга бўлишга имкон берадиган саволлар мантиқий занжири кўринишида бўлади. Кетма-кет равишда «Қандай?» саволини қўйиш орқали фақат муаммони ҳал этишнинг барча имкониятларини тадқиқ этибгина қолмай, балки уларни амалга ошириш усулларини ҳам ўрганади. Диаграмма стратегик даражадаги савол билан иш бошлайди. Муаммони ҳал этишнинг пастки (қуйи) даражаси биринчи навбатдаги ҳаракатлар рўйхатига мос келади.

2. Ўйламай, баҳоламай ва уларни ўзаро солиштирмай тезликда барча ғояларни ёзиш лозим бўлади.

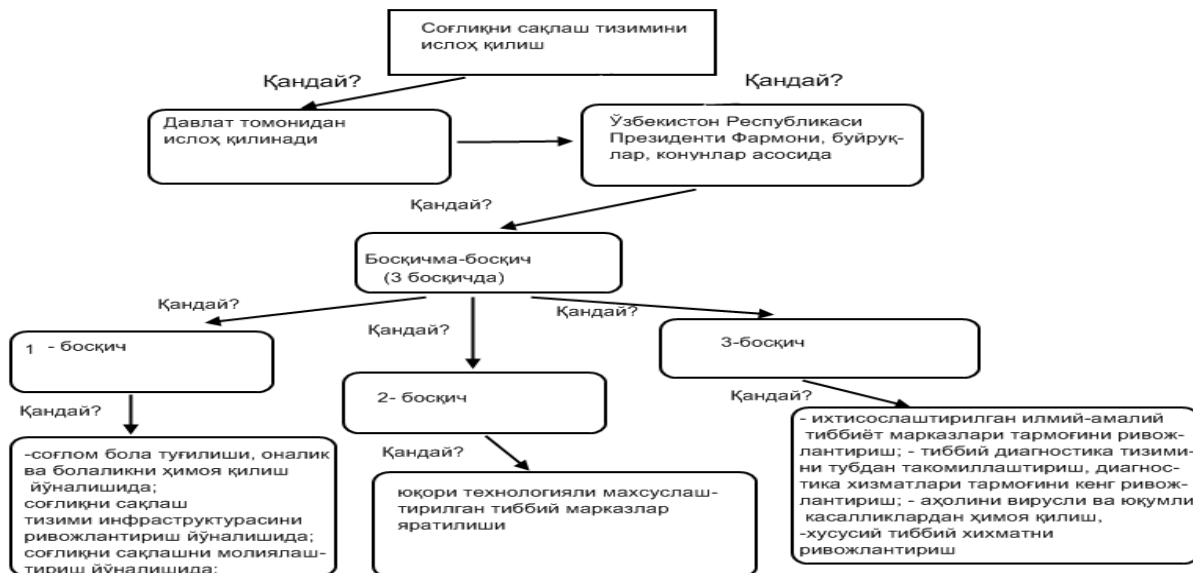
3. Диаграмма ҳеч қачон тугалланмайди: унга янги ғояларни киритиш мумкин бўлади.

4. Агарда савол схемада бир қанча «шоҳлар»да қайтарилса, демак у нисбатан муҳимдир. У муаммони ҳал этишнинг муҳим қадами бўлиши мумкин.

5. Янги ғояларни график кўринишда қайд этишни ўзингиз ҳал этинг: дарахт ёки каскад кўринишида, юқоридан пастга ёки чапдан ўнгга. Энг муҳими эсда тутиш: нисбатан кўп миқдордаги фойдали ғоялар ва муаммо ечимларини топишга имкон берадиган усул энг мақбул усул ҳисобланади.

б. Агарда сиз тўғри савол берсангиз ва оптимистик бўлсангиз, у ҳолда диаграмма (техника) ҳар қандай муаммо ечимини топиб беришни кафолатлайди.

«Қандай?» диаграммаси - ЎзР СС тизимини ислоҳ қилиш.

11. «КУЧЛАР ТАҲЛИЛИ» ЧИЗМАСИ.

«Кучлар таҳлили» чизмаси - ноқулайлик, қийинчиликлар ва усуллар ажратилган ҳолдаги SWOT – таҳлилининг соддалаштирилган ва график кўриниши ўзгартирилган варианты. Тизимли мушоҳада қилиш, таққослаш, солиштириш, таҳлил ва синтезни амалга ошириш кўникмаларини ривожлантиради.

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси:

Координат ўқи чизилади, чапда стрелка (кучлар) билан ҳолатни ижобий ривожланиши ёки муайян лойиҳани амалга оширишга (касалликлар диагностикаси, даво - профилактикаси) ҳалақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади. Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида акс эттирилади. Улар сони график ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлақларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбатан баҳолаш ҳисобланади.

«Кучлар таҳлили» - Тиббий ходимлар тиббий ҳуқуқбузарликларининг келиб чиқиш сабаблари.

Тўсиқлар		Енгиб ўтиш воситалари	
1	Аҳолининг тиббий саводхонлигининг пастлиги	Бирламчи звенодаги тиббиёт ходимларининг сергак бўлиши, ўз вазифа ва мажбуриятларини сидқидилдан бажариши, аҳоли ўртасида санитар-оқартув ишларини кенг тарғибот этиши.	1
2	Аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигининг пастлиги	Узбекистон Республикаси Конституцияси, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари юридик асосларини оммавий ахборот воситаларида даврий равишда ёритиб бориш	2
3	Тиббий ходимларнинг малакасизлиги ёки ўзига халдан зиёд ишонувчанлиги	Ҳар бир тиббий ходимларга лицензия беришда аттестациялардан ўтказиш ва даврий равишда аттестациядан ўтказиб туриш. ССВ томонидан самарали назорат турини ишлаб чиқиш	3

12. «НИЛУФАР ГУЛИ» ЧИЗМАСИ

«Нилуфар гули» чизмаси - муаммони ечиш воситаси ўзида нилуфар гули кўринишини намоён қилади. Унинг асосини тўққизта катта тўрт бурчаклар ташкил этади. Тизимли фикрлаш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради ва фаоллаштиради.

Тўрт бурчак марказида аввал асосий муаммони (ғоя, вазифа) ёзадилар. Унинг ечиш ғояларини эса марказий тўрт бурчакнинг атрофида жойлашган саккизта тўрт бурчакларга ёзадилар. Марказий тўрт бурчакнинг атрофида жойлашган саккизта тўрт бурчакларга ёзилган ғояларни, атрофда жойлашган саккизта тўрт бурчакларнинг марказига ёзадилар, яъни гулнинг баргларига олиб чиқадилар. Шундай қилиб, унинг ҳар бири ўз навбатида яна бир муаммодек кўрилади.

««НИЛУФАР ГУЛИ» чизмаси

	Касалликнинг атипик кечиши	Касаллик этиологияси, патогенези ва клиникасининг тўлиқ ўрганилмаганлиги	Ташхис қўйишнинг объектив қийинлиги		
	Беморнинг кеч мурожаат қилиши	<u>ОБЪЕКТИВ МУАММОЛАР</u>	Беморда бир неча касалликнинг бирга кечиши		

	Беморнинг анатомио – физиологик хусусияти	Керакли диагностик аппаратларнинг бўлмаслиги.	Бемор оғир, хушсиз ҳолда бўлиши ва текшириш учун вақт етишмаслиги		
--	---	---	---	--	--

Соғлиққа ва ҳаётга қарши		<u>ОБЕКТИВ МУАММОЛАР</u>		Фуқаролик	
<u>ЖИНОЯТ</u>	<u>ЖИНОЯТ</u>	ТИББИЙ ФАОЛИЯТДА КАСБИЙ ҲУҚУҚ - БУЗАРЛИКЛАР	<u>ҚИЛМИШ</u>	<u>ҚИЛМИШ</u>	Ингиломий
Оилага ва ёшларга қарши		<u>ТИББИЙ ХОДИМ ХАТОЛАРИ</u>		Маъмурий	

	Даволаш усуллари танлаш ва даволашдаги	Врачнинг тайёргарлиги ва амалий тажрибаси етишмаслиги	Диагностик хатолар		
	Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришдаги хатолар.	<u>ТИББИЙ ХОДИМ ХАТОЛАРИ</u>	Техник хатолар		
		Тиб.ходим деонтологиясига боғлиқ хатолар	Тиббий хужжатларни тўлдиришдаги хатолар		

Адабиётлар

1. Акопов В.И., Бова А.А Юридические основы деятельности врача. М. 1997.
2. Гиёсов З.А. - Врач фаолиятнинг ҳуқуқий асослари. Т. 2010.
3. Деонтология в медицине, в 2 т. Под.ред. Б.В. Петровского, М: Медицина, 1988.
4. Искандаров А.И., Қўлдошев Д.Р. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари. Тошкент, 2005.
5. Мухамедова З., Биоэтика, Тошкент, 2006.
6. Попов В.Л., Попова Н.П. Правовые основы медицинской деятельности. Издательство «Деан», 1999.
7. Пиголкин Ю.И., Попов В.Л., Дубровин И.А. Судебная медицина: Учебник.- М.: ООО «Изд.мед.инф.агентство, 2003, 2011.
8. Судебная медицина: Учебник /В.Н. Крюков, Л.М. Бедрин, В.В. Томилин и др.; Под ред. В.Н. Крюкова. – М: Медицина, 1990, 1998.
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
10. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси.
11. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси.
- Ўзбекистон Республикасининг истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни.
12. Ўзбекистон Республикасининг меҳнат кодекси.
- 13.Ўзбекистон Республиканинг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. Тошкент, «Адолат», 1995 й., 304 бет.
14. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни (1996).
15. Ўзбекистон Республикаси “Суд экспертиза тўғрисида” ги қонуни, 2010.
- 16.Соғлиқни сақлаш тизимида оид Ўзбекистон Республикаси қонунлари:
 - ❖ «Давлат санитария назорат тўғрисида», 1992.
 - ❖ .«Одам иммун танқислиги вируси (ОИВ) билан касалланишнинг олдини олиш тўғрисида», 1999.
 - ❖ «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тўғрисида», 1999.

- ❖ «Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тўғрисида», 2001.
- ❖ «Психиатрия ёрдами тўғрисида», 2002.
- ❖ «Қон ва унинг таркибий қисмлари донорлиги тўғрисида», 2002.
- ❖ «Йод етишмовчилиги касалликлари профилактикаси тўғрисида» 2007.

17. “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ этиш Давлат дастури тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 ноябрдаги 2107-сонли Фармони.

18. “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини янада ислоҳ этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 26 февралдаги 3214-сонли Фармони.

19. “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини янада ислоҳ этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 19 сентябрдаги 3923-сонли Фармони.

20. “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳатлаштиришни янада чуқурлаштириш ва ривожлантириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 28 ноябрдаги Фармони.